శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. చైత్రనిజవైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యరావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3-0-0.

విడిసంచిక రు 0-౮-0.

1934.

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక -

సంపుటము - 23 - భావనామ సంవత్సరము - చైత్ర వైశాఖ జ్యేష్ఠములు - సంచిక - 1

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. చైత్రనిజవైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

రసస్వరూపము.*

—ఉభ. భా. ప్ర. బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, మద్రాసు—

సర్వవాఙ్మయసాధారణముగఁ గావ్యమునకుఁ గలముఖ్యప్రయోజనము రసమేయని చెప్పవలెను. కావ్యవాఙ్మయమారంభమైన దాదిగ, నీసిద్ధాంతము ప్రసిద్ధమై యున్నది. రసాస్వాదనమున కనుగుణము కానికావ్యము కావ్యానుకరణమే యగును.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున రసతత్త్వమును నిరూపించుటకుఁ దొలుత, సంస్కృతమును గొంతపరామర్శింపవలసియున్నది. ఆంధ్రాలంకారికులకు సంస్కృతము పెట్టినదే భిక్ష యగుట యిందుఁ గారణము. నవీను లగుసంస్కృతాలంకారికులు రసము ప్రధాన మని చెప్పియున్నారు. కాని ప్రాచీనులు విభిన్నవిషయములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినటులు వారిగ్రంథములఁబట్టి తోఁచుచున్నది. భరతుఁడు నాట్యమును, భామహుఁడు, దండి, అలంకారములను, వామనుఁడు గుణములను, ఆనందవర్ధనాచార్యుఁడు ధ్వనినిఁ గావ్యమున ముఖ్యమైన వని చెప్పియున్నారు. అట్లయినను వారు రసమును దమతమప్రధానవిషయములందే (నాట్య, అలంకారగుణాదులు) అంతర్భవింపఁ జేసిరి. నాట్యమును బ్రధానవిషయముగా నెంచిన భరతుని మతమున రసమునాట్యస్వరూపము1. భామ

---

*నా "ఆంధ్రాలంకారచరిత్రము" ద్వితీయభాగమునందలి "రసము" అనువిషయము నిట్లు మచ్చున కిచ్చుచున్నాను.

1. "నాట్యంచ రస ఏ వేత్యుక్తప్రాయమ్, [ధ్వన్యాలో. లోచ. పు 182]

హాదండ్యాచార్యుల మతములం దలంకారములే ప్రధానము లగుట రసము వానియందే సందర్భింపఁబడినది2. గుణప్రాధాన్యవాది యగువామనుఁడు రస ములను గాంతిగుణమునం దిఱికించెను 3. ధ్వని కావ్యాత్మ యనునానందవర్ధ నుఁడు, రసము ధ్వనియే యగు నని చెప్పెను 4. ఇట్లే తక్కినవారిమతములు గల వని యెఱుఁగవలెను. ఆనందవర్ధనాచార్యులకాలమువఱకును రసము సముచితరీతిని విమర్శింపఁబడి యుచితస్థానంబునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడియుండలేదు సామాన్యముగఁ బ్రాచీను లందఱును గావ్యాత్మను గూర్చి విచారింపక కావ్యాం గముల సంగతినే వివరించి యున్నారు. కావున వారివారిమతమునఁ గావ్యాత్మ యేమో తెలిసికొనుట దుర్ఘటము. నవీను లందఱును రసమే కావ్యాత్మయని స్పష్టముగ విశదీకరించియున్నారు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున రసమునకుఁ గలగౌరవము మొదటినుండియు నిలు పఁబడియున్నది. ప్రథమాంధ్రకవియుఁ, బ్రథమలాక్షణికుఁడు నగు నన్నయ శాసనుఁ డీవిషయమును విశదకఱిచియేయున్నాఁడుక్ తర్వాతికవులుకూడఁ దమప్రబంధములను రసపరముగనే రచించినట్లు తమప్రతిజ్ఞలందు "తా రస పుష్టిమై ప్రతిపదంబు," ననురీతి వక్కాణించుటలే ప్రమాణము లగుచున్నవి. నవీను లగుసంస్కృతాలంకారికులు రసప్రాధాన్యవాదు లగుటచే వారినే యా దర్శకులుఁగఁ దీసికొనిన మనవారిమతము చెప్పక యే సువిజ్ఞేయ మగును.

భట్టుమూర్తికవి ప్రతాపరుద్రీయము ననుసరించి కావ్యమున రసమే ప్రధాన మని చెప్పియున్నాఁడు6. కాని పెద్దిరాజును దదనుసారి యగునప్ప కవియు వామనునిసూత్రములం దున్నట్లు "అఖలకావ్యములకు రీతు లాత్మ

. రసవ ద్దర్శితస్పష్టశృంగారాదిరసంయథా, [భామహ కావ్య 3-6.]
..................రసవదిసపేశలమ్, [దండికావ్యాదర్శము.]

3 సమగ్రిరసత్వంకాన్తిః. 3-2-15.
దీప్తారసాః శృంగారాదయోయస్యసః, తస్యభావః దీప్తరసత్వం, కాన్తిః యథా—ప్రేయాన్......ఏవం రసాన్తరే వ్యుత్పాదాహరణీయమ్.

. కావ్యస్యాత్మా ధ్వనిః—(పు 2) కావ్యస్యాత్మాసఏవార్థః (పు 28) సఏవేతి, ప్రతీయమానమాత్రేఽపి ప్రకాన్తే తృతీయఏవ రసాదిధ్వనిరితిమన్తవ్యమ్, [ధ్వన్యాలోకః సలోచన,-పు 26]

6. "సాపాగ్యరసవృత్తిః [చింతామణి 1-3]

6. గీ. అసదృశరసపరిధానశబ్దార్థములను, [నరస 1-20]

యుండు" అనుమతమును గూడ ననుసరించుటచే వారిమతమున నేది ముఖ్య
మో దెలియుట కొంచెము కష్టము. కాని చూడామణిపీఠికయందు "భావరస
ప్రసంగముఁ బహ్వలంకృతిలక్షణంబు," అని ప్రతిజ్ఞావచనము నిరూపింపఁ
బడియుండుటంబట్టి పెద్దిరాజుమతమున రసమే ప్రధాన మనుటలో సందియము
లేదు. అప్పకవీయము చింతామణికి విపులవ్యాఖ్యారూప మగుటఁ జింతామణి
మతమే యప్పకవిమత మనవలెను. అప్పకవి రసమునకుఁ గలప్రాధాన్యమును
జక్కఁగ వివరించియున్నాఁడు[7]. కాఁగాఁ బరమతప్రదర్శనార్థమై మాత్రమే
వారిచే "రీతి రాత్మా కావ్యస్య" యనుసూత్రమార్గ మవలంబింపఁబడినది గాని
యది వారిసిద్ధాంతము కానట్లు మనము నిశ్చయింపవలసియున్నది.

అలంకారశాస్త్రమున కాదిగ్రంథముగ నెంచఁబడుచున్న భరతనాట్య
శాస్త్రమునందే యొకమాదిరిగ రసస్వరూపము నిర్వచింపఁబడియే యున్న
యది. "విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగా ద్రసనిష్పత్తిః"[8]. అని యచటఁ
గల రసనిర్వచనసూత్రము. ఈసూత్రమునే యాధారముగఁ జేసికొని పలువు
రాలంకారికులు తమ కిచ్చవచ్చిన మతములను నిరూపించుచు సూత్రార్థమును
దమమతమున కనుగుణ మగునట్లే నిర్వచింపసాగిరి. ఆమతములు చాలఁగ
నున్నవి. కాని యందు భట్టలొల్లటుల యుత్పత్తివాదమును, శ్రీశంకుకుల
యనుమితివాదమును, భట్టనాయకుల భుక్తివాదమును, నభినవగుప్తుల వ్యక్తి
వాదమును ముఖ్యమైనవి. అం దభినవగుప్తాచార్యుల వాదమునకు ధ్వన్యాచా
ర్యు లగునానందవర్ధనుల ధ్వనివాదము మూలము. సహృదయహృదయావర్జ
కమును యుక్తియుక్తము నగుధ్వనివాదమే విమర్శకు లగునర్వాచీనాలంకారికు
లచే నాదరింపఁబడినది. కాఁగా నిందు వ్యక్తివాదమే సిద్ధాంతిత మైనట్లు
తేలుచున్నది. అందులకుఁ గలకారణములు మున్ముందు నిరూపింపఁబడును.
ధ్వన్యాచార్యునికిఁ బిదప భట్టనాయకుఁడును, బ్రతీహారేందువర్మయు, మహి
ముఁడును, ధనికుఁడును వ్యక్తివాదమున కెదురుతిరిగిరి; కాని వారిమతము
వ్యక్తివాదమంతటి సరసము కానందునను వారికిఁ దగినంతయవలంబన మక్కా
లమునఁ జూపఁబడియుండనందునను వ్యక్తివాదమే స్థిరమైనది. ఆంధ్రాలంకారి
కులు కూడ నీవ్యక్తివాదమునే యామోదించియున్నారు.

---

7. గీ. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులఁ గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువారెపో కవు లనంగ
నట్లు కావున నేభావమైనఁగవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయురసము. [అప్పక.1 ఆశ్వా]
8. భరతునినాట్యశాస్త్రము, షష్ఠాధ్యాయము చూచునది.

విభావము — అనుభావము — వ్యభిచారిభావము ననునీమూఁడు భావముల సంయోగమును బొంది పరిపోషింపఁబడిన స్థాయిభావమే రస మగునని యించుమించుగ నన్నిమతములవారు నంగీకరించియున్నారు. ఆస్థాయి యెట్లు మాఱునపుడు లేనిస్థాయి యుత్పన్న మగుట రస ముత్పన్న మగునా? లేక అనుమితము లగుస్థాయిభావాదులంబట్టి రసమున్న ట్లూహింపవలెనా! లేక సత్త్వోద్రేకమువలన రసము సామాజికులచే ననుభవింపఁబడునా? లేక యిదివఱకు సహృదయహృదయములందు వాసనారూపముగ నున్నస్థాయిభావము విభావాదులచే వ్యక్తమై రస మగునా? అనువిషయములందే వారివారి కభిప్రాయభేదము లున్నవి; కాని స్థాయిభావమే రసముగా మాఱు ననుటలో నెవ్వరికి నభిప్రాయభేద మున్నట్లగపడదు. భరతముని స్థాయిభావమే రసముగఁ బరిణమించు నని స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు9. ఆలంకారికు లందఱు నీవిషయమునే వ్రాసిరి. ప్రాచీనాలంకారగ్రంథములలో రసస్వరూపము చర్చింపఁబడలే దని యిదివఱకే చెప్పియుంటిని. నవీనాలంకారికు లందఱును భరతునే యనుసరించిరి. కాన వారిననుసరించిన మనయాంగ్లాత్మణికులమతమును భరతునిమతములో సరిపోవుచున్నదని చెప్పవచ్చును10. కాఁగాస్థాయిభావవ్యతిరిక్తముగ నపూర్వమగు రసమొకటి లేదని తేలినది.

విభావము లనఁగా రసమభివ్యక్త మగుటకుఁగల కారణములు. అయ్యవి యాలంబనవిభావము లనియు నుద్దీపనవిభావము లనియు రెండువిధములైయున్నవి. ఏవి లేనిచో రసము వ్యక్తముకాదో యవి యాలంబనకారణములు. నాయకుఁడు, నాయిక యాలంబనవిభావము లగును. వ్యక్త మగురసమునకు సహకారు లగునవి యుద్దీపన విభావములు. అయ్యవి యౌవనము, చంద్రిక మొదలగునవి. శరీరమునఁ బుట్టి కార్యరూపము లగువాల్చూపు మొదలగునవియుఁ, బరులసుఖదుఃఖములచేఁ దనకు సుఖదుఃఖములు కల్గునటులు భావించెడిసత్త్వమువలనఁ గల్గుసాత్త్వికము లగుకార్యములుగా నుండునవియు ననుభావపదవాచ్యము లగును. కంపము, కన్నీరు, గద్గదత మొదలగునవి సాత్త్వికములు. సముద్రమునందలి తరంగములవలెఁ బుట్టుచు విలీనములు కావలసిన

9. అథ స్థాయిభావాన్ రసత్వ ముపనేష్యామః, [నాట్య. షష్ఠాధ్యాయః.]

10. క. ఉక్తవిభావాదులచే, వ్యక్తనవస్థాయి రూపభావంబులు ను
వ్యక్తములై నిజగుణసం,సక్తములై రసములన రసత్వము నొందున్. [చూడా2-4.]

పుడు మునుఁగుచు మఱలఁ బుట్టుచు నిట్లు చరించుచు రసాభివ్యక్తికి సహకారము చేయునవి సంచారిభావము లనఁగా వ్యభిచారిభావములు11. స్థిరములై స్వజాతీయభావములచేఁ గాని విజాతీయభావములచేఁ గాని లోపింపక మీఁది భావములకంటె విలక్షణము లగుభావములు రతి, హాసము, శోకము, క్రోధము మొదలగునవి స్థాయిభావము లనఁబడును12.

లోకమునఁ గారణ, కార్య, సహకారికారణము లనఁబడునవియే కావ్యనాట్యములందుఁ గ్రమముగ విభావానుభావవ్యభిచారిభావము లని పిలువఁబడుచున్నవి. ఒకనాటకమును జూచుచున్నపుడు గాని కావ్యమును వినుచున్నపుడు గాని వానితత్త్వమును బాగుగ గుర్తించి యనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొన సమర్థు లగుసహృదయులకు, ఆయాభావములకుఁ గలవ్యక్తివిశేషసంబంధము నశించి సామాన్యజ్ఞానము కలుగుచుండును. అట్టిసామాన్యజ్ఞానము కావ్యములందుకంటె నాట్యములందే వేగముగఁ గలుగును, గాన, మనము నాటకమునే దృష్టాంతముగఁ దీసికొనుట మంచిది. శాకుంతలనాటకము ప్రదర్శింపఁబడుచున్న దనుకొనుఁడు, అందు శకుంతలాదుష్యంతు లాలంబనకారణములు కాన నివ్యోడ నావిభావములు వ్యక్తివిశేషరూపములు కాక సామాన్యరూపములై పోవును. వారియందలి శకుంతలాత్వదుష్యంతత్వములు విగళితము లగునని భావము. ఇట్లే యనుభావసంచారిభావములు వ్యక్తివిశేషముతోడి సంబంధమును వీడి సామాన్యము లగును. కాని యట్టిసామాన్యత కావ్యము సముచితలలితపదబంధబంధురమై ప్రదర్శించునటులు తత్తద్భావప్రదర్శ

---

11. 1. విభావః కథ్యతే తత్ర రసోత్పాదకకారణమ్,
ఆలంబనోద్దీపనాత్మా స ద్విధా హృదయంగమః.
రససమవాయకారణ మాలంబనవిభావః, ఇతరత్కారణజాత ముద్దీపనవిభావః.

2. కార్యభూతోఽనుభావః స్యా త్కటాక్షాదిః శరీరజః॥
పరగతసుఖాదిభావనయా భావితాంతః కరణత్వం సత్త్వమ్, తతోభవాః సాత్త్వికాః॥
[ప్రతాప. రసప్ర.]

3. విశేషేణ ఆసమన్తాత్ చరంతీతి వ్యభిచారిణ ఇత్యుచ్యన్తే. [వి + ఆ + చారిణః-వ్యభిచారిణః.]

12. విరుద్ధై రవిరుద్ధైర్వా భావై ర్విచ్ఛిద్యతే నయః,
ఆత్మభావం నయ త్యాశు స స్థాయీ.........(దశరూపకమ్.)

నమునఁ నిపుణులై యుండినపుడే- రసాస్వాదనసమర్థు లగుసహృదయులకే
కలుగును. సహృదయులు కానివారికి రసాస్వాదము కలుగఁజాలదు.

అట్లు సాధారణము లైనవిభావానుభావవ్యభిచారిభావములవలన విల
క్షణ మగునొకవ్యాపారము పుట్టుచున్నది ఆవ్యాపారమే వ్యంజన. ఈవ్యాపా
రమువలననే సహృదయహృదయములందు వాసనారూపమునఁ బ్రతిష్ఠితపూ
ర్వము లగురత్యాదిస్థాయిభావము లభివ్యక్తము లగును. కాఁగా నున్నస్థాయి
భావములే విభావాదులచేఁ బుట్టింపఁబడిన వ్యంజనవలనఁ బ్రకాశితము లగు
నని తేలుచున్నది. సహృదయహృదయములందు స్థాయిభావములు తొలుత
యుండియు నున్నను వాని నజ్ఞానము కప్పిపుచ్చియుండుటచే వ్యక్తములు కాఁ
జాలవు. విభావాదివ్యాపార మావరకరూప మగు నాయజ్ఞానమును నశింపఁజే
యును. అజ్ఞానము నశించుటచే లోనున్న స్థాయిభావము, దానితోడిదే యగు
నానందమును బ్రకాశించుట కభ్యంతరము లేదు. మానవునికి మమత్వ మను
నది యజ్ఞానజనిత మగుటచే నజ్ఞానము తోడనే మమత్వము నశించును. అనఁ
గా సహృదయునకుఁ దానొక వ్యక్తివిశేషమను నజ్ఞానము నశించి యతఁడు
వ్యక్తిసామాన్యమే యగును. దుష్యంతాదినాయకులు సామాన్యవ్యక్తులైన
ట్లిదివఱలోఁ జెప్పఁబడినది; కాని సహృదయనాయకుల కభేదము కలుగును.
అపుడు సామాన్యరూప లగు శకుంతలాదినాయికలందు సహృదయునకు స్వ
కాంతాత్వజ్ఞానము కల్గి యనురాగము కల్గుట యసంగతము కాఁజాలదు.
స్థాయిభావము వ్యక్త మగునపుడు విగళితవేద్యాంతర మగునానందమును
సహృదయుఁ డనుభవించును. స్థాయివిశిష్ట మగునాయానందమే రసపదవా
చ్య మగుచున్నది. ఇయ్యది శృంగారరసప్రతీతిమార్గము తక్కినవానివిషయమై
కూడ నిట్లే యూహించునది.

స్థాయిభావమునకుఁ బుష్కల మగువిభావాదిసామగ్రి లభించినపుడే
వ్యక్త మగు నాభావము స్థాయి యనఁబడును స్వల్పవిభావజ మగుచో నది
వ్యభిచారిభావమే గాని స్థాయిభావము కాఁజాలదు[13]. కావున రసమును
పోషింపఁదలఁచినచో విభావాదులను సముచితరీతిని నిబంధించుట కవులకర్త
వ్యమై యున్నది.

13. రత్యాదయః స్థాయిభావాః స్యుర్భూయిష్ఠవిభావజాః
స్తోకైర్విభావైరుత్పన్నా స్త ఏవ వ్యభిచారిణః॥

రత్యాదిభావములు చిత్తవృత్తివిశేషములు. (జ్ఞానవిశేషములు.) కాన నవి క్రొత్తగాఁ బుట్టినవి కావు. అయ్యవి తగినయుద్బోధము కలిగినపుడు వ్యక్తము లగుచు లేనియెడల నవ్యక్తములగుచు నుండును. ఆభావము లట్లులేని వారికి రసాస్వాదము కలుగఁజాలదు. కావున సహృదయు లైనవారికే గాని యసహృదయులకు రసాస్వాదము కలుగదు. వాసనారూపమున స్థాయిభావము లందఱియెడఁదల నుండవలె నని నియమము మాత్రము లేదు.

రసమునకు నానందమునకును భేదము కలదా? లేదా? యని కొంచెము విచారింపవలసియున్నది. గీర్వాణాలంకారికు లీవిషయమున రెండుమార్గములం బ్రోక్కియున్నారు. మమ్మటాచార్యులు తనకావ్యప్రకాశమున రసాస్వాదనమువలన విగళితవేద్యాంతర మగునానందము కలుగు ననియు, రసము బ్రహ్మానందసబ్రహ్మచారి యనియు రెండుమార్గములను (రస మానంద ముకంటె నన్య మనియు, రసానందముల కభేద మనియుఁ గూడ) నిరూపించి యున్నాఁడు[14]. రసగంగాధరమునందలి రసనిర్వచనసూత్రమునుబట్టి స్థాయి కంటె నానందము వే ఱనియు, నీరెండిటికి నవినాభావసంబంధ మనియుఁ బండితరాజు సిద్ధాంతమైనట్లు తోఁచుచున్నది[15]. మఱియు నతఁడు స్థాయిభావముతోఁ గూడినయానందము రసమా? లేక యానందముతోనున్న స్థాయి రసమా? యనివిచారించుచు శ్రుతిని బ్రమాణముగ గ్రహించి రత్యాదిస్థాయి విశిష్ట మగు చిదానందమే రసమని సిద్ధాంతీకరించి యున్నాఁడు[16]. రస మానందస్వరూప మనియే శ్రుత్యర్థము. ఇట్లు ద్వివిధము లగుపక్షములు కానవచ్చుటచేత సమన్వయము నాసించినచో నొకరీతి సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. రసము, నానందమును వేర్వేఱయినను హేతుహేతుమదభేదసరణి నాశ్రయించి (రసము చిదానందమునకు హేతు వగుటచే) యభేదమును జెప్పుట యుక్తిదూరము కాఁజాలదు.

14... "సకలప్రయోజనమౌళిభూతం సమనంతరమేవ రసాస్వాదనసముద్భూతం విగళితవేద్యాంతర మానందం॥" [కావ్యప్రకాశః ప్రథమోల్లాసః]
బ్రహ్మాస్వాదసబ్రహ్మచారీ......రసః [కావ్యప్ర. చతుర్థోల్లాసః]

15... "స్వప్రకాశకయా వాస్తవేన నిజస్వరూపానందేన సహగోచరీక్రియమాణః ప్రాగ్వినివిష్టవాసనారూపో రత్యాదిరేవరసః [రసగం, 22 పు]

16. వస్తుతస్తు వక్ష్యమాణ శ్రుతిస్వారస్యేన రత్యాద్యవచ్ఛిన్నా భగ్నావరణాచిదేవరసః. రసో వైసః రసం హ్యేవాయంలబ్ధ్వా ఽఽనందీభవతి. "ఇతిశ్రుతిః" [రసగంగాధర. పు 23]

ఆంధ్రాలంకారికులలోఁ బెద్దిరాజుమత మేమో నిశ్చయింపఁ బ్రబలా
ధారములు నిరూపించుట కష్టముగాని మూర్తికవి విద్యానాథుని "గుణాలంకార
శ్రీకృతపరికర" అను శ్లోకము నాంధ్రీకరించుచు "వావిరి దుఃఖమైన సుఖవైభ
వమైన విటీవిటాళియుం, దావలఁ బూర్ణమై సహృదయాత్మలఁ గేవలహర్షమై
తగున్" అని చెప్పి రసానందముల కభేదమును జెప్పియున్నాఁడు. మీఁది స
మాధానమే యిచ్చటఁ గూడ శరణ్యమై యున్నది.

ఇట్లు సంగ్రహముగ బహుళాలంకారికసిద్ధాంతిత మగు రసస్వరూపనిర్వ
చనము సూక్ష్మముగఁ జెప్పఁబడినది. కానఁ బైరీతి వ్యక్తివాదమే సిద్ధాంతిత
మట్లు చాలమంది నిరూపించియున్నారు. కానఁ బైవాదమే యుక్తియుక్త మగు
టకు ముఖ్యములగు నితరవాదములను గొంత విమర్శింపవలసియున్నది.

"విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిః" అను నాట్యశా
స్త్రీయరససూత్రమునందలి సంయోగనిష్పత్తిశబ్దములకుఁ దమకుఁ దోఁచినరీతిని
బలువురు పండితులు పెక్కులర్థములను గ్రహించుటచేతనే వాదములు పలురీ
తుల బయల్వెడల నవకాశము కలిగినది. ఉత్పత్తివాదు లగు భట్టలోల్లటప్రభృ
తులు విభావములవలనఁ బుట్టి యనుభావములచేఁ బ్రతీతియోగ్యమై వ్యభి
చారులచేఁ బోషింపఁబడిన స్థాయి రస మగు నని చెప్పుచున్నారు. అయ్యది
రామాదినాయకనిష్ఠ మనియు, నాయక వేషమును ధరించుటచే నటునియందు
నది గోచరించు ననియును వారియాశయము. వీరిమతమున సంయోగపదము
నకుఁ బలురీతు లగునర్థములను గ్రహింపవలసియున్నది. స్థాయివిభావముల
సంయోగ మనఁ గార్యకారణభావము. స్థాయ్యనుభావసంయోగము జ్ఞాప్య
జ్ఞాపకభావము. స్థాయిసంచారిభావముల సంయోగము పోష్యపోషకభావము.
నిష్పత్తిపదమునకు వీరిమతమున నుత్పత్తి యని యర్థము. కాని యీమతము
సరికాఁజాలదు. ఉన్నస్థాయిభావమే విభావాదులచేఁ బ్రకాశిత మగునుగాని
క్రొత్తగాఁ బుట్టుట యనుభవదూరము; పండితానంగీకృతమును. రస మెన్ని
యుగముల క్రిందటనో యుండిన రామాదినాయకనిష్ఠ మైనచో సామాజికులకు
రసాస్వాదము కలుగుట యెట్లు? రసము సామాజికనిష్ఠమై యుండవలదా?
సంయోగపదమున కిన్నియర్థముల నంగీకరించుట గౌరవము కాదందురా?

అనుమితివాదు లగు శ్రీశంకుకులు సమ్యఙ్మిథ్యాసంశయసాదృశ్యప్రతీ
తులు నాల్గింటికంటెను విలక్షణ మగు చిత్రతురగన్యాయగృహీతప్రతీతివలన

నటునియందు రామాభేదజ్ఞానము కలుగు ననియు, సరస మగునాట్యమువల
నను నిపుణుఁడగు నటుని చేష్టలవలనను, నటునియందు లేనిభావము లచట
నున్నట్లే సామాజికులచే గ్రహింపఁబడు ననియుఁ, గాఁగా, రసము నాయక
నిష్ఠ మైనను నటునియం దనుమానింపఁబడి సామాజికులచే ననుభవింపఁబడు
నని చెప్పుదురు. వీరిమతమున సంయోగపదమున కనుమాప్యానుమాపకభా
వమును, నిష్పత్తిపదమున కనుమితియు ననునర్థములను గ్రహింపవలసియున్నది.
కాని యీమతముకూడ సరియైనట్లు తోఁచదు. నటుఁడు తటస్థుఁ డగుటచేఁ
దద్గతముగ ననుమిత మగుస్థాయిభావము సామాజికులకు విగళితవేద్యాంతర
మగు నానందమును గల్గింపఁజాలదు. కాన నీవాదమున రసముయొక్క యథా
ర్థస్వరూపము విశకలితమై యుండ లేదు.

భుక్తివాదు లగుభట్టనాయకులు లోకవ్యతిరిక్తముగఁ గావ్యనాట్యముల
యం దభిధకంటె విలక్షణములగు రెండువ్యాపారములు, భావకత్వ, భోగము
లనునవి కల వనియు, మొదటివ్యాపారముచే విభావానుభావవ్యభిచారిస్థాయి
భావములు వ్యక్తివిశేషసంబంధమును విడిచి సర్వసాధారణము లగుననియుఁ,
బిదప సాధారణీకృత మగుస్థాయిభావము భోగాఖ్యవ్యాపారమువలన (ఆవ్యా
పారము రజస్తమముల నణఁచి సత్వము నుద్రేకింపఁజేయు నఁట) సామాజి
కులచే ననుభవింపఁబడుచు రస మగు నని చెప్పుదురు. వీరిమతమున సంయో
గపదము సాధారణీకరణరూపార్థపరము. నిష్పత్తి యన భుక్తి లేక యను
భవము. కాని యీవాదమును యుక్తిదూర మనియే యందురు. క్రొత్తగ
సాధారణీకరణభోగవ్యాపారముల నంగీకరించిన గౌరవము. రసము సామాజి
కభుజ్యమాన మగుటచే రసము పుట్టు నని కాని, జ్ఞాప్య మగు నని కాని
చెప్పుటకు వీలు లేదు. కాన నది యభివ్యక్తమే యని యనఁదగును. కాని,
భుక్తివాదు లగుభట్టనాయకులమతమున వ్యక్తివాదమున కణుమాత్రము నవకా
శము చిక్కదు. కావున మొదటనిరూపింపఁబడిన యభినవగుప్త (ఆనందవర్ధనుని
మతము ననుసరించియే యభినవగుప్తులు రసస్వరూపమును విశదీకరించిరి.)
పాదులమతమే యాదరణీయము. వ్యక్తివాదమున సంయోగపదమునకు వ్యం
జనాఖ్యసంబంధ మనియు నిష్పత్తిపదమున కభివ్యక్తి యనియు నర్థములు.

ఇంతవఱకును బ్రతిపాదింపఁబడిన విషయములంబట్టి రసము లన్నింటివ
లన నానందమే కలుగు ననియును దుఃఖ మెన్నఁడును గలుగఁజాల దనియు
ను దేలుచున్నది. రసస్వరూపనిరూపణమున నిపుణుఁడును బ్రామాణికుఁడు
నగు నభినవగుప్తాచార్యుఁ డారీతినే చెప్పియున్నాఁడు. ఇచట నొకపూర్వపక్ష

మును లేవఁదీయవచ్చును. రతి హాసము మొదలగు స్థాయిభావములు గల శృంగారహాస్యాదిరసములవలన నానందము కలుగవచ్చును గాని, శోకము- భయము- జుగుప్స- క్రోధము, స్థాయిభావములుగఁ గల కరుణ, భయానక, బీభత్స, రౌద్రరసములవలన నానందము కలుగు టెట్లు? ఈవిషయమున నీ క్రిందివిధముగ సమాధానము ప్రాచీనకాలమునుండి నేఁటివఱకును బ్రచారమునున్నది. కావ్యప్రపంచము లోకవిలక్షణమైనది. లోకమున సుఖహేతువులవలన సుఖము దుఃఖహేతువులవలన దుఃఖము కలుగవలె ననునియమము కలదు. కవిబ్రహ్మసృష్టి విలక్షణమగుటచే దుఃఖహేతువు లగు విూఁదిరసములవలనఁ గూడ విగళితవేద్యాంతర మగునానందమే కలుగును. అట్లొనరింపఁగలవాఁడే కవి. హాలాహలమునుఁడి యమృతము నొలికింపఁగల సామర్థ్యము లేని కవి యథార్థకవి కాఁజాలఁడు. శ్రోత గాని, ద్రష్ట గాని కేవలము దుఃఖము ననుభవింపవలె ననునాశయమునఁ గవి శ్రవ్యకావ్యములను, నాటకములను రచింపఁడు. తనకు దుఃఖమే కలుగవలె నని కోరి సహృదయుఁడు కావ్యపఠనమునఁ గాని, నాటకదర్శనమునఁ గాని ప్రవర్తింపఁడు. దుఃఖము నగల్గించు కావ్యములను జదువ సహృదయుఁడు దొరకొనినను నట్టిదుఃఖమువలన మనసునకు శాంతి గల్గి యానందము కలుగవలె ననునాశయముతోడనే యాలేఁ డద్దానఁ బ్రయత్నింపవలెను. మఱియు మనము కవి యారసమును నిరూపించుటయందెంతవఱకు జయమొందెను? కరుణరసమున మనలను రామాదులతో పాటుగ నేడ్పించెనా లేదా యనియే యాలోచింతుము. మనల నేడ్పించిననే మన కా రసమువలన నానందము కలుగును. ఇయ్యది యనుభవమునకు విరుద్ధము కాఁజాలదు. గీర్వాణాలంకారికులు సామాన్యముగ నందఱును గరుణాదులవలన నానందము కలుగు ననియే చెప్పియున్నారు. నాట్యదర్పణమును వ్రాసిన రామచంద్రగుణచంద్రులు మాత్రము సుఖాత్మకత్వదుఃఖాత్మకత్వభేదమున రసములు రెండువిధము లనియు రసము సుఖదుఃఖస్వరూప మనియు వివరించియున్నారు17. కాని వీరిమతము నింకెవరు నామోదించి యుండలేదు. అర్వాచీను లెవ్వరును వీరిమతము నైన నుటంకించి యుండలేదు. వేయేల? వారిగురు వగు హేమచంద్రాచార్యులుకూడ వారిమతము నెత్తక రసము లన్నియు నానందస్వరూపము లనియే చెప్పియున్నాఁడు.18.

17. చూ. నాట్యదర్పణము. [Gaekwad Oriental Series] అ. 3.
18. చూ. కావ్యానుశాసనము. నిర్ణయసాగరప్రతి.

ఆంధ్రాలంకారికులు కూడ రసము లన్నింటివలన నానందమే కలుగు నని చెప్పిరి. అందులకు సరసభూపాలీయమునందలి ప్రాగుదాహృతమగు" వాని రిదుఃఖమైన సుఖవైభవమైన విటీవిటాళియు, వావలఁ బూర్ణమై సహృదయా త్మలఁ గేవలహర్షమై తగున్'' అనువచనము ప్రమాణము కాఁగలదు.

రసము నాయకనిష్ఠమా ? సామాజికసహృదయనిష్ఠమా ? నటనిష్ఠ మా ? అనుప్రశ్నకు సమాధానము రసస్వరూపనిర్వచనావసరముననే ప్రతి పాదింపఁబడినది. కాని కొంచెము వివరించి యిచటఁ జెప్పఁబడును. అభినవ గుప్తులమతమును బట్టి రసము సామాజికులచే నాస్వాదింపఁబడుటంబట్టి దానికిఁ దన్నిష్ఠతయే యుచితమై యున్నది. కావ్యమునందు శ్రోతలకును, నాట్యము నందు ద్రష్టలకును రసముకలుగు నని, అనఁగాఁ దత్తత్సమయములందు రసము తత్తన్నిష్ఠమగు నని మీఁదిసిద్ధాంతము ననుసరించియే పెద్దిరాజు కావ్యాలంకా రచూడామణియందుఁ జెప్పియున్నాడు19 కావున రసము సుహృదయసా మాజికనిష్ఠ మని తేలుచున్నది. ప్రతాపరుద్రీయమునే మాతృకగాఁ దీసికొని (యించుమించుగ) యందలి ప్రాగుక్తాభిప్రాయప్రతిపాదక మగు ''భావేస్థాయి ని" అను శ్లోకమునే యాంధ్రీకరించిన మూర్తికవిమతమును వేఱుగ నిరూపించు టయు ననవసరము. కాని రస మెన్నఁడును నటనిష్ఠముకాఁజాలదు. నటుఁడు కేవల మభినయాదుల ననుకరించును. ఒకపుఁడతఁడు తన్మయుఁడై రసము నను భవించెనేని యపుడు నటుఁడు కాక యతఁడు సామాజికుఁడుగనే మాఱిపోవు ను. అతనికి (నటునకు) రసాస్వాదయోగ్యత లేదు. కావున నాట్యమునందు రసాస్వాదయోగ్యుఁడు సామాజికుఁడు కాని వేఱొకఁడు కాఁజాలఁడు.

ఈమీఁదఁ జెప్పఁబడిన విషయములలోఁ గొన్ని ప్రస్తుతము మనవారి కనుభవవిరుద్ధములుగ గోచరింపవచ్చును. కాని ప్రాచీనార్వాచీనలాక్షణికు లం దఱు నిట్లే నిరూపించియుండుటచే వారి యనుభవముమాత్రము మీఁదిమాది రిగనే యుండి యుండవచ్చును. లక్షణగ్రంథములయందు నిరూపింపఁబడినయం శములను విశదీకరించుట నాముఖ్యకర్తవ్యము కాని యది యనుభవమున కెంత వఱకు సరిపడుచున్నదనువిచారము ప్రస్తుతము కాదు.

రసాభివ్యక్తికిఁ గలకారణములు విభావానుభావవ్యభిచారు లని "విభా వానుభావ వ్యభిచారిసంయోగా ద్రసనిష్పత్తిః'' అను భరతరససూత్రమువల

---

19. గీ. శ్రోతలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందురసము
ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరురసము—[ద్వి. ౭.]

ననే తెలియవచ్చుచున్నది. ధ్వనికారాదులందఱు నారీతినే నిరూపించియున్నారు. కాని ధనంజయుఁడు, ధనికుఁడు, విద్యానాథుఁడు మొదలగుకొంద ఱర్వాచీనులు సాత్త్వికభావములను గూడ రససామగ్రియందుఁ జేర్చి యున్నారు. వాని ననుసరించి మన యాంధ్రాలంకారికులుకూడ నట్లే చెప్పియున్నారు20. పై వారియాశయమును బట్టి సాత్త్వికములను రససామగ్రిగాఁ జెప్పవలసినట్లు తేలుచున్నది. ఇయ్యవి ప్రధానములై యవసరమైనవే యైనచోఁ బ్రాచీనాలంకారికు లెవ్వరును వీనిని నిరూపింపకపోవుటకుఁ గల కారణమేమి? అనుప్రశ్నకు సమాధాన మీయవలసినబాధ్యత మనపైనున్నది. విచారించిచూచినచో ననుభావములకును సాత్త్వికములకును భేదమే లేదు. ప్రాగుక్తలక్షణములం బట్టి శరీరమునఁబుట్టు కటాక్షాదు లగు కార్యము లనుభావము లనియును, పరగతసుఖదుఃఖాదిభావభావనవలనఁ బుట్టుగగుర్పాటు, కన్నీరు, మొద లగునవి సాత్త్వికము లని యుఁ దేలుచున్నందున నీరెండును గార్యరూపములే యగుట నభేదమే యంగీకార్యము. కార్యములు మొదట సాత్త్వికావస్థయందుండి యాపై ననుభావములుగ మాఱును. కావున సాత్త్వికములు కూడఁ జివర కనుభావములే యగుటచే వేఱుగ సాత్త్వికములం జెప్పుట యనవసర మని భరతముని యెనిమిది స్థాయిభావములను, నెన్మిది యనుభావములను, ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావములను, మొత్తముపై (8+8+33=49) నలువదితొమ్మిది భావములను గంఠోక్తిగ నంగీకరించియున్నాఁడు. సాత్త్వికములు వేఱుగ నున్న వనినచో నాసంఖ్యాపరిగణనము సరిపడఁజాలదు 21. భరతమునిమతమునే చాల మంది యనుసరించియున్నారు.

---

20. విభావై రనుభావైశ్చ సాత్త్వికై ర్వ్యభిచారిభిః
ఆనీయమానః స్వాదుత్వం స్థాయీభావో రతిః స్మృతః॥
విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిసామగ్రీసముల్లసితస్థాయీ భావో రసః॥
[ప్రతాపరుద్రీయే రసప్రకరణమ్]

21. గీ. అట్టివిజ్ఞానకలితమై యమరుభావ, మాత్మఁ బ్రవ్యక్తమై విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలఁ దనర్చు. నాల్గు తెఱఁగుల రసనిదానంబు గాఁగ.
[చూడా 1—20.]

క. తలఁపఁగ రసకార్యములై, జలజాక్షులయందుఁ బొడము సాత్త్వికభావం
బుల నెనిమిదింటి చేర్పడ, నలరింతుం గడఁక తోనుదాహరణంబుల్. [నరస 8—38]

21. ఏవం సర్వేమిళిత్వా ఏకోనపంచాశత్కృతాః॥ [నాట్య 6 అ.]

సూక్ష్మదృష్టిచే ననుభావసాత్త్వికములకు భేదము లేకున్నను స్థూలదృష్టిచే నది యనుకొన నవకాశము కలదు. సాత్త్వికములు చివరి కనుభావములే యైపోయినను, వాని ప్రాథమికావస్థను విశదపఱుచుటకు వేఱుగ వానిని గ్రహించుట దశరూపక కారాదుల మతమున యుక్తిదూరము కాఁజాలదు. యోగి ప్రస్తుతావస్థయందుఁ జాతుర్వర్ణ్యముతోడి సంబంధమును వీడి యున్నను దొలుత బ్రాహ్మణుఁడయ్యె నేని బ్రాహ్మణయోగి యని పిలువఁబడునట్లే మొదటి సాత్త్వికభావము ప్రస్తుత మాయవస్థయందు లేకున్నను బూర్వావస్థను దెలియఁ బఱచుటకు వానిని వేఱుగ సాత్త్వికములని పరిగణింపవచ్చు నని విద్వాంసుల యభిప్రాయము.

ఆంధ్రాలంకారికు లెన్నిరసముల నంగీకరించిరో విచారించుటకుఁ బూర్వము తన్మూల మగు గీర్వాణవాఙ్మయమునందలి యాలంకారికులమతములను సూక్ష్మముగ నిరూపింపవలసియున్నది. స్థాయిభావమే రస మగు ననునంశము తొలుదొల్త వివరింపఁబడియే యున్నది. భరతముని యెనిమిదిస్థాయిభావములనే నిరూపించుటచేఁ దన్మతమున రసము లెనిమి దనియే చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. సామాన్యముగ రసములు తొమ్మి దని యందఱు నొప్పుకొందురు. శాంతము రస మగు నని యందఱును (స్వల్పసంఖ్యాకులు తప్ప) నంగీకరించి యున్నారు కావున భరతమునిమతమునఁ గూడ శాంతరసము నొప్పుకొనవలెను. అతఁడు "అష్టౌ నాట్యే రసాః స్మృతాః" అని చెప్పినను, నాట్యమునం దెనిమిదే రసములని యాతని మత మనియు నాట్యాతిరిక్తముగఁ గావ్యములందు శాంతరస మున్నచో నాతనికి విప్రతిపత్తి కలుగఁజాల దనియు మనము పైవచనమును బట్టియే గ్రహింపవలసియున్నది. అభినవగుప్తాచార్యులు శాంతమునుగూర్చి ప్రసంగించుచు "మునినాఽప్యంగీకృతం, క్వచిచ్ఛమ ఇత్యాదినా" యని మునిమతమున శాంతరసము నొప్పించి యున్నాఁడు. మఱియు శమము శాంతరసమునకు స్థాయియైనట్లు భరతమునిమత మని కూడ నభినవగుప్తునియాశయ మైనట్లు తెలియుచున్నది నాట్యశాస్త్రమున "రతిర్హాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌ భయం తథా, జుగుప్సా విస్మయ శ్చేతి స్థాయిభావాః ప్రకీర్తితాః॥" అని స్థాయిభావములు నిరూపింపఁబడి యాపై "నిర్వేదగ్లానిశంకాఖ్యా" అని సంచారిభావములు ప్రస్తుతింపఁబడినవి. కాని శమము స్థాయిభావముగఁ గాని, భావమాత్రముగాఁ గాని చెప్పఁబడియుండ లేదు. కావ్యప్రకాశమును వ్రాసినమమ్మటాచార్యులు నిర్వేద మమంగళప్రాయ మగుటచే వ్యభిచారిభావములలోఁ దానిం దొలుదొల్త నిరూపించుట యనుచిత

మైనను నొకప్పుడు స్థాయి కాఁగల దనువాశయముననే యట్లు నిరూపించె ననియు, నందుచే నిర్వేదము స్థాయి కాఁగల శాంతరస మొకటి కల దనియు నిరూపించియున్నాఁడు[22]. విద్యానాథుఁడు శమమే శాంతరసస్థాయి యని చెప్పియున్నాఁడు. పండితరాజు నిర్వేదమునే శాంతస్థాయిగా నిరూపించియున్నాఁడు. ఇట్లు శాంతస్థాయివిషయమున మతద్వయ మున్నట్లనుకొన వీలుకలదు. కాని విచారించిచూచినచో నిర్వేదమునకే శమ మని నామాంతర మని తేలుచున్నది- భరతముని శమము నంగీకరింపనిచో నభినవగుప్తులవచనము కుదురఁజాలదు. శమనిర్వేదములు రెండును దృష్టాంతయుగళము లగుటచే నీరెండింటికి నభేదము నంగీకరించినచో నణుమాత్రము ననుపపత్తి కలుగఁజాలదు. ఇట్లు భరతముని మతానుసారముగ రసములు తొమ్మి దని తేలినది.

ఇంతటితో నీనిశ్చయము స్థిర మని విశ్వసింప వీలులేదు. శృంగారప్రకాశమును వ్రాసిన భోజుఁడు శృంగార మొక్కటియే రస మగు నని వ్రాసియున్నాఁడు[23]. రూపగోస్వామి యుజ్జ్వలనీలమణియం దుజ్జ్వలవేమ మగు శృంగారము రసమని చెప్పియున్నాఁడు ప్రాచీనాలంకారికులలో నొకఁడగు రుద్రటుఁడు తొలుదొల్త మీఁదిరీతిని దొమ్మిదిరసములనే గాక పదియవ దగు ప్రేయోరసము నంగీకరించి యున్నాఁడు[24]. ఆపై నంతటితోఁ దనివి నొందక మధురాదుల యాస్వాదనమువలనరసములు కలుగునట్లు భావములన్నింటియొక్క యాస్వాదనమువలనను రసోత్పత్తి కలుగుట యనుభవసిద్ధ మగుట నిర్వేదాదు లన్నియును రసములు కావచ్చు నని నిరూపించియున్నాఁడు.[25] మనయాంధ్రులలో నధునాతనవిమర్శకులు కొందఱు రససంఖ్యను నియమించుటకు వీలు

---

22. నిర్వేదస్యామంగళప్రాయస్య ప్రథమ మనుపాదేయత్వేఽప్యుపాదానం సంచారిత్వేఽపి స్థాయిత్వప్రతిపాదనార్థమ్, తేన "నిర్వేదస్థాయిభావోఽస్తి శాంతోఽపి నవమో రసః" ఇతి. (కావ్యప్ర, చతుర్థోల్లాసః-)

23. వీరాద్భుతాదిషు రసేషు రసప్రసిద్ధిస్సిద్ధా కుతోఽపి వటయక్షవ దావిభాతి
లోకే గతానుగతికత్వవశాదుపేతా మేతాం నివర్తయితు మేష పరిశ్రమో నః॥
శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యరౌద్రబీభత్సవత్సలభయానకశాంతనామ్నః।
ఆమ్నాసిషు ర్దశరసాన్ సుధియో వయంతు శృంగారమేవ రసనా ద్రసమామనామః॥
(శృంగా, పీఠిక)

24. శృంగారవీరకరుణా బీభత్సభయానకాద్భుతా హాస్యః
రౌద్రః శాన్తః ప్రేయా నితి మన్తవ్యా రసాః సర్వే. (రుద్రటకావ్యా. 3-3.)

25. రసనాద్రసత్వ మేతేషాం మధురాదీనామివోక్త మాచార్యైః।
నిర్వేదాదిష్వపి తన్నికామ మస్తీతి తేఽపి రసాః॥ [కావ్యాలంకారః] 3-4

లేదనియు భావానుసారముగ నిచ్చకువచ్చినన్ని రసము లుండవచ్చు ననియు, జేయు సిద్ధాంతమునకు మీఁది రుద్రటునివాద మెంతయు నుపకరించుచున్నది.

రసవిషయవిమర్శనసందర్భమున జగన్నాథపండితరాజుకూడ మీఁది రత్యాదిస్థాయిభావములు భూయిష్ఠము లగువిభావములవలన వ్యక్తమగునపుడు స్థాయిభావము లగుననియు, స్వల్పవిభావవ్యక్తము లగునపు డయ్యవియే సంచారిభావము లగుననియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈవిషయ మిదివఱకే నిరూపింపఁబడియున్నది. కాఁగా రసములు తొమ్మిదని నియమించుటలోఁ గలకారణమును వ్యక్తపఱుపవలసియున్నది.

దేవగురుపిత్రాదివిషయక మగురతి భావ మగు ననియును నయ్యదియే కాంతావిషయక మగుచో రస మగు ననియు నాలంకారికుల సిద్ధాంతము. ఆస్వాదమున భేదము లేనప్పుడు నన్నియు రసములే యని కాని లేక యన్నియును భావములనియే కాని యేలకాఁగూడదు? లేదా కాంతావిషయక మగు రతి భావమును, దేవాదివిషయక మగునది రసము నేల కాఁగూడదు? వినిగమనావిరహము నంగీకరింపవలసినపుడు మొదటియాలంకారికు నొకనియెడ గౌరవముంచి తన్మతానుసారముగ సమాధానమును జెప్పుటయే యుచితము. రసనవత్వసిద్ధాంతము మునిమతము ననుసరించియే యంగీకరింపఁబడిన దనియుఁ, దదతిరిక్తము లగునవి భావము లని యంగీకరింపవలసిన దనియుఁ, బేరునందే భేదము కలదు కాని ఫలమున భేదము లే దనియుఁ బండితరాజు చెప్పియున్నాఁడు[26]. సామాన్యముగ నందఱును రసములు తొమ్మి దనియే చెప్పియున్నారు. పండితరాజుకూడఁ దొమ్మిదిరసము లనే యంగీకరించియున్నాఁడు. అర్వాచీనాలంకారికులమతమున రసములు తొమ్మిదియే యగుచున్నవి? కావున వారిననుసరించిన మనయాంధ్రాలంకారికులమతమునఁగూడ రసములు తొమ్మిదే యని చెప్పవలసియున్నది[27]. కావున రసములు తొమ్మిదియే యని మన మొక మాదిరిగ సిద్ధాంతీకరించుటలో దోషము లేదు.

---

26. భరతాదిమునివచనానామేవాత్ర రసభావత్వాదివ్యవస్థాపకత్వేన స్వాతంత్ర్యాయోగాత్, అన్యథా పుత్రాదివిషయాయా అపి రతే స్స్థాయిభావత్వ మతో నస్యాత్,............ రసానాం నవత్వగణనాచ మునినియంత్రితా భజ్యేత;.........[రసగంగాధరః పు. 46]

27. క. ఉక్తవిభావాదులచే, వ్యక్తః స్థాయిరూపభావంబులు ను
వ్యక్తములై నిజగుణసం, సక్తములై రసములన రసత్వముఁ జెందున్. [చూడా. 2-4]
క. ధరశృంగారము హాస్యము, కరుణము వీరము భయానకము బీభత్సం
బును రౌద్ర మద్భుతము శాంతరసంబును రసములనఁగ దనరుం గృతులన్.

ఈ విషయమును వ్రాయుటలో నుపయోగించిన గీర్వాణాంధ్రాలంకార గ్రంథములు.

గ్రంథము.	కర్తృనామము.
అప్పకవీయము	కాకునూరి అప్పకవి
అభినవభారతి (నాట్యశాస్త్రవ్యాఖ్య)	అభినవగుప్తాచార్యులు
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి	నన్నయభట్టు
ఉజ్జ్వలనీలమణి	రూపగోస్వామి
కావ్యదర్పణము	రాజచూడామణిదీక్షితులు
కావ్యప్రకాశము	మమ్మటాచార్యులు
కావ్యాదర్శము	దండ్యాచార్యులు
కావ్యానుశాసనము	హేమచంద్రుఁడు
కావ్యాలంకారము	భామహుఁడు
కావ్యాలంకారము	రుద్రటుఁడు
కావ్యాలంకారచూడామణి	విన్నకోట పెద్దయకవి
కావ్యాలంకారసంగ్రహసారము	ప్రతీహారేందువర్మ
కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి	వామనుఁడు
దశరూపకము	ధనంజయుఁడు
దశరూపకావలోకము (పైదాని వ్యాఖ్య)	ధనికుఁడు
ధ్వన్యాలోకము	ఆనందవర్ధనుఁడు
నరసభూపాలీయము	ప్ర. మూర్తికవి
నాట్యదర్పణము	రామచంద్రగుణచంద్రులు
నాట్యశాస్త్రము	భరతముని
ప్రతాపరుద్రీయము	విద్యానాథుఁడు
రత్నాపణము [పైదాని వ్యాఖ్య]	కుమారస్వామి
రసగంగాధరము	జగన్నాథపండితుఁడు
లోచనము [ధ్వన్యాలోక వ్యాఖ్య]	అభినవగుప్తాచార్యులు
వక్రోక్తిజీవితము	కుంతకుఁడు
వ్యక్తివివేకము	మహిమభట్టు
శృంగారప్రకాశము	భోజదేవుఁడు.

రాజానకరుయ్యకుఁడు.

[క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది]

యీయుణ్ణి వేఙ్కటవీరరాఘవాచార్యులుగారు, యం. ఏ., కాకినాడ.

I. ప్రాక్కథనము—సంస్కృతమున 'నలంకారసర్వస్వ'ద్యనేకాలఙ్కార గ్రన్థముల రచించి సహృదయసంస్తూయమానకీర్తికలాకలాపుఁడై, యాలంకారికావతంసుఁ డగు విశ్వనాథకవిరాజు నంతటివానికిఁ గూడఁ గృతినిర్మాణావసరమున నుపజీవ్యుఁ డయిన రాజానకరుయ్యకుని కృతికాలాదులంగూర్చి తెలుఁగున నెవరును గూలంకషముగఁ జర్చించియుండలేదు. రుయ్యకుని కృతులుగా మనకుఁ దెలియుచున్నవానిలో 'శ్రీకణ్ఠస్తవము,' 'హర్షచరితవార్తికముం' దక్క మిగిలిన యీ క్రింది పదిగ్రంథములును[1] స్వోపజ్ఞమూలకము లయిననేమి, యలంకారగ్రంథవ్యాఖ్యారూపకము లయిననేమి సాహిత్యాలంకారప్రతిపాదకములే. సంస్కృతసారస్వతమును వెదకిచూచినను సర్వోత్కృష్టము లగునిన్నియలంకారగ్రంథముల నిర్మించిన మహనీయుఁడు వేఱొకఁడు గానవచ్చుటలేదు.

ఇంచుమించుగ నైదుశతాబ్దములవఱకు [నవఁగా:—జగన్నాథపండితరాయలకాలము 1620-1660 క్రీ. శ. వఱకును] రుయ్యకుని గ్రంథరాజ మగు 'నలంకారసర్వస్వము' సాహిత్యసామ్రాజ్యమును నిరంకుశముగఁ బరిపాలించుచుండెడి దని చెప్పనగును. ఒక్క జగన్నాథపండితరాయలు దక్క, ఈ యైదు శతాబ్దములలోను రుయ్యకుని యాలఙ్కారికమతమును ఖండించినవారు లేరు.

భారతవర్షమున కంతకు మకుటాయమానమును నలఙ్కారశాస్త్రమునకు బుట్టినిల్లు నగు కాశ్మీరదేశమే రుయ్యకుని వాసస్థానము. ఇతఁడు పండితవంశోద్భవుఁడు. దృఢవ్యుత్పన్నుఁ డగు రాజానకతిలకుఁ డీతనిజనకుఁడు.[2] తిలకుఁడుద్భటుని యలంకారగ్రంథమునకు 'ఉద్భటవివేకము' లేక 'ఉద్భటవిచారము'

---

1. (i) అలంకారానుసారిణి
   (ii) అలంకారమంజరి
   (iii) అలంకారవార్తికము
   (iv) అలంకారసర్వస్వము
   (v) కావ్యప్రకాశసంకేతము
   (vi) నాటకమీమాంస
   (vii) బృహతి
   (viii) వ్యక్తివివేకవిచారము
   (ix) సహృదయలీల
   (x) సాహిత్యమీమాంస
2. 'రాజానకతిలకాత్మజః'—పిషెల్ (Dr. Pischel) పండితప్రకటిత మగురుయ్యకుని 'సహృదయలీల'.

అనుపేరితో వ్యాఖ్యయో విమర్శమో రచియించియుండినట్లులు జయరథుఁడు అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్యానమగు తన 'అలంకారవిమర్శిని'[3] లోన సూచించియున్నాఁడు. అందువలనఁ దిలకుఁడుద్భట మతానుయాయి యని తెలిసెడిని.

రాజానకోపనామము కాశ్మీరదేశీయము. 'రాజానక' పదమునకు 'రాజకల్పుఁడని' యర్థము.[4] నేఁటికిని గాశ్మీరదేశీయ బ్రాహ్మణులీపదము నుపనామముగా ధరింతురు. రుయ్యకునకు 'రుచకుఁడ'ని యు నామాన్తరము గలదు.[5]

---

3. జయరథుని 'అలఙ్కారవిమర్శిని' (i) 'ఏతచ్చోద్భటవిచారే రాజానకతిలకేనైవ సప్రపఞ్చముక్తమితి నతథాస్మాభి రావిష్కృతమ్' [115 పు.]

(ii) "ఏతదేవ రాజానకతిలకేనాప్యుక్తం 'కారణసామగ్ర్య మిహ బాధకతేడ పం యా తే కార్యాకృత్వత్తిస్తు బాధ్యత్వేన' ఇతి గ్రన్థకృచ్చ ప్రాయ ప్రస్తానుకర్త్యేవ" [124 పు.]

(iii) "ఏతచ్చోద్భటవివేకే రాజాన[క]తిలకేన సప్రపఞ్చముక్తమితి గ్రన్థవిస్తరభయాన్నేహాస్మాభిః ప్రపఞ్చితమ్."

4. చూ. కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి,' vi త. 261 శ్లో.

రాజ్ఞీకత్తజ్జభాషేన సాపి మన్త్రిసభాన్తరే।
త మాజుహావ నిర్దోహం స్వయం రాజానకాఖ్యయా.'

5. 'రాజానకరుచక కాపరనామ్నోఽలఙ్కార సర్వస్వకృతేః' (కృతిః) అని 'పిషెల్' [Dr. Richard Pischel] పండితుఁడు ప్రచురించిన 'సహృదయలీల' యందలియుపసంహారవాక్యము చూ 'కావ్యమాల,' V గుచ్ఛకము: "సహృదయలీల." ఒకనొకవ్రాఁతప్రతిలో 'రుచక' అనుపాఠముగూడఁ గలదు. (i) 'అలఙ్కారసర్వస్వము' ['కావ్యమాల' 35 వ సంఖ్య, 1893 సం.] లో 'సంపూర్ణ మిద మలంకారసర్వస్వమ్. కృతి స్తత్రభవ ద్రాజానకరుయ్యక (చ) కస్య' (205 పు) అని కలదు. (ii) 'తిరువాన్కూరుసంస్కృతగ్రంథావళి'లో 'నలంకారసూత్రము'ను పేరితోఁ బ్రకటింపఁబడినప్రతిలోను, (iii) కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలోను [చూ. రాజేన్ద్రలాలమిత్రుని 'కళితగ్రంథసూచిక,' IX సం 117 పు.] (iv) 'ప్రతాపరుద్రీయము' మీఁది కుమారస్వామి 'రత్నాపణము'లోను [393, 396, 415, 448 పుటలు, కమలాశఙ్కరప్రాణశఙ్కరత్రివేది పండితునిప్రతి. 1909] (v) అప్పయదీక్షితుల 'చిత్రమీమాంస' లోను [72 పు. నిర్ణయసాగర ప్రచురణము] (vi) 'కావ్యప్రకాశము' మీఁది రాఘవభట్టునివ్యాఖ్యలోను [161, 179, 193 పు], (vii) రుయ్యకునిగ్రంథముపై శ్రీవిద్యాచక్రవర్తివ్యాఖ్యలోను [3609 పు. చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయముయొక్క యాలఙ్కారమాతృకలసూచిక] 'రుచక' అనియే యున్నది. (viii) జయమంగళుని 'కావ్యప్రకాశము' మీఁది 'సంకేత' నామకవ్యాఖ్యలోఁ గూడఁ దద్వ్యాఖ్య 'రుచక' కృత మనియే యున్నదని డాక్టర్ బూలర్ [Dr. Buhler] పండితుఁడును ['కాశ్మీరదేశలిఖితగ్రంథనివేదిక,' 247 సం. XVI పు] పీటర్సన్ పండితుఁడును వ్రాసియున్నారు. రుయ్యకుఁడినుటయే ప్రమాణతర మని లిచ్ఛాప్యుఁడగుమంఖుని "శ్రీకణ్ఠచరితము" [XXV స. 30 శ్లో] వలనఁ దెలియుచున్నది.

యున్నాఁడు[13]. 'కావ్యప్రకాశము'లో నితరాలంకారికుల కారికలు గూడనుద్ధరింపఁబడియున్నవి; కావున నందలి కారికలఁ గొన్నిటి నుదాహరించుకొనినంతమాత్రమున మమ్మటరుయ్యకుల పౌర్వాపర్యము నిర్వివాదముగఁ బరిష్కరింప వీలు లేదు. అయినను 'కావ్యప్రకాశము'నందలి వచనము లనేకములు 'అలంకారసర్వస్వము' నందలి వృత్తిలో నుల్లేఖింపంబడుటచే రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు ప్రాక్కాలికుఁడని తోఁచెడిని[14].

(4) మఙ్ఖకుని 'శ్రీకణ్ఠచరితము'లోని యొకశ్లోకము[15] 'అలఙ్కారసర్వ

---

13. ఆచార్యమమ్మటుఁడు 'రాజతి తటీ' యను శ్లోకమును శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరమున కుదాహరించుకొని 'అత్ర యమక మనులోమప్రతిలోమశ్చ చిత్రభేదః పాదద్వయగతే పరస్పరాపేక్షే' అని వ్రాసియున్నాఁడు. రుయ్యకుఁడు ['అలఙ్కారసర్వస్వము' 119 పు] "శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరస్తు కైశ్చి దుదాహృతో యథా:—'రాజతి తటీయ మభిహత * * * హారాభసదా' అత్ర యమకానులోమప్రతిలోమయోః శబ్దాలఙ్కారయోః పరస్పరాపేక్షత్వే నాఙ్గాఙ్గిసఙ్కర ఇతి. ఏతత్తు నసమ్యగాలక్షితమ్. శబ్దాలఙ్కారయోః శబ్దవదుపకార్యోపకారకత్వాభావే నాఙ్గాఙ్గిభావాభావాత్. శబ్దాలఙ్కారసంసృష్టిస్త్వత్ర యుక్తా." అని 'కావ్యప్రకాశ' వచనమును ఖండించియున్నాఁడు. ఈవిషయములు ముందు 'కావ్యప్రకాశాలఙ్కారసర్వస్వ' సంబంధమును సమాలోచించుప్రకరణమున వివరింపఁబడును.

14. శ్రీమన్మాడభూషి కృష్ణమాచార్యులవారు తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము' (1906; 164] లో 'మమ్మటుఁడు రుయ్యకునిసన్నిధి నలఙ్కారశాస్త్రాధ్యయన మొనరించెనియు, రుయ్యకుఁడు మమ్మటునికంటెఁ బ్రాక్తనుఁ డనియు, మమ్మటుఁడు రుయ్యకుని యభిప్రాయముల ఖండించియున్నాఁ డ'నియు వ్రాసియున్నారు. కాని యిది సరిగాదు. 'కావ్యప్రకాశ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1050—1150. లేక క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతము. 'అలంకారసర్వస్వ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1135—1155 [చూ కాణే: 'అలఙ్కారవాఙ్మయచరిత్ర' CXI, CVI పు.]. ఒకవేళ మమ్మటరుయ్యకు లిరువురు సమకాలికులైనఁ గావచ్చును. అట్టియెడ రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు చాల వృద్ధుఁడై యుండనోపు.

15. (i) [శ్రీకణ్ఠచరితము, II స, 49 శ్లో.= అలంకారసర్వస్వము, 21 పు]

'శ్లో. ఆటోపేన పటీయసా యదపి సా వాణీ కవేరాముఖే। ఖేలన్తీ ప్రథతే తథాపి కుతే నో మన్మనోరఞ్జనమ్। నస్యాద్యావదమన్దసున్దరగుణాలంకారఝంకారితః। సప్రస్యన్దిరసాయనరసాసారానుసారీ రసః ॥

(ii) శ్రీ. క. చ. VI స. 70 శ్లో.= అలం. స. 87 పు.

'శ్లో. మదనగణనాస్థానే లేఖ్యప్రపఞ్చ ముదఞ్చయ న్నవికలబృహత్పత్రస్య స్వస్తికరేఖామిలనైః। కుటిలలిపిభిః కం కాయస్థం నవాహ వినూత్నయా స్వర్గధికవిధిహస్తే స్యాయకయా కం మహః ॥

ఖండించియున్నాఁడు[10]. తిరువనంతపురసంస్కృతగ్రంథావళిలో 'వ్యక్తివివేకము' వ్యాఖ్యాతృనామరహిత మగు నసంపూర్ణ వ్యాఖ్యతోఁ[1909 సం. లో] బ్రచురింపఁబడియున్నది. ఈ వ్యాఖ్యాత 'యలంకారసర్వస్వ'నిర్మాత యగు రుయ్యకుఁడే యని గ్రంథస్థప్రమాణబాహుళ్యపురస్సరముగా కాణేపండితుఁడు సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడు. ఈవిషయములు ముందు రుయ్యకగ్రంథవిచారప్రకరణమున విశదీకరింపఁబడును. మహిమభట్టుఁడు అభినవగుప్తపాదునకంటె నర్వాచీనుఁ డనియు, రుయ్యకునికంటెఁ బ్రాచీనుఁ డనియు ననఁగా నాతఁడు క్రీ. శ. 1025-1100 నకుమధ్య లేక యించుమించు ద్వాదశశతాబ్దము నుత్తరార్ధముననో, చివరనో నిలసిల్లియుండు నని యాచార్యసుశీలకుమార డేపండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు[11]. కాణేపండితుఁడు మహిమభట్టుని సమయము క్రీ. శ. 1020-60 అని నిరూపించియున్నాఁడు[12]. పైవానిలో మొదటియభిప్రాయముంబట్టి రుయ్యకుఁడు క్రీ. శ 1100 కంటె నవీనుఁ డనియు, రెండవదానినిబట్టి క్రీ. శ. 1060 కంటె నర్వాచీనుఁ డనియుఁ దేలుచున్నది.

3. మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'నకు రుయ్యకుఁడు 'కావ్యప్రకాశసఙ్కేత మ' ను వ్యాఖ్యను నిర్మించియున్నాఁడు. మున్ముందు రుయ్యకుని కృతులను వివరించునప్పు డీవ్యాఖ్యం గూర్చి విశేషముగాఁ జెప్పఁబడును. 'కావ్యప్రకాశము' ననేకపర్యాయములు ప్రమాణీకరించుకొనుటయే కాక, రుయ్యకుఁడు పలుసారులు 'కావ్యప్రకాశ'కారుని యభిప్రాయములను బూర్వపక్షము చేసి

---

10. (i) "ధ్వనికారస్య వచోవివేచనం నః" అను మహిమభట్టుని పీఠికాశ్లోకముపై "యథాస్థితపాఠే తు ధ్వనికారస్యేతి వచ శ్శబ్దాన్విత మిత్యనూణాం పారిధాన్యా ద్వివేచనశబ్దాన్వితం ప్రతీయతే. ఏతచ్చాస్య సాహిత్యవిచారదుర్నిరూపకస్య ప్రిమ ఖవిశస్ఖలిత మితి మహాన్ ప్రమాదః"-అనియు,

(ii) "తదేతదస్య విశ్వ మగణనీయం మన్యమానస్య ప్యాత్మనః సర్వోత్కర్ష శాలితాఖ్యాపనమితి"-[41 పు.] అనియు [44 పుట కూడఁ జూడునది.] వ్యాఖ్యాత (రుయ్యకుఁడు.) మహిమభట్టును నిరసించియున్నాడు.

11. Dr. S. K. De. 'History of Sanskrit poetics'-(1923) Vol I, p. 194.

12. Prof P. V. Kane, M. A. L l. M., :-'History of Alankara Literature,' (1923), P. XCIV.

యున్నాఁడు[13]. 'కావ్యప్రకాశము'లో నితరాలంకారికుల కారికలు గూడనుద్ధరింపఁబడియున్నయవి; కావున నందలి కారికలఁ గొన్నిటి నుదాహరించుకొని నంతమాత్రమున మమ్మటరుయ్యకుల పౌర్వాపర్యము నిర్వివాదముగఁ బరిష్కరింప వీలులేదు. అయినను 'కావ్యప్రకాశము'నందలి వచనము లనేకములు 'అలంకారసర్వస్వము' నందలి వృత్తిలో నుల్లేఖింపఁబడుటచే రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు ప్రాక్కాలికుఁడని తోఁచెడిని[14].

(4) మఙ్ఖకుని 'శ్రీకణ్ఠచరితము'లోని యొకశ్లోకము[15] 'అలఙ్కారసర్వ

---

13. ఆచార్యమమ్మటుఁడు 'రాజతి తటీ' త్యాది శ్లోకమును శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరమున కుదాహరించుకొని 'అత్ర యమక మనులోమప్రతిలోమశ్చ చిత్రభేదః పాదద్వయగతే పరస్పరాపేక్షే' అని వ్రాసియున్నాఁడు. రుయ్యకుఁడు ['అలఙ్కారసర్వస్వము' 119 పు] "శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరస్తు కైశ్చి దుదాహృతో యథా:—'రాజతి తటీయ మభిహత * * * హారాభసదా' అత్ర యమకానులోమప్రతిలోమయోః శబ్దాలఙ్కారయోః పరస్పరాపేక్షత్వే నాఙ్గాఙ్గిసఙ్కర ఇతి. ఏతత్తు నసమ్యగవగతమ్. శబ్దాలఙ్కారయోః శబ్దద్వారకోపకార్యోపకారకత్వాభావే నాఙ్గాఙ్గిభావాభావాత్. శబ్దాలఙ్కారసంసృష్టిస్త్వత్ర శ్రేయసీ," అని 'కావ్యప్రకాశ' వచనమును ఖండించియున్నాఁడు. ఈవిషయములు ముమ్ముందు 'కావ్యప్రకాశాలఙ్కారసర్వస్వ' సంబంధమును సమాలోచించు ప్రకరణమున వివరింపఁబడును.

14. శ్రీమన్మదభూషి కృష్ణమాచార్యులవారు తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము' [(1906); 164] లో 'మమ్మటుఁడు రుయ్యకుని సన్నిధి నలఙ్కారశాస్త్రాధ్యయన మొనరించె ననియు, రుయ్యకుఁడు మమ్మటునికంటెఁ బ్రాక్తనుఁ డనియు, మమ్మటుఁడు రుయ్యకుని యభిప్రాయముల ఖండించియున్నాఁ డనియు వ్రాసియున్నారు. కాని యిది సరిగాదు 'కావ్యప్రకాశ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1050—1150. లేక క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతము. 'అలంకారసర్వస్వ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1135—1155 [చూ: కాణే: 'అలఙ్కారవాఙ్మయచరిత్ర' CXI, CVI పు.]. ఒకవేళ మమ్మటుఁడు రుయ్యకుని యొక్క సమకాలికుఁడై నను గావచ్చును. అట్లైనను రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు చాల వృద్ధుఁడై యుండనోపు.

15. (i) [శ్రీకణ్ఠచరితము, II స. 49 శ్లో.= అలంకారసర్వస్వము, 21 పు]

'శ్లో. ఆలోకేన ఘటీయసా యదపిసా వాణీ కవేరాముఖే। ఖేలన్తీ ప్రథతే తథాపి కురుతే నో మన్మనోరఞ్జనమ్। తస్యా ద్యావ దమన్దదుగ్ధగుణవాలంకారఝంకారితః । సప్రస్యన్దిలసద్రసాయనరసాసారానుసారీ రసః ॥

(ii) శ్రీ. క. చ. VI స. 70 శ్లో.= అలం. స. 87 పు.

'శ్లో. మదనగణనాస్థానే లేఖ్యప్రపఞ్చ ముదఞ్చయ న్నికటకలభ్యాహ్వప్రస్యస్తస్త్రైశేష మషీలవైః। కుటిలలిపిభిః కం కాయస్థం నవాము విభూత్రియ స్త్వధిత విరహిప్రాణే ప్రాయశ్చయా వధికం మహః ॥

అలంకారసారసర్వస్వమునఁ జేర్పఁబడిన రుచకుఁడు రుయ్యకునికంటె భిన్నుఁ డనియు, 'సలఙ్కారసర్వస్వ'నిర్మాత రుయ్యకుఁడే కాని రుచకుఁడు గాఁడని యుఁ గొందఱు ప్రాచ్యసాహిత్యవేత్తల యభిప్రాయము. కాని, మహామహోపాధ్యాయులగు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవీంద్రులు 'రుచకుఁడు' అను వ్యాకరణసమ్మతరూపమునకు 'రుయ్యకుఁడ'ను వ్యావహారికభాషారూపము వచ్చియుండునని వ్రాసియున్నారు.[6]

II రుయ్యకునికాలము

రుయ్యకునికాలము సులభముగా నిర్ణయింపఁగూడును.

(1) క్రీ.శ 1085 ప్రాంతముల రచియింపఁబడిన బిల్హణుని 'విక్రమాఙ్కదేవచరితమునుండి రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము'నఁ గొన్నిశ్లోకముల నుదాహరించుకొని యున్నాఁడు.

(2) మహిమభట్టుని [క్రీ.శ. 1020—1060] 'వ్యక్తివివేకము' నకుని వ్యాఖ్యవ్రాయుటయే కాక రుయ్యకుఁ డాతని మతము ననేకపర్యాయములు విమర్శించి, తీవ్రముగ ఖండించియున్నాఁడు.

(3) ఆచార్యమమ్మటుని [క్రీ. శ. 1050—1100] 'కావ్యప్రకాశము' పైఁగూడ రుయ్యకుఁడు వ్యాఖ్య రచించుటయే కాక పలుసారు లాతని మతమును విమర్శించి, ఖండించియున్నాఁడు.

---

6. "రుచక" అనుపదమునకు "రుఅక"అనిప్రాకృతభాషారూపము. ఇదిక్రమముగా వ్యవహారములో "రుయక" యనియుఁ దరువాత "రుయ్యక" యనియు స్వరూపపరివృత్తత్వము నొంది యుండును. ఇట్లు కేవలశబ్దోచ్చారణపద్ధతిని వ్యుత్పత్తిం జూపినచోఁ గొందఱు విమర్శకుల కది సమ్మతము గాకపోవచ్చును. కావున "సలంకారసర్వస్వము" నకు "సఞ్జీవని' యను వ్యాఖ్యను నిర్మించిన శ్రీవిద్యాచక్రవర్తి శ్లోకములఁ గూడ నిట నుదాహరించెద (అ) "శ్లో. రుచకాచార్యోపజ్ఞస్య చ మలఙ్కారసర్వస్వే సఞ్జీవనీతి టీకా శ్రీవిద్యాచక్రవర్తినా క్రియతే.'
(ఆ) మఱియు గ్రంథాంతమున వ్రాసెను—
"శ్లో. శబ్దస్యార్థో విషమవిషమో దుర్ఘటార్థస్య శస్తా-
వ్యాఖ్యావ్యాప్తిప్రకటనపటుర్వ్యాయదర్పాంగభిః
ఇత్థంభూతా రుచకవచసాం విస్తరః కర్కశోఽయం
టీకాస్మాభిః సముపరచితా తేన సఞ్జీవనీయమ్"
మఱియు రాఘవభట్టుఁడు "శాకుంతలము"మీఁది తనవ్యాఖ్యలో [53 పు. 2 పంక్తి] 'రాజానకరుచక' అనివ్యవహరించియున్నాఁడు. [Vide: 'Literary Gleanings:'1. Ruyyaka:- By M. Rama Krishnakavi, M. A., 'Journal of the Andhra His to rical Research Society.' Vol, II part 2, pages 130-31; Oct. 1927.]

(4) మంఖుని 'శ్రీకంఠచరితము [క్రీ. శ. 1135—'45 నడుమ రచితము] లోని మైదుశ్లోకములు 'అలంకారసర్వస్వము నందలివృత్తిలో నుల్లేఖింపఁబడియున్నవి.

(5) [క్రీ.శ. 1149—'50 నడుమ రచియింపఁబడిన] కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి' లోని యొకానొకశ్లోకము 'అలంకారసర్వస్వము' నందలి 'వృత్తి'లో నుద్ధరింపఁబడియున్నది.

(6) [క్రీ. శ. 1159—'60 నడుమ నిర్మింపఁబడిన] మాణిక్యచంద్రుని 'కావ్యప్రకాశ సఙ్కేతము'న 'నలంకారసర్వస్వము' బహువార ముట్టంకింపఁబడియున్నది.

ఇఁక నీవిషయముల నించుక వివరింపవలసియున్నది.

(1) బిల్హణుని 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'లోని రెండుశ్లోకములను[7] రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము'లో నుదాహరించుకొనియున్నాఁడు. ఆచార్యబూలర్ పండితుఁడు [Dr. G. Buhler] 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము' క్రీ. శ. 1085 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడియుండు నని సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడు[8] ఈకావ్యమలంకారగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడఁ దగినంతప్రతిష్ఠ నందుట కించుమించుగా నేఁబదివత్సరములు పట్టును. కావున రుయ్యకుఁడు 1150 క్రీ. శ. ప్రాంతముల విలసిల్లియుండె ననఁగూడును.

(2). మహిమభట్టుని 'వ్యక్తివివేకము, నందలి విషయముల రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము' న సంగ్రహించియున్నాఁడు. మహిమభట్టుఁడు ధ్వన్యాలోకకారునిమతము నతితీవ్రముగా ఖండించుటకే 'వ్యక్తివివేకము'ను రచించియున్నాఁడు. రుయ్యకుఁ డన్ననో యత్యంతపరాకాష్ఠగల ధ్వనిమతానుయాయి. అందువలననే యచ్చటచ్చట మహిమభట్టుని 'మహామతి' యని వక్కాణించినను[9] రుయ్యకుఁ డీతనియహంకారమును బలుసారులు తీక్ష్ణముగా

---

7. (i) 'శ్లో. సాహిత్యపాథోనిధిమన్థనోత్థం కర్ణామృతం రక్షత హే కవీన్ద్రాః
యత్తస్య దైత్యా ఇవ లుణ్ఠనాయ కావ్యార్థచౌరాః ప్రగుణీభవన్తి॥
(ii) శ్లో. గృహ్ణన్తు సర్వే యదివా యథేచ్ఛం నాస్తి క్షతిః కాపి కవీశ్వరాణాం
రత్నేషు లుప్తేషు బహుష్వమర్త్యైరద్యాపి రత్నాకర ఏవ సిన్ధుః'—విక్రమాఙ్కదేవ.
చ. 1 స. 11, 12 శ్లో. ఈరెండు "నలంకారసర్వస్వమున [118 పు.] నుల్లేఖింపఁబడియున్నవి.
8. చూ. 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'నకు "డాక్టర్ బూలర్" పండితునిపీఠిక.
9. 'వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య' 15, 16 పుటలు-[తిరువనంతపుర సంస్కృతగ్రంథావళీప్రచురణము.]

స్వము'నందలివృత్తిలో నుదాహరింపఁబడియున్నవి. 'శ్రీకణ్ఠచరితము,' క్రీ. శ. 1145 కంటె నవీనము గాదని సిద్ధాంతీకరింపఁబడియున్నది. 'అలంకారసర్వస్వ' సూత్రవృత్తికర్తృత్వవిచారమున ముం దానివివరములు చూపఁబడును. 'అకరితోపాధ్యాయపాం సహాధ్యయనస్య ప్రయోగవిజ్ఞానమ్,' 'కవి కూలి లోకము మెచ్చుటేకదా,' ['our praises are our wages'] అను రీతిని మఙ్ఖకుఁడు తన కావ్యమును బూర్తిచేసి, తన సోదరుఁ డగు నలంకారుని భవనమున సమావేశమైన యుద్యోగిపండిత పరిషత్సమక్షమున దానిం బ్రచురించితి ననియు నాసభికులలో నొకఁ డగురుయ్యకుఁడు తన కాచార్యుఁ డనియుఁ దనకావ్యమునందే [XXV స. 30; 135 శ్లో.] వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అందువలనఁ, దనశిష్యుఁ డగుమఙ్ఖకుని కావ్యమునుండి రుయ్యకుఁ డైదుశ్లోకముల నుదాహరించికొని యుండుటలో వింత లేదు. ఆచార్యునివచనములను శ్లోకముల నంతేవాసు లుద్ధరించుకొనుట సామాన్యముగాఁ జూపట్టును. కాని 'యుక్తయకావ్యకీర్తి' యగువ్యాసదాసక్షేమేంద్రకవీంద్రుఁడు తన'యౌచిత్యవిచారచర్చ'లోఁ దనగురు వగునుపాధ్యాయగఙ్గకుని శ్లోకము[16] నుట్టంకించుకొనుటయే కాక, 'కవికణ్ఠాభరణము[17] న స్వశిష్యు లగురాజపుత్త్రలక్ష్మణాదిత్యునియొక్కయు భట్టోదయసింహుని యొక్కయు [లలితాభిధాన మహాకావ్యమునుండి] శ్లోకముల రెంటి నుల్లేఖించుకొనియున్నాఁడు. కావునఁ బ్రౌఢవిద్వాంసుఁ డగు శిష్యుని గ్రంథములనుండి లక్ష్యములను దీసికొనుట యెంత దిగ్దంతివంటికవికో విదునకైనను న్యూనత్వపాదకము కాఁజాలదు. డాక్టర్ బూలర్ పండితుఁడు

(III) శ్రీక. చ. V స. 28 శ్లో.= అలం. స. 90 పు.

'శ్లో. ద్యామాలిలిఙ్గ ముఖ మాశు దిశాం చుచుమ్బ రుద్ధాప్సరఃశశికలా వలిఖత్కరాగ్రైః । అస్తర్నిమగ్నచరణప్రసరో౽లితాపా । త్ర్యంకం చకారతిరయో నయదీక్షణాగ్నిః॥

(IV) శ్రీక. చ. VI స. 16 శ్లో.=అలం. స. 90 పు.

"శ్లో. స్వపత్నీలీలా లలితై రుపాధ హేతో స్మరేదర్శయతో విశేషమ్। మానం నిరాకర్తు మశేషయూనాం పికస్య పాణ్డిత్య మఖణ్డ మాసీత్."

(V) శ్రీక. చ. X స. 10 శ్లో.=అలం. స. 90 పు.

శ్లో. మగ్న మగ్నేః ధు రక్తహోపలా దర్శితశ్వయథు చాక్షవతః । ద్వ్యగ్రయు స్తిమిరజం సిషేవిరే దోష హోవధిపతే రసంగితా."

16. ఔచిత్యవిచారచర్చ. 'కావ్యమాల,' I గుచ్ఛకము (1929), 159 పు.

17. కవికంఠాభరణము. "కావ్యమా IV గు. (1887)

'శ్రీకణ్ఠచరితము' క్రీ. శ. 1135—1145 నడుమ రచింపఁబడియుండు నని నిరూపించియున్నాఁడు.[18] డాక్టర్. యమ్. కృష్ణమాచార్యులవారు ప్రకృతము ముద్రింపఁబడుచున్న తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము'[19] లో 'శ్రీకంఠచరితము క్రీ. శ. 1140 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడియుండు నని వ్రాసియున్నారు. అందువలన క్రీ. శ. 1145 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడిన 'శ్రీకంఠచరితము'నుండి రుయ్యకుఁడే పూర్వోద్ధృత శ్లోకపంచకమును దన 'యలంకారసర్వస్వము' నందలి వృత్తిలో నుదాహరించుకొని యుండినచో 'నలఙ్కారసర్వస్వము, క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతముల రచింపఁబడియుండు ననవచ్చును. సుశీలకుమార[illegible] డితుఁడు చెప్పినట్లు[20] రుయ్యకుఁడు ద్వాదశశతాబ్ద ద్వితీయ తృతీ[illegible]పాదములలో [క్రీ. శ. 1125—1175] సారస్వతసేవ చేసియుండె ననుట సత్యదూరము గాదని తోఁచెడిని.

ఒకవేళ మఙ్ఖకుఁడే పైయైదుశ్లోకములును రుయ్యకుని గ్రంథమునఁ జేర్చెనేమో యనువిషయమును గూడ నిట విచారింపవలసియున్నది. మఙ్ఖకునిశ్లోకము లాతనిగురువగు రుయ్యకుని గ్రంథమునఁ గానవచ్చుటంజేసియే కాఁబోలు, మఙ్ఖకుఁ 'డలఙ్కారసర్వస్వము'నఁ గొంతభాగమును నిర్మించి యుండు ననుప్రతీతి దక్షిణభారతవర్షమునఁ బ్రచురముగా నున్నది; ఇది యసత్య మనుటకుఁ గల ప్రబలహేతువులు 'సూత్రవృత్తికర్తృత్వ విచారప్రకరణము'నఁ జూపఁబడును. 'అలఙ్కారసర్వస్వము'న 'శ్రీకంఠచరితము'లోని శ్లోకములఁ జేర్చిన యతఁడు మఙ్ఖకుఁడైనఁ గావచ్చును. తనగురు వగురుయ్యకుని యశస్సౌరభము సర్వతోముఖవ్యాప్తి నందవలె నని విశేషపరిశ్రమ మొనర్చి మఙ్ఖకుఁ 'డలఙ్కారసర్వస్వము'ను బరిష్కరించియుండును; అట్టియెడఁ దనగురువుకూడ నలంకరించిన విద్వత్కవిపండితపరిషత్తునందే తన 'శ్రీకంఠచరితము' రసికామోదము వడసినదిగదా యని యందలి కతిపయశ్లోకముల రుయ్యకుని కృతియందు—

18. Buhler's 'Detailed Report of a Tour in search of Sanskrit MSS in Kashmir, Rajaputana, and Central India' [Extra No. JBBRAS' 1877], Bombay. 1877.

19. Dr. M. Krishnamacharya (M.A., M.L., Ph.D., M.R.A.S.,):, A History of Classical Sanskrit Literature,' Enlarged II edition, now in course of publication.

20. Dr. S. K. De, M. A., D. Lit.,: 'Sanskrit Poetics'—Vol. I P. 194.

ఆతని యనుమతిసే కావచ్చు—చేర్చియుండును. లేదా కేవల మహాకావ్యని ర్మాత యగు తనకీర్తికంటె నలఙ్కారగ్రంథము లనేకములు రచించి మించిన రుయ్యకునియశస్సు చిరస్థాయి యనియెంచి సూదితోడ దార మన్నట్లు లాతని తోపాటు తనకును సుస్థిరకీర్తి లభించునని మఙ్ఖకుఁడు తనశ్లోకములఁ గొన్నిటి నాతని గ్రంథమునఁ జొన్పియుండును.

(5) కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి' లోని యీశ్లోక 'మలఙ్కార సర్వస్వము'న [93 పు] నుదాహరింపఁబడియున్నది.

శ్లో. 'అసమాప్తజిగీషస్య స్త్రీచిన్తా కామమనస్వినః
అనాక్రమ్య జగత్సర్వం నో సంధ్యాం భజతే రవిః' [21]

[రాజతరఙ్గిణి. IV త. 441 శ్లో.]

కల్హణుఁడు, కాశ్మీరప్రభు వగు సుస్సలుని కుమారుఁ డగుజయసింహుని [క్రీ. శ. 1127—1159] యాస్థానము నలంకరించి,[22] 'రాజతరఙ్గిణి'ని, క్రీ. శ. 1149 మొదలిడి,[23] క్రీ. శ. 1150 లోఁ బూర్తిచేసియుండెను. అందు వలన 'రాజతరఙ్గిణి'నుదాహరించుకొనిన 'యలఙ్కారసర్వస్వము,' క్రీ.శ. 1150 కిఁ బిమ్మట నిర్మింపఁబడియుండును.

(6) ఇంతవఱకు 'నలఙ్కారసర్వస్వము'న నుద్ధరింపఁబడిన గ్రంథములం బట్టి రుయ్యకునికాలమును నిర్ణయింపఁగడఁగితిమి. ఇఁక రుయ్యకునికృతి నుల్లేఖించుకొనిన గ్రంథకారులనుబట్టి యాతనికాలమును నిర్ణయింపవలసియున్నది. రుయ్యకుని 'యలఙ్కారసర్వస్వము'ను పేర్కొనినవారిలోఁ బ్రాచీనతముఁడు మాణిక్యచన్ద్రుఁడు క్రీ. శ. 1159—'60 నడుమ[24] నీతఁడు మమ్మటుని 'కావ్య

21. భరతాచార్యుల 'నాట్యశాస్త్రము' మీఁది వ్యాఖ్య యగు 'నభినవభారతి' లోనీశ్లోకము కవినామరహితముగ నుట్టంకింపఁబడియున్నది.

22. 'శ్లో. సుత స్సుస్సలభూభర్తు స్సంప్ర త్యప్రతిమద్యుతిః। నన్దయ న్మేదినీ మాస్తే జయసింహో మహీపతిః'—రాజతరఙ్గిణి (కడపటిశ్లోకము).

23. 'శ్లో. లౌకికేఽబ్దే చతుర్వింశే శకకాలస్య సాంప్రతం । సప్తత్యాభ్యధికం యాతం సహస్రం పరివత్సరాః'—రాజ. త. (గ్రంథముఖమున నున్నది). ఇందువలన నీకవి శాలివాహన శకము 1070 (క్రీ. శ. 1148) లో నున్నట్లు విశద మగుచున్నది.

24. ఈవ్యాఖ్యయొక్క నిర్మాణకాలముం దెల్పుశ్లోకము ఝల్కికరపండితుని 'కావ్యప్రకాశ' పీఠిక [22 పు.] లోఁ జూడనగును.

ప్రకాశము'పైఁ 'గావ్యప్రకాశసఙ్కేతము'[25]ను వ్యాఖ్యను రచియించి యంద నేకపర్యాయములు 'అలఙ్కారసర్వస్వము' నుట్టంకించుకొని యున్నాఁడు.[26] 'అలఙ్కారసర్వస్వము'న నుల్లేఖింపఁబడిన గ్రంథము లన్నిటిలోను నవీనము క్రీ. శ. 1145 కంటెఁ బరము గా దని నిశ్చయింపఁబడిన 'శ్రీకణ్ఠచరితము', 'అలఙ్కారసర్వస్వము' నుదాహరించుకొనిన గ్రంథము లన్నిటికంటెను బ్రాచీనము, క్రీ. శ. 1159—60 నడుమ రచియింపఁబడిన మాణిక్యచన్ద్రుని 'కావ్యప్రకాశసఙ్కేతము.' అందువలన 'నలఙ్కారసర్వస్వము,' క్రీ. శ. 1145—1155 నడుమ రచింపఁబడె ననుట సమంజసముగాఁ జూపట్టుచున్నది. రుయ్యకుఁడు క్రీ. శ. 1125—1175 నడుమ వాఙ్మయసేవ నొనరించియుండు నని నిర్ధారణము చేయవచ్చును. రుయ్యకుని గ్రంథములఁ గూర్చి రానున్న వ్యాసమున మనవి చేసికొందును.

[మదీయ 'సంస్కృతాలఙ్కారికచరితము'నుండి]

---

25. (i) 'కావ్యప్రకాశసఙ్కేత'ముద్రితములు: 'ఆనందాశ్రమగ్రంథమాల' సంఖ్య 89' పూనా. 1921.

(ii) 'మైసూరురాజకీయప్రాచ్యగ్రంథాలయ ప్రచురణములు,' సంఖ్యలు 58, 59, 60. మైసూరు.

26. చూ. మైసూరు ప్రతి. 321, 355 పుటలు.

వేఁడుకోలు.

—। శ్రీ తి. వ. నారాయణస్వామిగారు-రుసింగి అగ్రహారము ।—

మ. తనజన్మంబులఁ గూళరక్షసులచేత న్గల్గుబన్నంబులం
బనిగాఁ దెల్పుచు వీఁక వారల నడంప న్జోదుమేల్బంతివాఁ
జనురాము న్దనతోడ నంపుటకు విశ్వామిత్రుఁ డన్జోగితేఁ
డనుమాటల్విని చాల్పుఁదేల్గదార కట్టా! యంచు డగ్గుత్తికన్. 1

క. కను నడలి వేఁడికన్నీ, రడరఁగఁ జెదువంత నతని యజ్జలఁ బడి యా
వడువున నొడికారపుఁజే, రడిదఁపుదొరకని యె మించునారాటమునన్. 2

చ. కినుకకుఁ దావొనంగి యుడికింపఁగఁ బోవక మమ్ముఁ బ్రేముడిన్
వినఁదగు నాదువిన్నపము వేల్పులమూఁకయు నాకువాడపుం
జెవఁటులఁ డాయ నేమొకలసిల్లులఁ జెందుమురన్నఁ జెక్కఁగీ
టిన వనవల్పు నాకొడుకలే ? గెలువంగలవాఁడు వారలన్. 3

శా. గుండ్రాలం గొని యేత్రఅన్నాకువ పోఁకునమ్మాఁక శేతేర నా
తీంద్రన్నాని యోలమూసఁగొను నెంతేఁ బీతున న్రాముఁడో
తండ్రీ! కొండికమాట; నామొకలఁ గాంతాళమ్మున న్జూడ కీ
మండ్రాటమ్మురు దీర్చి యొప్పుదనిఁగొన్మా ! జాలియిమ్మా ! వెసన్. 4

ఉ కానక గన్నకొండికలఁ గావల కంపుబెకాక మానుసుల్
బోనముగా నెసంగఁబలుపోఁకలనేగడి పోఁకుమూఁకతోఁ
బూని దురమ్మొనర్ప వడిఁ బొమ్మన నెవ్వనినాలు కాఁడు; నీ
కూనలె మేటికంగినలకు న్దగువారలు జోగిరాయఁడా. 5

ఉ. తోఁడియుమంగుఁబొట్టియలతోఁ గెడఁగూడియు నెమ్మెయీఁ జెం
డ్లాడుటొ హత్తిరేనివనచూరఁగ నెక్కుచువీటివెంటఁ దా
రాడుటొ నల్పు పావలవురా ? పొలదిండులఁగూల్ప నేగుటల్
కోడిగ మొక్కా ? నీమొకఁదకు న్దగుకర్జముగాఁగఁ దోఁచెనే. 6

చ. ఒడిమెలఁదాల్పనోప రెటులోపుకురో దొనలూన; లాగులన్
దొడుగఁగనేర రెవ్వగిడిఁదొన్గుడు రొప్పగుబొందలాల వా
విడిచియు లాఁతివారిఁ బిలువన్గనునోకుడు రిట్టికూనలన్
బుడుతలనాకఁ గయ్యముఁలఁ బూన్పఁదలంచెదె జోగిరేదొరా, 7

చ. వగయు సుకమ్ము నేఁడి పెరు వంకల డొంకలఁ జేరి బందుగుల్
దగు నొకసంతు లేక మెయి, దాఁటఁగ జేర్వడనట్టి జంటపు
ట్టుగువలెఁ గాక బొట్టెలఁ గడున్గని మన్చియు జోగివైన నీ
కుఁ గఱఁగనేల? బొట్టియలు కుందినఁ దండ్రి కెనంగు సంగదల్. 8

ఉ. డాసెసిమూర్తుఁ దూఁపుల నెదన్బడఁ జేయుచు నగ్గలించుచుఁ
దీనరకైన బిల్లులగమి న్జడిగా వడి నేసి యార్చుచుఁ
గాసియొనర్చి దాయులకుఁ గాఱపు బీతు నొనంగు పోరులఁ
జేసి యెఱుంగ రిట్టివని చెప్పిన మునివ్వన రేమిసేయుదుఁ. 9

క. మనుమనునూ; మును నానో, మినసోమున ననను నెన్నుమేనున మనురా
ముని నెమ్మిని నూను మనిన, నను మన్కన నెన్ని నెనరునను నామన్నా. 10

క. మినమినని మేనునన్మను, మనరాముని నూని నన్ను మన్నననొనని
మ్మనిననుర మ్మన మమునో, మినననిన్ను న్మానవాన నూను నె మనుసఁ. 11

చ బలితపుఁ దమ్మిఱాలు నలువంకల నైఁకపు లెండఁ గాయు మే
డలఁ దిరుగాడ వాడెకునొడల్గల నెత్తురుకండుల న్గటా
పొలకవాంబుగా నడఁపొంతలఁ ద్రిమ్మురక్కసింద్రతోఁ
గలనులకున్బ్రకాలు మనఁగా రుసిగామిడి మే న్వడంకదే?'' 12

ఉ ఒజ్జవుఁ దాఁడ్రియట్ల మము నోమినవాఁడవుఁ గాక జాళునా
బొజ్జదు నీగతోడ సరిపోలు వనొప్పగు వాఁడ వౌట నీ
కజ్జ నొకింతయు న్దొనఁగు బాటిల దైనను గుఱ్ఱలాట నీ
వజ్జరె! నాఁగ కంగినల నాగదురే నెఱజోగిబాబలీ. 13

ఉ కూఁకటితోడ ముంగురులు కూడవ యీకున ముద్దుగారు లే
యాఁకటికోర్వఁ డెండయన నాఁగదు క్రొన్నవోని మేను; పె
జీఁకటి దాఱు పాలసులు చెచ్చెరఁ దన్వెనఁ జుట్టుముట్టి యు
ఱ్ఱాఁకలఁ బెట్టుచోఁ గలఁగ కాఁగునె రాముఁడు బాసవాల్గణీ. 14

చ. జగములఁ బెంపఁగా నులుము సల్పఁగఁ జాలువలంతి బాము పె
న్దగుభుల వెజ్జ; కొండికలఁ దెంపునఁ బాయఁగ లేక యింతగా
వగచితినయ్య! మా వగపు వాపఁగ నోపిన ప్రాపవౌట నే
వగవగఁ దీర్చి నన్ను మనుపన్దలపోయుదొ నిన్ననమ్మితిఁ 15

క. బంతియరదములదొర యెద, నెంతయుఁ బెనగొన్నవంత నివ్వడువున నా
వంతయు గుల్పక రుసిమే,ల్బంతికి వినిపించి యుడఁకు వను వేఁడుటయుఁ. 16

ధాతుజవిశేషణముల ద్రుతప్రకృతికత్వము.

ఉ. భా. ప్ర దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కాకినాడ.

విచక్షణులారా!

ఆంధ్రసారస్వతప్రపంచమునకు మెఱుఁగులు దిద్ది హారంగులఁ దురంగలింపఁజేయు నీస్వర్ణయుగమున, నాంధ్రభారతికి లభించినపొఁదొడవులలో బ్రహ్మశ్రీ నడ్జల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి "యాంధ్రశబ్దచింతామణి విషయపరిశోధన" మొకటి.

అది వారి యగాధభాషావగాహనమును నఖండశబ్దశాస్త్రపరిశ్రమను, సూక్ష్మదృష్టితోడి విమర్శకతానైపుణిని నేనోళ్లఁ జాటు ననుట నిస్సాక్షికోక్తి. నేనా గ్రంథరాజమున ధాతుజవిశేషణములఁ గూర్చి చదువునపుడు కలిగిన యభిప్రాయవిశేషముల నిం దుపనిబద్ధింపఁ దలఁచితిని.

శ్రీశాస్త్రులవారు "ద్రుతాఖ్యోనః" అను సూత్రార్థవిమర్శనమున నిట్లు ద్రుతస్వరూపమును నిర్వచించిరి. "హల్లునకారము, ద్రుతసంజ్ఞగల దని పైసూత్రమున కర్థము. ద్రుతి యనఁగా ద్రవీభావము. సందర్భవశమున నిటవర్ణలోపమని యర్థము గ్రహింపవలయును ప్రకృతినిష్ఠమైనను ప్రత్యయనిష్ఠమైనను స్వరవిశిష్ట మగునకారమునందలి స్వరము ద్రుతి యనఁగా లోపమును బొందినచో నట్టిస్వరద్రుతి నందిన పరిశిష్టనకారము ద్రుత మనునన్వర్థసంజ్ఞను బొందుచున్న దని తాత్పర్యము."

ఇఁక ద్రుతప్రకృతికత్వనిరూపణము చింతామణిలో నిట్లున్నది.

"తిఙ్ఙర్థ్యశేషషష్ఠీ స్సుప్తర్మప్రవచనీయజవిభక్తీః కించిత్త్వశంసనాద్భుత సంతాపయదాత వాకిమేవాంశ్చ । క్త్వాకిలతూష్ణీ మాద్యా నభిదధతిక శా ద్రుతోపయేషాం స్యాత్. అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యేస్యు ర్వ్యానుజీవితద్రుతానిత్యం"

దీనిని వివరించుచు నిచ్చిన యుదాహరణములలో 'రక్షించుఁ' అని యు నుదాహరించినారు. మఱియు నన్నయ ద్రుతద్విత్వప్రయోగప్రదర్శనావసరమున,

"మునీంద్ర నీకుఁ జన్నే నలినాక్షులందు మదినిల్పఁగ"

అని 'చన్నే' యనుదానిని నన్నయ మామూలుగాఁ బ్రయోగించు

ద్రుతద్విత్వముగా సిద్ధాంతీకరించి, త్రిలింగలక్షణశేషకర్త క్రియాపరిచ్ఛేదపు రెండవసూత్రమున 'చను' ధాతువును జేర్చుట సరికాదనియు, అప్పకవి, చింతామణిమతమును గ్రహింపక తద్ధర్మార్థకవిశేషణములఁ గళలుగాఁ బొరబడి వివరింప, దానినినప్పసూరిప్రభృతులు ధాతుజవిశేషణములు కళలని భ్రమించి రనియు వ్యాఖ్యానించినారు. పై వ్రాఁతలనుబట్టి 'అను' కను, కొను, చను, మొదలగు ధాతుజవిశేషణములు "త్రిష్వర్థే" త్యాదిసూత్రముచొప్పున ద్రుత ప్రకృతికములు కాఁగా 'అనుఁ, కనుఁ, కొనుఁ, చనుఁ' అనురూపముల నందును. వీనికి వ్యస్తరూపములు క్రమముగా అన్, కన్, కొన్, చన్, అనిసిద్ధమగు టలో సందేహము లేదుగదా! వీనితుది నకారపుఁబొల్లులు "ప్రకృతినిష్ఠమైనను బ్రత్యయాదినిష్ఠమైనను, స్వరద్రుతి సంధివపరిశిష్టనకారము ద్రుత మను సవర్ణసంజ్ఞను బొందుచున్నది." అను వివరణవాక్యములవలన ద్రుతములని నిర్ధరింపనగునుగదా! కాఁగా నీపద్ధతి నన్నయభారతభాగమునకే విరోధించున ట్లగపడుచున్నది. చూడుఁడు.

"ఖలుఁడు బృహద్రథాత్మజుఁడు గర్వితుఁడై మహిలోనిరాజులన్
వెలుకురఁ బట్టి తెచ్చి చెఱఁబెట్టి గిరివ్రజమన్పురంబులో"

అని సభాపర్వ ప్రథమాశ్వాసమున నున్నది. 'అన్' అనునది చింతామణినిబట్టి ద్రుతాంతమే యగుచో నిట "శరుషా ద్రుత ప్రకృతికాత్సరళాస్స్య స్సద్రుతంచ బిందుస్స్యాత్" అను సూత్రముచే 'గిరివ్రజ మఁబురంబు' అని పరళాదేశము రావలయు లేదా? మఱియు నిటఁ గొన్ని ప్రాచీనపు ప్రతులలో 'గిరివ్రజమన్వరంబు, అని వాదేశమును గానంబడుచున్నది. ఇదియు నద్దాని కళాత్వమునే ప్రతిపాదింపఁ జాలియున్నదిగదా!

ఇంకను నిట్టివి స్ఖలితప్రయుక్తములు పెక్కులు చూపట్టుచున్నవి. చిత్తగింపుఁడు.

"జనికొన్ కోర్కుల నింతి తాను మగవేషంబూని"

సత్యభామాసాంత్వనము—3 ఆశ్వాసము.

"తోడువింటివాఁడు చన్ త్రోవఁ బోక"

ఆముక్తమాల్యద—6 ఆ.

"వాని గడల్ కొంతఱియుండు సత్త్వము"

విజయవిలాసము—1 ఆ.

పై నుదహరించిన ప్రయోగములు ప్రాసములందుఁ గాని యతులయం దుఁ గాని నిబద్ధికిఁ బడకపోయినను బరంపరాపాఠవశమునను, బహుపుస్త కముద్రణాక్రమమునను నవి తత్తత్కవిప్రోక్తములే యనఁదగి యున్నవి. మఱియు నొకపుస్తకమునఁ బొరపాటుండును, గాని, భిన్నపుస్తకముల నిమ్మెడన సర ళాదేశము పొరపడి యుండదుగదా! కాన నీయనుపపత్తి యెట్లు పరిహరింపఁ బను నని శాస్త్రులవారు తలంచియుండిరో తెలియకున్నది.

ఇట్టి యనుపపత్తి నుద్భావించి వారు ధాతుజవిశేషణద్రుతప్రకృతికత్వని రాకరణావసరముననో ద్రుతప్రకృతికత్వపరిహరణావసరముననో చెప్పవలసిన ది, కాని, యట్లు జరుగకుంటచే వ్యుత్పిత్సువులు సందేహపరంపరలోఁ దల్లడిల్లు చున్నారు.

శ్రీమాన్ బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు తమ త్రిలింగలక్ష ణశేషమున నింకొకపక్తితో సూత్రించిరి. చూడుఁడు.

“అను కొను లోనగు ధాతుజవిశేషణముల యంత్యోకారమునకు హల్లు పరంబగునపుడు లోపంబు వైకల్పికంబు”

ఆచార్యులమతమున ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికములుగాఁ గనుపడవు.

అను, కొను, అనువానికి హల్లు పరముగా నున్నచో నంత్యోకారము నకు లోపమాత్రమే పైసూత్రమునఁ జెప్పఁబడినది. కాఁగా వీనికి ద్రుతాం తత్వప్రసక్తి లేకపోయినది. కనుక సరళాదేశబాధ తొలఁగినది. కాని యీ యాధునికవైయాకరణసిద్ధాంతము చింతామణివిరుద్ధ మని గదా శ్రీశాస్త్రుల వారిప్రబలవాదము.

ఇట్టిసందర్భములో ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికములో కళలో నిర్ధరింపవీలుకాకున్నది. చింతామణిచెప్పిన ద్రుతప్రకృతికములే యన్నచో దీనికి విరోధించునది నన్నయభారతభాగమే యైయున్నది. మఱియుఁ గొన్ని సత్కవిప్రయోగములను విరోధించును ప్రయోగసంగ్రహణార్థము కళలే య న్నచోఁ జింతామణివిరుద్ధసిద్ధాంత మగును. కాన నీయనుపపత్తిని పరిశీలించి వ్యుత్పిత్సుసందేహనివారణార్థము శ్రీసీతారామగురుదేవులు సదుత్తరముఁ బ్రక టింప సప్రశ్రయాభ్యర్థనము.

ఆంధ్రతద్విశిష్టత.

కాశీభట్టకృష్ణరామశాస్త్రిగారు, పాలూరు.

సూ. నిత్యమనుత్తమపురుషక్రియాస్వోతః ౪.

ఈసూత్రమునుండి నిత్యపదము "పరిమితౌ సమస్తానాం" అను సూత్రమునం దనువర్తించుచున్నది కాని తరువాతిసూత్రములయందనువర్తింపదు కావుననే "నస్యాత్తద్ధర్మోతః" అనుసూత్రము తరువాతిసూత్రమునందు "చోర్వాస్యాద్వర్తమానవిహితస్య" 'వా' పద ముపయోగించెను. (౪ నుండి ౬) సూత్రములు నిత్యములని తెలియునగుము ఏడవసూత్రమునుండి యెనిమిదవసూత్రముదాఁక వికల్పము ఇట్లే కలదు ఆపట్టికము నీక్రిందఁ జూపుచున్నాను.

సంధిప్రకరణము.

సూత్రసంఖ్య-సాదిపదము.		నిత్యమా, వికల్పమా	ఉదాహరణములు.
సంధిర్నాచోచ్యనుతః-	౧	నిషేధము—న	సిరియన్న, రోయివి
వాతః ...	౨	వికల్పము—వా	మేనత్త, మేనయత్త
అనాదిషుగ్రథక్తి ...	౩	వికల్పము—వా	నాకిచ్చె, నాకునిచ్చె
నిత్యమనుత్తమ ...	౪	నిత్యము—నిత్యం	చేసితివర్చనము
పరిమితౌసమస్తానాం	౫	నిత్యము—అనువృత్తి	దోసెఁడు, జానెఁడు
నస్యాత్తద్ధర్మోతః...	౬	నిత్యము ను—అను	వచ్చునతఁడు
చోర్వాస్యాత్ ...	౭	వికల్పము—వా	అనుచున్నాఁడు, అనుచు నున్నాఁడు
తద్వత్తదాదిజస్య ...	౮	వికల్పము—తద్వత్	అదేల, అదియేల
ప్రాయస్తుకిమాది ...	౯	ప్రాయము—ప్రాయం	ఏమయ్యె, ఏమియయ్యె
అపిశబ్ద ...	౧౦	వికల్పము—అనువృత్తి	ఎంతేనిట్టి, ఎంతేనియిట్టి
చారేరుపధా ...	౧౧	వికల్పము—వా	ఎదిరిచి, ఎదిర్చి
1 శత్రర్థే ...	౧౨	వికల్పము—అను	అనుచు, అన్చు
2 తస్యస్యాచ్చ ...	౧౩	వికల్పము—అను	అంచు, అనుచు
3 శబ్దాత్ ...	౧౪	వికల్పము—అను	అయినది, అయినయది
4 పోశ్చ ...	౧౫	వికల్పము—అను	అపుడు, అప్డు
5 ప్రథమా ...	౧౬	వికల్పము—అను	పదంపడి, పదపడి

6 షష్ఠ్యా ... ౧౬
7 ఆద్యస్య ... ౧౭
8 అహమా ... ౧౮
9 లోపోనమ ... ౨౦
10 పరుషా ... ౨౧
11 అవికార ... ౨౨
12 గసడ ... ౨౩
13 నవికృతి ... ౨౪

౧౨—౨౪ ఈపదుమూఁడు సూత్రములలో నిత్యానిత్య వివేకసూచకవాచకములు లేవు అయినను ప్రయోగసాంప్రదాయమును బట్టియు ననువర్తనమును బట్టియు నైదుసూత్రములకు వికల్పత్వమని యనుకొన్నను మిగిలినవాని గతి యేమో తెలియదు. "షష్ఠ్యా" అనుసూత్రము నిత్యమనియుండమన్న పట్టి పదముగాని యాప్తపదముగాని లేదు. మిగిలినవి వికల్పముగనున్నవా ?

"షష్ఠ్యా" అనుసూత్రమునఁ గేవలాచ్ఛమే విషయమా ? రామునాజ్ఞ యిత్యాదులు గుదురవు. ఆంధ్రభాషాసామాన్యమునకును నాంధ్రవ్యాకరణ కార్యమాత్రమునకును నీసూత్రము వర్తించును. కాకున్న "శంభు + ఆజ్ఞ" "శంభ్వాజ్ఞ" యనురూప మాంధ్రమున నసిద్ధము గావలసివచ్చును. మఱియు నాంగ్రభాష గీర్వాణసాంప్రదాయమే యగుటను గీర్వాణసాంప్రదాయసూత్రమువలన నొకరూపమును దెలుఁగువ్యాకరణమువలన నొకరూపమును సిద్ధించు ననియు నచ్చాంధ్రపదములకుఁ బాణినీయము శాసకము గాదు, కాన నీసూత్రముచే నిత్యముగా వచ్చు ననియు నెఱుఁగుదుము, కావున నీ సూత్రాష్టకము నుభయభాషాపదసామాన్యముగ నున్నది. ఆచ్ఛికమున నిత్యముగను నితరమున వికల్పముగను విధించిన యుద్దేశము యోగ్యబల ప్రయోగబలముల వలనఁ దెలియఁ దగును. ఆ యనంతరసూత్రములలోఁ గేవల గీర్వాణపదములను బ్రయోగించుటచేఁ దత్తత్సూత్రకార్యము లన్నియు (మూఁడు సూత్రములును-౧౭-౧౮-౨౦) నాచ్ఛికపదాద్యచ్చు పరమగు నెడనగునని తెలుపుచుండుటను, పదునెనిమిదవసూత్రమునమాత్రము 'సమః' "అహమాది" మొదలగు గీర్వాణపదములఁ జూపకున్నను దత్సాహచర్యమున నాసూత్రమునను దత్పూర్వోత్తరసూత్రమర్యాద యున్నదనవలసి వచ్చును. మఱియు నీ యామ్రేడితపూర్వపదాంతాచ్చునకు లోపము గలిగించు సూత్ర మొండె సందర్భమున నున్నను బరపదసంబంధి కావున నాచ్ఛికమే పర మగుటను (నియతము)ఆచ్ఛికమున నాచ్ఛికమే యని యర్థ మగుచున్నది. మిగిలిన రెండును వికల్పము లగుచున్నవి. అథర్వణునిమతము నిట్టిది యగుటచే వికల్పసూత్రములఁ జేర్చానియెను.

ఇరువదొకటవసూత్రము ను వికల్పమా? అని సంశయింపకూడదు. అందా వికల్పత్వముండుటచేతనే పునర్విధానమున "పరళా ఏవసంతితే" అని నిత్యత్వమును జెప్పెను. ఈ సూత్రము లేకున్న వికల్పమే కదా; చింతామణి కభిప్రేతమది యే యగుట నిటనా త్ర నిత్యమని పునర్విధానము చేసెను, "ఏవ" శబ్దమట్టియర్థమునిచ్చు చున్నది. అయినను నిం దొండొక సంప్రదాయము కలదు. సంస్కృతసంబంధి 'కచటతపలకు గజడదబలు' నిత్యముగ రావు. సాంస్కృతిక కాదివర్ణవికల్పత్వ నిర్ణయమునకే సూత్రమారంభింపబడినది. గజడదబా దేశమును వికల్పమని కొందఱు లాక్షణికులు చెప్పుదురు. వాక్ + శ్రోణిపైనుంచి అనునది సంధించునప్పుడు "వాగ్ఙ్శ్రోణి" గ వ్రాయరాదు, పలుకరాదు. శ్రుతిపేయమునుగాదు. సంయుక్తములగు సాంస్కృతికకచటతపలకు పరళము లాదేశములుగ రావను నాచారమున్నదో పరిశీలింపవలయును.

శ్లో॥ వికల్పేన ద్రుతేలోపే పరుషాః సరళాః పరే

క॥ కృతిని సమాగమములు త, క్కృతకారములుండ ...ముద్దరాజు రామన్న.

క॥ నాపతులు గంధర్వులచే పడి మృతినొంది ... భారతము.

సీ॥ కనకంబు వర్షించు ఘనుల ...విజయవిలాసము.

కనక్-కంబుక్- వర్షించుఘనుల ...అని పాఠాంతరము.

ఉ॥ పై పయిఁగౌతుకంబు ...విజయవిలాసము.

క॥ ఏ చక్కం బెట్టు వాఁడనే పాండవులక్ ... భారతము.

రు॥ కా। నతగఁబొందుట కార్యము ...డిటో

ఉ॥ శీతమయూఖ పాంథజన చిత్తవథాధ్యుఁడ వైతివిప్పుడ
యొయ్యా తలపంగనిప్పు డిది యుత్పలగంధి చకోరనేత్ర యొం
తే తిలకించి చూచి తరుణిం గరుణింపఁగదయ్య ... భాను-పరి॥

ఇత్యాది ప్రయోగములు గలవు. ఈపాఠముల ప్రామాణ్యమదెట్లున్నను పరళాదేశ వికల్పత్వభావము కొందఱకుఁ గల దనుటకుఁ జాలును. అముద్రిత గ్రంథచింతామణిలోఁ బాడితు లనేకులు చర్చించిరి కాని వికల్పత్వ సంప్రదాయము నెల్లవిధములఁ జూపరు. సరళాః, అని సాముదాయికముగఁ జెప్పుటయే వికల్పత్వమున కనుకూలమనిరి. కాని యితరోపపత్తులఁ జూపరు. బ్ర॥ శ్రీ॥ పరనంది రామశాస్త్రిగారీవిషయమును గొంత యుక్తరీతిని విమర్శించిరి. వీరి యుక్తిప్రాయములు గొన్నింట గ్రంథకర్త్రభిప్రేతములనియే తోఁచును. ఏవ్వర్వం

బులు, అన్వారంబు అను తావుల సరళాదేశముసేయుచు ‘ఏఁబది’ ఏఁబండ్రు మొదలగుచోట్లఁ జేసియు నన్నయుఁ దనయభిప్రాయమును జూపె నని వ్రాసిరి. ఇది యిట్లుండ ద్రుతప్రకృతికము లన నేమియను శంకయు వేసి సమాధాన మిచ్చిరి. కాని పూర్వులసంప్రదాయమును జూపఁదగును. ద్రుతము-ద్రుతప్రకృతికము నాంధ్రభాషలో దేవరహస్యముగనున్నది. కొంచెము వివేకింతము.

ద్రుతము—ద్రుతప్రకృతికములు.

ద్రుతమును గూర్చి ప్రత్యేకముగ నొకపాత్రము పూర్వమొక పండితుఁడు వ్రాసియుండెను. తరువాతఁ బ్రౌఢవ్యాకరణకర్తయు ద్రుతలక్షణమును వ్రాసెను. ఆంధ్రాక్షరతత్త్వమునఁ బ్రత్యేకముగ నంత్య నకారము ద్రుతమయి యుంటఁ బ్రత్యేకాక్షరమయి యుండునని సోదరభాషల మర్యాదతోఁ బోల్చి చూపిరి. ఇంక మన విషయమున సమన్వయమునకు వత్తమా?

ద్రుతము, ద్రుతప్రకృతికము, పరుషాదులు, కళ, తద్ధర్మము, ఇందుసప్తమి మున్నగుపేళ్లు చింతామణి వాఙ్మయ ప్రపంచములోనివి. చింతామణి పూర్వమునఁ బై సంజ్ఞలు లేవు. అథర్వణ కారికలలో లేవా? అని యందు రేమొ? ఆకారికలును జింతామణి కాలికములే యగుచున్నవి. ఇఁక నన్నయభారతమునుండి కావ్యాలంకారచూడామణివఱకు ద్రుతనామప్రసంగము లేదు. నాంతపదంబులని యనుటయే యాచారము కళాశబ్దముల కళయు నంకు లేదు. నన్నయనుండియుఁ బదిలక్షణములు చింతామణిలో నున్నట్లే యుండినచోఁ జింతామణి వ్యాకరణము నెఱుఁగకపోయినను గొన్ని లక్షణములయిన నెఱింగియుండరా? వాక్యప్రధానాంగమగు క్రియాపదలక్షణమునే యెఱుఁగకపోయి యుందురా? పింగళి సూరన్న కాలమునాఁటికిని గూడఁ దద్ధర్మము నెఱుఁగరు. తద్ధర్మప్రశంసలో వ్రాసితిని. అరయుఁడు. చింతామణిద్రుతమునకు స్వభావము ప్రత్యేకముగ వ్రాయవలసిన దగుట నిందు నిడిరి ద్రుతప్రకృతికము లనువానిఁగూర్చి విమర్శింతము. ద్రుతము ప్రకృతియందు వేనికో యవి ద్రుతప్రకృతు లని యర్థమగుచున్నది. ద్రుతప్రకృతులను శబ్దమును బట్టి యవ్యయములైన నాంతశబ్దములే ద్రుతప్రకృతికము లనవలసివచ్చును. బ్ర॥ శ్రీ॥ పారనంది రామశాస్త్రి గారును నీవిషయమున సుముఖులు. సర్వనామసంజ్ఞయు నిట్టి సందేహము గలదియే. అవ్యయములయిన ద్రుతప్రకృతికములకంటెఁ బరములయిన పరుషములే సరళములగుచున్నవని యేవ్యాఖ్యాతలును జెప్పరు. చింతామణియుఁ బూర్తిగ

లక్షణము నైన లక్ష్యము నైనఁ జూపడు. ఇఁక భాషాదేవియే సమాధానము చె ప్పవలయును. చెప్పినను గజడదబాదేశకార్య విషయముననే చెప్పును, గాని సంజ్ఞావిషయమునఁ జెప్పదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయము—ద్రుతము

నన్నయభారతముఁ దొట్టి నారాయణశతకము పుట్టినంతకును నాంత పదంబు ప్రచురంబుగఁ గాననగును. లక్షణములును జెప్పుచున్నవి. హలంత పదము లాంధ్రమున లేకున్నను నీ నాంతపద మొకఁడు మాత్రము గలదు. వచ్చెన్=వచ్చెను, అని యైనట్లు 'ఫలముల్=ఫలములు, చూతుర్=చూతురు అను నవియును నొకప్పుడు హలంతము లగుచున్నవి. నాంతపదములన్నట్లు పై వానిని లాంత పదంబు లనియు రాంత పదంబు లనియు వాడరు. కావునఁ గడ పటనున్న యీ నకారము కేవలవ్యంజనముగనే వ్రాయునాచారము గలదా యనియందమన్న వ్రాఁతలలో నట్టి స్థిరసాంప్రదాయమును గానము.

క. సుతు నడిగె సుతుని నడిగెను, సుతునని చెప్పెతునిఁ జనిచె సుతునిం గెలిచెఁ
సుతు గెలిచెఁ బోరిలోను, ద్రుతుఁడొకఁడన వరుసతో నుదాహరణంబుల్.

ఆం. భాషాభూ॥

సుతుఁ=అడిగె, సుతునిఁ=అడిగెను, అనిచెఁ=అనిచె, సుతు, ఈ యుదాహరణములలో నకారము వ్యంజనమాత్రముగను, లుప్తముగను, ను, అని యుత్వవిశిష్టముగను, సుతు-నిఁ అను తావున "నిఁ"అనునది ద్రుత ముపైవచ్చిన ద్రుతముగను నున్నది. ను, ని, వర్ణములు ద్వితీయ కగునని చెప్పి నను "సుతుని" రూపాంతరము "సుతుఁ" గావలయుట బట్టి "ని" వర్ణము ర్యుక్తవికారమే, న్, ని, నిన్, అనునవి యని తెలియుదుము. కావున వ్యంజన మాత్రము నకారము (ద్రుతము)గాఁ జెప్పరాదు. 'సుతున్' అనునది నాంత పదవాచ్యమెట్లగునో "సుతు" సుతుని, అనునవియు నాంతపదవాచ్యములగు చున్నవి. ఈమర్యాద యన్నివ్యాకరణములకును సమ్మతమే. నన్నయప్రయోగ ములు చూడుఁడు.

ఉన్నతిఁ, కాంతిఁ, సంపదఁ, కరుణతోడ, భక్తితోన్,
ఎంత, యున్, తలంచుదున్, భూరియశోవిరాజితున్,
నిర్వహింపఁగన్, విశేషవిధుల, మూఁకున్, చేయుచుండు, వెలయున్,
పెరుఁగు=వృద్ధియగు, భూవివరమునఁ, కరుణాపరత్వమున్, (పద్యాంత

మునఁగల ప్రయోగములు-భార-ఆది-ఆశ్వా)

క॥ పర్వయుగం, బున మేలై ... భార- ఆ ౧ ఆ 59
మ॥ ...పాండవ వాడంబరం। బును భీష్మాదికులు ... ,, ,, ,, 74
తరలము॥ ...వారికిం। బును బలాధికులైన వారి ... ,, ,, ౨ ఆ 3
క॥ ...రిం। టను బ్రియనందనులు ... ,, ,, ,, 5
చ॥ తన విషవహ్ని మజ్జనకుఁ దక్షకుఁడిట్లు దహించె
  నట్లయే। నును సహమిత్ర బాంధవజనుండగు ... ,, ,, ,, 208
మ॥ ...కాకుండఁగాఁ గాచెనం। చును నస్తీక ... ,, ,, ,, 238
క॥ తనువును జీవమునట్లు। బును బడసితి ... ,, ,, 3 ఆ 122
క॥ అంబుజలోచన గని విన
  యంబున నమ్ముని క్రొమ్మి- యనురాగముతో
  డంబుప్పావచయుర్యా
  జంబున విహరించుచుండె సఖులుం దానున్. ... ,, ౪ ఆ 41
మధురాక్కర॥ తనరజనకుండు నన్నప్రదాతయును
  భయత్రాత। యునునన(గ ... ,, ,, 47
క॥ ...ఇరువుర। కును వంశకరుండు ... ,, ,, 111
క॥ నాకభినుతంబువిట్టిద ... ,, ,, 127
మ॥ ...నమస్త క్షత్రవంశేశు లె
  ల్లను భక్తింబనిసేయు చుండఁగ ... ,, ,, 161
క॥ ...ప్రథవిం। చెంబాండు రాజు ... ,, ,, 254

ఈ భారత ప్రయోగములం బోలిన ప్రయోగము లెల్లపొత్తములఁగానవగును. కావున వ్రాయ విడిచితిని. ఇఁక నంతన కార ప్రకారమును గొంత పరిశీలింతము. "న్'' వ్యంజనమాత్ర ప్రయుక్తమగు నకారము స్వార్థముగను, నిరర్థకముగను లుప్తముగను, బిందురూపముగను మాఱుచున్నట్లెఱుంగుదుము. ఈ నకారమునకు ననేకరూపములున్నవి. న్, ను, ని, నున్, నిన్, ం, లోపమును, మకారమును, కూడనగును. ఇట్లు నానారూపములఁ బొందు నకార మక్షరములలోఁ బ్రత్యేకముగ నొకఁడుండెనా? కాక మొదలి నకారమయిన నీరూపవైవిధ్యమును బొందునా? అని శంకింతము. వర్ణసమామ్నాయమునఁ బ్రత్యేకముగ నీనకారము లేదు. ఉన్నట్లు ప్రమాణమును లేదు. చింతామణియు నేమియుఁ జెప్ప

ము. మఱియు ద్రుతసంజ్ఞిక నకారము తవర్గీయ నకార మనియే చెప్పెదను. ఒక వేళ "జ్ఞ" కారమునకు "న" కార మాంధ్రములోఁ బూర్వ ముండెనేమో యని యన్నఁ జెల్లును. కాని యరవములోనంట నిందునుండె ననియనరాదు. వేఱొకనకారముండుట యే యరవముతోడి సాజాత్య మనుట తగదు. అట్లేయగుచో నాంగ్లములోఁ గొన్ని పదముల యంతనకారము శ్రుతము గాకుండుటచే (Autumn, Column, etc) మన ద్రుతప్పోలిక దందుమా? ఈ సాజాత్యము బదరీబాదరాయణమే. ఎందున్న నకారమును రూపవైవిధ్యము నొందదు కాని పరుష సరళ పరకమును త్వేత్వవిశిష్టమును నగు నకార మది మొదలిది (అచ్చుమున) నైనను వ్యంజనమాత్రముగ నిల్చునదియై సాధారణముగనున్నది ను, లు, ము, రు, ల యుత్వలోపము పై కారణముననే శాసింపఁబడెను. అదియాంధ్రసాంప్రదాయము.

గీర్వాణభాషయందును పదాంతనకారమునకు వేదములోఁగ్వాదిక్రమముగ లోపమును (విశ్వా (ని) రూపాణి అధర్వ) లౌకికములో బిందువును (తాన్ + తాన్=తాంస్తాన్) నగుట కలదు. అట్లే యాంధ్రమునను నగుచున్నది.

ఇఁక ద్రుత మని చింతామణిచే నిర్దిష్టమయిన నకారము పై భారతాది ప్రయుక్తనకారమే యగుటను దెలిసితిమి. ద్రుతమననేమి యనునప్పుడు పూర్వోక్తరీతిరూపవైవిధ్యముగలదని చెప్పవచ్చును. కాని యన్నిరూపములనొందునదే యననక్కఱలేదు. అవివిధరూపములలోఁ బ్రధానలక్షణము లున్నవి. ఏనకారములోపించునో యది ద్రుతము. *లోపియగుట ద్రుతప్రధానలక్షణము ద్రుతంబు నకారంబనియున్నంత స్పష్టముగాదనియెంచి "నకారంబసాధారణంబుద్రుతంబు" ప్రత్యయాగమాన్వయాత్మకమై యుత్వవిశిష్టమయిన నకారంబు ద్రుతసంజ్ఞకంబని యర్థము ద్రుతమనఁగా నొల్లనిమెడమఱఁగిపోవునది యనుట...ద్రుతాఖ్యోనః, అని కేవలనకారగ్రహణము చేయుట ద్రుతమునకు స్థిరత్వసిద్ధికై యని తెలియవలయును." అని ప్రౌఢవ్యాకరణమున వ్రాయఁబడెను. ఈనిర్వచనమునను దోషము గల దని బ్ర॥ శ్రీ వఝల చిన్నసీతారామస్వామిశాస్త్రి గారు పరిషత్పత్రిక, "4 వ సంపు—7 వ సంచిక" లో వ్రాసిరి. దానినరయుఁడు. ద్రుతవిరామాంతయందు "ద్రుతము కేవలహల్లు, ఇ, ఈ, విభ్యః పరం స్వేత్వం నిస్యాదన్యత్రతుర్భవేత్" అనికలదు. ద్రుత ముత్వవిశిష్టమే కాక యిత్వవిశిష్టము నగుచున్నది.

---

* ఈన్నాను, ద్రుతప్రకృతికమా ? ప్రమాణమేమి ?

చ. ద్రుతము నకారమంచనిరి తొల్లిబుధప్రవరుల్ నిజంబుగా
ద్రుతమున సేనకారమొగిఁ దోఁచియుఁ దోఁకయుండ నేర్చియు
చ్చుతికినఁ బాపినన్నిలుచునట్టి నకారము శాస్త్రపద్ధతిన్
ద్రుతమని చెప్పఁగాఁ దగును రూఢిగనమ్ముఁడు దీనిఁబండితుల్.

సూ॥ నకారము ద్రుతము,

సూ॥ ఇద్గమకము ద్రుతస్వత్వము (ఇత్ =ఇ–క్)

సూ॥ విధీయమానముఁ ప్రత్యయానుగతమునౌనంత్యమును ద్రుతంబ.

వ్యా॥ ద్రుతంబెల్ల నంతనకారంబ ఎల్లయంతనకారంబు ద్రుతంబు గాదు.

సూ॥ లుక్సామగుతువర్ణము ద్రుతకమునాఁ బరుగు.

సూ॥ ద్రుతము నామ్రేడితమును.

సూ॥ ఆమ్రేడితపూర్వద్రుతం బిద్గమకము నిత్యముగానగు.

—। ఆంధ్రవ్యాకరణసారసామాన్యము ।—

సమాసనమాసక భేదములకల్పనఁబోలె బిందుబిందుక ద్రుతద్రుతక భేద కల్పన ముచితమని నామతము. ఏదియెట్లున్నను నాంధ్రమున నొకనకారముగల దనియు నయ్యదిరూపవైవిధ్యమును బొందు ననియు నదియే ద్రుత మని చింతామణి గ్రహించెననియుఁ జెప్పఁజెల్లునుగదా; ఇఁకఁ జింతామణ్యభిప్రాయమును మనకనుకూలించునో చూతము.

ద్రుతము నకారమనియుఁ గచటతపగజడదబలు క్రమముగఁ బగువసరళములనియుఁ జేర్కొని యితరహల్సామాన్యమునకు స్థిరసంజ్ఞ నిడెను. ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞలేదు. తవర్గీయనకారము ద్రుతమని చెప్పినను ద్రుతధర్మముగలనకారమే ద్రుతమని చింతామణ్యాశయము. కావుననే ద్రుతాఖ్యము నకారమని విధించెను. ద్రుతమునకారమనక యాఖ్యాశబ్దము చేర్చుటచే ద్రుతధర్మఖ్యాదిగలనకారమే ద్రుతమని యభిప్రేతము. అగుచో "లుగ్వాద్రుతప్రకృతికాత్పరతస్సరళే స్థిరే చ నస్యస్యాత్" అనుసూత్రము "చూచెన్ + నందుని" అనునప్పుడు ద్విత్వరూపమే యుండవలసివచ్చునని (చూచెన్నందుని) యులోపరూపము (చూచె నందుని) రాదనియు నందు సేని ఏనుఁడు-పరమగునకారము ద్రుతసంజ్ఞకముగాదు స్థిరమే యగుచున్నది. ఎన్నఁడును ద్రుతము పదాదినుండదు. పదాదినిగూడ ద్రుతమున్నచో నప్పుడు ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞ చెప్పవలసివచ్చును. అట్లెందును లేదు. ఈయుద్దేశమువలననే,

"త్రిద్ధ్యశేషవపుష్షు స్వర్మప్రవచనీయజాతిభక్తిః,
కించిత్ప్రశంసనాద్భుతసన్తాపయదాతదాకిమేవాంశ్చ,
క్త్వాకిలతూష్ణీమాద్యానభిదధతికలా ద్రుతో న యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యేస్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతానిత్యం."

అని సూత్రించెను. ద్రుతము వేనికి లేదో యవి కళలనెను. ఎక్కడ ద్రుతము లేకుండుటయో తెలుపఁడు. ద్రుతమంత్య మని యేయర్థము కాకున్న "నాటి, నడిచి" మున్నగు క్త్వార్థకములయందున కారముంట ద్రుతమున్నదని చెప్ప ద్రుత ప్రకృతికముగావలసివచ్చును. మఱియుఁ గేవలద్రుతధర్మవంతమగున కారమే ద్రుత మగునుగాని యంతనకారము ద్రుతముగాదు. చేను, పేను, బోను,(సుస్) అని, మాని, పూని, (క్త్వా) మున్నగుశబ్దములయంతమున నకారమున్నది కాని ద్రుత ము లేదు ఇట్లే చింతామణియభిప్రాయము అనుజీవితద్రుతాః, అనుతావునస్పష్ట ముగ నంతనకారమని చెప్పెను. ద్రుతమను పేరిలో నే లోపిమని తెలిపియున్నాఁ డు. తద్రుతంచబిందుస్స్యాత్, అనుదానివలననే పదాదినకారమునకు ద్రుతసం జ్ఞలేదని నిర్ణయింపఁగలము. 'అదియునుంగాక, యనుదానివిభాగించునప్పుడు' అది, యును, న్, కాక, అని యగును. "లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికా" దిత్యాది సూత్రమునఁ గలుగులుక్పక్షమున "అదియునుగాక" అనురూప మేర్పడునుగాని శబ్దలక్షణము సందిగ్ధమగును. ఇఁకలోపస్వత్వాదికక్షములరూపములు నివ్వన్న ములుగావు. అదియున్నుంగాక, అదియునునుగాక, ఇత్యాద్యశిష్టరూపములు సంభవము లగును. ద్రుతముపై ద్రుతం బగునను సాంప్రదాయము తెలియఁగకయు స్థిరసంజ్ఞావ్యాప్తిఁదెలియక కొందఱుకండితు లనిష్టరూపముల కుపస్కారకము చే యుచున్నారు. ద్రుతముపై ద్రుతమగు ననఁగా స్వత్వశిష్టద్రుతముపై వ్యంజన మాత్రద్రుతమగునని యర్థము. ఈయర్థమునకు విరుద్ధమగుప్రయోగములు భాష లో లేవు. "వచ్చెన్ + అతఁడు=వచ్చెన్నతఁడు" అనుప్రయోగములు దుష్టము లా? శిష్టము లనుటకు ద్రుతస్థైర్యము చాలునందురా? అది సూత్రకృదాశయ ముగాదు. వ్యాఖ్యాతలును నీవిషయమున నేమియునవ్రాయరు. అధర్వణకారికా వళి "నోవాద్విత్వ" మిత్యాదికారికచే ద్విత్వమును ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞయు న్నచో విధింపదు. ఈద్విత్వరూపము కొందఱుసమ్మతించిరి. కొందఱుసమ్మతింపరు. భారతాదిప్రయోగములే లభ్యములగునప్పుడును సమ్మతింపకుండుటతగునా? కావ్యములను (ప్రామాణికములు) వ్యవహారమునఁగానవచ్చినను గాదను టెట్లు?

గ్రంథస్వీకారము.

---

(1) భారవి. గ్రంథకర్త: బ్ర॥ భువనగిరి విజయరామయ్యగారు, బి. ఎ.

కథ. కాళిదాసునుగూర్చి యున్నట్లే లోకములో భారవింగూర్చియుఁ గొన్ని తాలుదంతకథలు గలవు. వానిని గవిగారు చమత్కరించి పద్యకావ్యముగా రచించిరి. వాడుకలో నున్నకథలను బోకుండ నిల్పుట మంచిదియే కాని, తల, తోఁక లేకుండ నున్నవిషయము లన్నియు నాతనివే యని వ్రాయుచుండిన లోకము భ్రమించునేమో యని భీతిల్లవలసి యున్నది. కాళిదాసెక్కటివాఁడో యే దేశమువాఁడో యిప్పటికి నిశ్చయము కాలేదు ఉత్తరదేశమువాఁ డని మేఘసందేశాదులం బట్టి ప్రతీతి. అట్టివానికి బోగముదిగల దని, "చల్లమోః వెల్లకుక్తమోః" అన్నాఁడని-"అస్తిలేదు గిస్తిలేదు చచ్చినట్టతొంగో" అన్నాఁడని వ్రాయుట, దానినే నమ్మి యితరులు చెప్పుకొనుట చరిత్రకు భంగముగదా! ఏవో కొన్ని చాటుశ్లోకముల నాధారము చేసికొని వంగదేశీయులు "యథా కిల వినైవ నవద్వీపయాత్రాయాసమ్, అన్తరేణ చ కష్టకల్పనామ్బుధౌ నిమజ్జనమ్ లీలయైవ శక్యతే సాధయితుం కాళిదాసస్య వంగీయత్వం...చ శూద్రత్వంచ"అని లిఖించి వంగశూద్రునింగావించినారు అట్టే భారవిస్థితియునున్నది. బ్ర॥ వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారు మున్నగుపెద్దలు "జనశ్రుతులలో నిది యొక విప్రకుమారునకుఁ జెందినట్లు వినికి" యనిన "నాయెఱుక భారవికిఁ జెందినట్లే" యనియు "నీజనశ్రుతి భారవికిఁ జెందినదియే యని యూహింప నవుపడుచున్నదని నాతలంపు." ఇత్యాదిగాఁ గవిగారు దోఁచినట్లుగా నెవ్వరినైనను దమతలంపులోనివానింగాఁ జేసికొనఁజూచుట—లోకమున కెట్లు తోఁచునో యను వెఱపు గలుగుచున్నది. భారవికాలముంగూర్చికాని యేయితరవిషయములంగూర్చికాని చారిత్రికులమూలమున నిక్కము దొరకలేదని కవిగారెఱుఁగుదురు. జనశ్రుతులను విశ్రుతములు చేయ నెంచి బుద్ధిమంతులు గావునఁ గథలో నవధానములు మున్నగునవి చేర్చి, కవులు గావున వర్ణించి రంజకముగా గ్రంథమును రచించిరి. ఇది ప్రథమభాగముమాత్రమే-517 పద్యములు, 60 పుటలు ముందు "భారవిప్రవాసము" అను రెండవసంపుటము వెలువడఁ గలదఁట. అపుడైనను బండితులచే నందందుగాక పూర్ణముగానే సంస్కరింపించి నిర్దుష్టముగాఁ బ్రకటింపఁగోరుచున్నారము. సకారప్రాసమున చంపకమాలికలు

కారప్రాసముతోడి యుత్పలమాలికయును రచించి శ్రమపడిరి. ఈపుస్తక
ముపైఁ బలువురు పండితులు సదభిప్రాయముల నిచ్చిరి.

(2) విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము.

ప్రథమభాగము (క్రీ. శ. 1330-1500):—గ్రంథకర్త బ్ర॥ టేకుమళ్ల
చ్యుతరావుగారు, ఎం.ఏ., ఎల్.టి. క్రీ. 1330 మొదలు 1500 వఱకుఁ గల
జయనగరసామ్రాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రముం గూర్చి వ్రాయుచు
ంథకర్తగారు తత్కాలమునఁ గల, నాచన సోమనాథుఁడు, జక్కనకవి, వల్లభ
యఁడు, దూబగుంట నారాయణకవి, దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి, పిల్లలమఱ్ఱి పిన
రభద్రుఁడు, నంది మల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య, మనుమంచి భట్టు ననుకవు
ను వారి గ్రంథములను గూర్చి విపులచర్చ గావించిరి. విజయనగరరాజ్యో
త్తి, తద్రాజ్యోత్పత్తికిఁ బూర్వపు తెనుఁగువాఙ్మయస్థితి, ఆసామ్రాజ్యమునం
లి సంస్కృతాది వాఙ్మయముల చరిత్రమును రచించిరి. పదునాలు గధ్యాయ
లును నాలు గనుబంధములును బీఠికాదులుం గలవు. ఆవిజయనగర
మ్రాజ్యకవులను సమకాలికు లగు నితరకవులతోఁ బోల్చి చూపిరి. అందు
రివారి గ్రంథనిర్మాణసాదృశ్య సాధర్మ్యముల తారతమ్యము నిరూపించిరి.
దలి వ్యాసములు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక భారతి మున్నగుపత్త్రికలలోఁ
లుతఁ బ్రకటింపఁబడి పిదపఁ బుస్తకరూపమున ముద్రింపఁబడినవి. ఈగ్రంథ
షయమై గ్రంథకర్తగారి సదభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని జూపెదము.

"ఈగ్రంథమందు నే వాక్రుచ్చిన యభిప్రాయములు సరియైన వని గాని
మగ్రమైన వనిగాని నే నెంతమాత్రము నపోహమును బొందుట లేదు. ఈ
భిప్రాయములు కాలక్రమమున మారిపోవచ్చును. భావిపరిశోధనలవలన
తనవిషయములు చేకూరినయెడల వెనుకటి యభిప్రాయములు మారుచునే
ండును. ... ఈనాగ్రంథము సక్రమమైన వాఙ్మయ చరిత్ర మని చెప్పుటకు
లు లేదని నాకే తెలియును. ఇయ్యది ముఖ్యముగా నాకాలమందలి మహా
వుల కవిజీవితములును వారి కావ్యవిమర్శనములును యిత్యాదులను చూపిం
చున్నది. ఇట్టిగ్రంథములు మన యాంధ్రదేశమందలి యితరకాలములకును
తరరాజ్యములకును సంబంధించినంతవఱకు సంపూర్ణముగా రచించినఁ
ని సరియైన ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము క్రోడీకరించి వ్రాయుట కవకాశ ముం
దు. కావున నాయీగ్రంథము భావికాలమున వ్రాయవలసి వచ్చెడు ఆంధ్ర

వాఙ్మయచరిత్రమునకు నొకమూలగ్రంథము (Source Book) అనియే యెంచి చెప్పఁదగినది."

చారిత్రకులు వీరిం బ్రోత్సహించి ద్వితీయభాగమునుగూడఁ బ్రకటింపించి లోకోపకారము భాషోపకారముఁ గావింపఁ గోరెదము.

308 పుటల పెద్దగ్రంథము వెల రు ౨. విద్యార్థులకు రు 1-8-0.

రాజమహేంద్రవరములో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును.

(3) అహోబలపండితీయమ్ — నన్నయభట్టారకుని యాంధ్రశబ్దచింతామణికి, అహోబలపండితులు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానము. దీనికి కవిశిరోభూషణ మని పేరు. ఇది మూఁడవకూర్పు గ్రంథము ద్వితీయముద్రణగ్రంథమునకంటె నిందు, అహోబలపండితుని వంశాదికము దెల్పు పెక్కుశ్లోకములు (తెనుఁగు తాత్పర్యముతో)ను, ప్రతిసూత్రమునకును బ్రతిపదాంధ్రటీకయును నెక్కుడుగాఁ జేర్పఁబడినవి. ఇట్టియుద్గ్రంథమును, ఆంధ్రసాహిత్యదర్పణకర్తలును, మంజువాణీముద్రాక్షరశాలాధికారులు నగు బ్ర॥ నందిరాజు చలపతిరావుగారు శ్రమకోర్చి లోకోపకృతికై మూఁడుసారులు ప్రకటించి రనుట స్తోత్రపాత్రమైనవిషయము. ఇక్కాలమున నట్టిగ్రంథము మూఁడుసారు లచ్చుపడిన దనినఁ దద్గ్రంథమునకు దాని వ్యాఖ్యానమునకును గలగౌరవ మెట్టిదో యోజింపఁ దగినవిషయము. ముం దచ్చువేయింపఁ బోవు నాల్గవకూర్పులోనైన నాంధ్రతాత్పర్యములో నందందుల గల యసంపూర్ణతను దొలఁగింతు రని చలపతిరావుగారిని వేఁడుచున్నారము. సంస్కృతవ్యాఖ్యాన ముఖ్యముగు వారికిఁ దెనుఁగు తాత్పర్య మవసరము లేదు. సంస్కృతమునందుఁ బరిశ్రమ లేనివారి కాంధ్రతాత్పర్యము పూర్ణమగు సాయము చేయఁజాలకున్నదని తలంతుము. ముద్రణస్ఖాలిత్యములు కొన్ని చాలతావులఁ గలవు.

వెల రు 3-8-0 క్యాలికో చక్కని బైండుతో—ఏలూరులోఁ బ్రకాశకులకడఁ దొరకును.

(4) ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణమునకు మందర మను కవికృతవ్యాఖ్యానము.

ఆంధ్రవాల్మీకి బ్ర॥ వావిలికొలను సుబ్బారావుపంతులుగారు తమ రామాయణమునందలి ప్రతిపద్యమునకు, టీకాతాత్పర్యములు నందందు విశే

షములనుగూర్చి రచియించినది. బాలకాండము-పూర్తిగను, అయోధ్యాకాండములోఁ గొంతయును ముద్రితమైనది. ఇప్పటి కాఱుభాగములు వెలువడినవి.

ప్రథమభాగము (పెద్దది) రు 3-8-0. తక్కినవైదును 1 కి రు 1-0-0.

అయోధ్యాకాండములో 1759 వ పద్యమువఱకు వచ్చుపడినది తక్కిన భాగములను వెలువఱుపుమని పాఠకులలో నున్నది. సిద్ధమైనభాగములను గొందురేని తక్కినభాగములు ప్రకటించుటకుఁ గారకు లగుదురు. ఇదియే పాఠకులు చేయవలసినపని. ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణమువంటి పెద్ద తెలుఁగు గ్రంథము లేవియైనఁ గవిగారు జీవించియుండఁగా నైదాఱుసారులు ప్రకటింపఁబడిన వెవ్వరైనను విని కని యున్నారా! భాషాదేవతకుఁ దుఃస్థితి పట్టి యున్న యిక్కాలములోఁ గవిగారియొక్క చేతిమీఁదనే పెక్కుసారు లంతపెద్ద గ్రంథము ముద్రింపఁబడుటయు దానికే మందరమను పెద్దవ్యాఖ్యానము కవిగారే రచియించి ప్రకటించుచుండుటయు భాషాభాగ్యముగదా!

(5) రామాయణసంగ్రహము. గ్రంథకర్త: బ్ర॥ పత్రి విశ్వేశ్వరశాస్త్రి గారు. వీరు కొల్లాపురము శ్రీ లక్ష్మారాయ మిడిల్‌స్కూలులోఁ దెనుఁగు పండితులు.

సంస్కృతశబ్దమంజరిలోఁ జివరఁ జేర్పఁబడిన శ్రీరామాయణసంగ్రహమున కిది యనువాదమఁట. 116 పద్యములు. రామకథ. ఉభయతారకమైనది. పద్యములశైలిం దిలకింపుఁడు.

చ. పవనసుతుండు రావణుని బంగరుగద్దెను మించియున్న నై
జనిజయవాలపీఠమున జంకక 'హూమ్మని' యుండఁజూచి నీ
వెవఁడవు నిన్నెవం డనిపె నెచ్చట నుండి యిటేల వచ్చి యుం
టి వనుచు రావణుం డడుగ నిక్కము దెల్పె నతండు వానికిన్.

ఉ. రావణు వంపునం గపటరామశిరంబు శరాసనంబు మా
యావి యొసంగఁ జూచి జనకాత్మజ మూర్ఛవొంద నంతలోఁ
బావనియై విభీషణుని భార్య యెఱింగి వచించె నిక్కముల్
గావని యాప్తభాషణములన్ క్షితినందన నూఱడించుచున్.

కొల్లాపురము, స్నేహలతాకవితాసంఘములో దొరకును.

దీని వెల రు 0-4-0.

శ్రీరామ.

ఆంధ్రకౌముది.

క. శ్రీభామానస్తోత్రిక, ధామధవనిజమందహాసధామగధగ శ్రీ
శోభితశుభతత్త్వచకుం, భాభోగకిలాస వేంకటాచలవాసా.

వ. అవధరింపుము.

సీసమాలిక.

శ్రీకరమ్ముగను సంస్కృతమునకును బ్రాకృతమునకుఁ గలలక్షణములు చెప్పి
తెలుఁగున నావిధమ్మున లక్షణము చేయ రాకున్ని యదియూ నేరంబు గాదు
తొల్లిటిసుకవుల కెల్లను నను ధన్యుఁ గాఁ జేయుటలఁ పింతె కాని యరుచుఁ
గుకవిజనాజ్ఞానఘోరాంధతమసముఁ బోఁగొట్టఁగల్గు కౌముదివిధాన
నిల మున్ను దెలుఁగున నెవ్వారెఱుంగని యాంధ్రకౌముది యనునట్టికృతిని
సీసమాలిక గాఁగఁ జేసితి నిపు డున్నకవులకు రానున్నకవుల కెల్ల
నుపకారముగ నిది యెపుడు నాచంద్రతారార్కమై కౌముది యటుల వెలయుఁ
గన నిందు సంజ్ఞాప్రకరణము మొదలుగఁ దత్త్వప్రకరణముల్ దనరు వరుసఁ
దత్త్రిలింగపదంబు తద్భవం బనుటచేఁ దెలుఁ గనఁ దగ నట్టితెలుఁగు ప్రాకృ
తాభిధానముగాన నాలక్షణమ్ములు తొలుతఁ గవుల కెల్లఁ దెలియవలయుఁ
దత్సమం బనఁగను దద్భవంబును నాఁగ దేశ్య మనఁగ నచ్చతెనుఁ గనంగ
గ్రామ్యంబు నాఁగను గలవైదు తెలుఁగులు నానిని వివరింతు వరుసతోడ
నది యెట్టు లన విను డబ్జాక్షుఁడు గురుండు గుఱువు వనమ్మును దరువన నిఁకఁ
దద్భవంబులు పొల్చు ధర్మంబు దరమంబు ద్రుహిణుండు దుగిణుఁడు ద్రోహి దోగి
శిఖ సిక లక్ష్మి లచ్చి లఘువు లగువు సముద్రము సంద్రము ముగ్ధ ముగుద
మఃఖము మొకము ధనము దనము ఖని గని గర్వమ్ము గరువము ఘనము గనము
రోషము రోసము రుద్రాక్షమగు రుదురాక దాక్షిణ్యము దాకిణమ్ము
మర్యాద మరియాద కార్యంబు కర్జంబు స్మరుఁడు మరుఁడు నృకేసరి నెఱసరి
కావ్యంబు కబ్బము గంధంబు గందము యక్షులు జక్కులు యశ మసంబు
దీర్ఘిక డిగ్గియ యఘ్ఘ మగ్గువ శుద్ధి సుద్దగు శుక్రుండు సుక్కురుండు [కొమరుఁడు
హర్షమానరుషంబుయముఁకుజముఁడుచంద్రముఁడు చందురుఁడు కుమారుఁడు
భాషయు బాసయూ దోషము దోసము చక్రము జక్కవ సంధ్య సంజ

స్నిగ్ధంబు నిద్దంబు శ్రీ సిరి మతి మది భగ్నంబు బన్నంబు బ్రహ్మ బొమ్మ
ఆజ్ఞప్తి యాణతి యజ్ఞంబు జన్నంబు విఘ్నంబు విన్నంబు విద్య విద్దె
వైరము వెరము భారము బారము స్నానంబు తానంబు ధార దార
ద్యూతము జూదము స్థూలము తోరము స్తంభము కంబము ధాత తాత
భేదంబు బిద్దంబు భిక్షము బికిరము కుబ్జుండు గుజ్జుఁ గులము కొలము
ఆత్మ యాతుమగుఁ బుణ్యంబు పున్నెంబు యత్నము జతనమ్ము రత్నము రతనము
దుర్గ దుగ్గి ద్వయము దోయి దిశ దెసయగా వీర్యంబు బీరంబు పృథివి పుడమి
శయ్య సెజ్జగు బ్రహ్మచారి బొమ్మాచారి రూఢి రూడి యగుఁ జంద్రుఁడు చందు
ఢాలు డాల్ వాలము వాలు ఫలము పాల శల్యుఁడు సెల్లుండు సంఖ్య సంక
గుణము గొనమ్ము దక్షిణము దక్కినము కంఠమ్ము కంటము ఢక్క డక్క విధము
వితము వేశంతము వెంచ ఋక్షము రిక్క విధి విది వీథులు వీదు లనఁగ
దేశ్యము ల్గగు నింక తెంకరి పొత్రిక కఱద లదరులు చక్కటి రవాలు
మక్కువ మొరకువ పొక్కుడు రకణాలు కడిఁది యేడ్తెఱ గొండ్లి కడఁక క్రేసి
కడవస మిన్కిలి వెడ మొగి మొసకంబు పొలకంబు మఱకువ పొరి బిడారు
తివురుట వెన క్రేణి తెఁకువ పూఁ పొగి వీచోపు నివి లలి విన్నఁదనము
పుచ్చడీక ఇలాతి చెచ్చెల పుయిగోట వదరులు మలఁత మొల్లదము తెన్న
క్రచ్చఱ మర ప్రబ్బ యస్పిక యసలారు సూడిద కడిపాయ బోఁకు లులివు
వేనవేలాఁక నెవ్వి గొచ్చె మెదరేసు గొల్లెన యుంగద మొల్లి విసివి
రొహరిసాహరి యుప్పసఁబట్టియ యుఱిముఱి క్రన్నన యాల మలఁతి
యాబిక నిరుకు నయ్యాటంబు నెమ్మోము బమ్మెర కైలాటమ్ము కనుపు
క్రొన్నల నెత్తమ్ము క్రొన్నన వంగుకు క్రిక్కలు వాలాయ మక్కు వాఁక
తక్కటి యేఁకట మొక్కటి బ్రుంగుడు వఱువాత వండలి వంత వఱపు
లగ్గు వల్లియ వెండి యగ్గంబరిది జన్నవలఁకులు చెచ్చెరఁ బొఱుఁడు కరి
పొబె రొడలదొంతి కెబర డెంకణ లుప్పవడం బర రొాల మసలు
కరకరి సిరిరి కలువడం బన్నువ తెమ్మెర రజ్జులు దిమ్మనంగ
తత్సమదేశ్యతద్భవములఁ గలయని తేటనుడుగు లచ్చతెనుఁ గనఁ దగు
నది యెట్లనన:—ఎంక నలరు పేరు కొలంకు నూనెనా నాముదంబానవాలు
బండి వసర మద్దు వండు వవ్వా వ్వవ్వా రాఁక లాకులు సాకు బాఁకు మేకు
గుజ్జు మేఁకర మొండ కోట వెన్నెల కొల్ల గడి పులి నెల వలి మసఁగన నిఁక

గ్రామ్యాలజాలు పురాణాలు దోషాలు శాస్త్రాలు వేదాలు సాంబరాలు
గంతులు పొక్కులు గ్రద్దలు బొందలు గానాలు మొదలుగాఁ గల పదములు
వాసేవు పైన్లు రాగేసేవు సీవూను కూపుకుంటా గొంతి గద్దరాకు
పాడేవు ఆలెత్తి యాడేవు వస్తానె సూసేవు దాని కంతానవిరాకె
నను క్రియ ల్లోదలైన యవి గ్రామ్యములగు నిట్టిం తెగకు నెక నగవుతజేఁ దగు
నరవిగ దీనను సంజ్ఞాప్రకరణంబు వివరింతుఁ గలదంత కవులు వినుఁడి
అదులు స్వరములు వచ్చు లనఁగ నొప్పుఁ గాదులు హల్వ్య జనాఖ్యలఁ దగుఁ
రహి, అకారము కవర్గము హకారము విసర్గలు కంఠభవములై నలువుగాంచుఁ
గన, ఇకారము చవర్గము యకారశకారములు తాలుభవములై యలరుమిగుల
నిఁక, ఉత్వము పవర్గ మిఁకలు నోష్ఠభవములు దంతోష్ఠభవము వకార
మొగి ఋటురషములుటిగుమూర్ధభవములై యగు ౡతులసలుదంత్యములనంగఁ
గన నేత్వ మైత్వంబుఁ గంఠతాలవ్యంబు లోత్వ మౌత్వంబు కంఠోష్ఠ్యము లగు
నరయంగ యరలవ లంతస్థ లనఁ బొల్చు శషసహ లూష్మాఖ్యఁ జనును మఱి ఙ
ఞమణన లనునాసికములునౌ ఁ ఃకలిఃప లిఁ జిహ్వామూలభవమనంగఁ
నలయుపధ్మానీయ మనఁ దగు నీరెండు తెలుఁగు పదములలోఁ బలఁగలవిఁక
నవల నజంతహలంతసంధులన సంధులు ద్వివిధంబులై వెలయు నందు
లజంతసంధి మెట్లన వినుం డాదిశబ్దాంతవర్ణంబు తదగ్రశబ్ద
(పూర్వ)వర్ణంబుతోఁ బొందునందిన సంధి యగు దీని కింక లక్ష్యము లొనర్తు
నచ్చుపై నచ్చున్న నది యకారం బగు నెంతయమ్మా యింతి యివియన మఱి
యాదంత మీదంత మూదంతముల మీఁద నచ్చున్ననుయకార మగునదివినుఁ
డానవాలాయిల్లు మానిసీర్యొక్కరుం డిందూ యనుచు వేఁడె నిందన నిఁక
నవలనిదంతము (లయి)నట్టిక్రియలకుఁ దగు కిమప్పికి నుదంతంబులకును
పైనచ్చు గల్గినఁ బవరూప మంతట నిత్యంబుగా వచ్చి నెగడుఁ గృతులఁ
గంటి కివెల్లను ఘనున కిచ్చి రనంగ శి (ఖరిణి) కెంతహర్షించి రనఁగఁ
దగిన తనకుదారధర్మపాలనలీల యనఁగఁ ద్రేతాగ్ని శేమయ్యొనాఁగ
నలయు దంతములకే యచ్చు పైనుండినఁ బరరూప మొక్కచోఁ బరఁగునంద్రు
ము నికినకుడిగ గంగినకాసె చెప్పాప్పె వహిమెట్టి వెంతొరు లహియనమఱి
యాపరరూపంబె యగు నిదంతముఁ క్కొాకిడలఁ జేతిది చేతియిది యనంగ
సకలప్రబంధంబులందలిలక్ష్యము క్వాక్వాల యొకకొన్ని విస్తరింతు

నన్మెచ్చె నాఁగను దమ్మంట్లు నాఁగను దిప్పెంత యనఁగ మదించె ననఁగ
వానిదవంధ్యజీవన మనంగ ననలజ్యోత్యుండ నన నిచ్చుచుండు ననఁగ
నంతం తనఁగఁ బరమార్థంబు రనఁ దామరసనేత్రలిండ్లన బ్రహ్మోత్కఁడన
శౌరిచ్చు భక్తి వేసారక యెంతధికంబైన గురునాజ్ఞ గనుఁగొన నన
మీరివ్వ డ ద యొమ్మికను లొత్తిది యన నేయు మేయు మన నేయేయనంగ
వెలయుచునుండు నిట్విధముగ నిఁక హలంతసంధులు కొన్ని యమర వినుఁడి
అఖిలశబ్దాంతక్రియాంతనకారము ల్నిలుచును బై నచ్చు గలుగు నెడలఁ
గలుగనియెడలఁ బై కచటతపలు గల్గ నవి గజడదబలై యానకార
ములు సున్నలగుచుఁ బొల్పుగఁ దగు నీవైదు వర్ణము ల్గాకను బైని వేఱ
హల్లున్నఁ జరు వచ్చు నల్లనకారము వరుస నీనికి నుదాహరణ లెన్న
రిపు నోర్చె బహుమతి నృపుచేతఁగంటివి నీకంటెఁ జతురుండు నీకుఁ దరము
నీకెన్నఁ బ్రతియు భూలోకాన లేఁ డౌర కవుల రమ్మని వేడుకన్వచింతు
వస్తులవీక్షింతు వనని నీవనముల నింతువనఁగ నిట్లు నెగడు నింక
రహిఁ గ్రియ లుప్తవర్ణపదసంధులు గల తెలుఁగులు కొన్నింటిఁ దేటపఱుతు
నచ్చు తెన్గునుడుల నంత్యములగు డు రునులులు నడుమను గడలఁ దగిలెడి
తఱిని వానఁగల యుత్వము నిల్వఁ బోవును వ ల్లులుపై నున్న నది యెటులన
నీడురాజులనంగ నీడ్రాజు లనఁ దోడు గలిగె ననంగఁ దోడ్గలిగె ననఁగ
నూఱుఁగాయ యనంగ నూర్గాయ యన జాఱుఁగొప్పనా నిడుద జార్గొప్పనంగఁ
గనువండుగ యనంగఁ గన్పండుగన పినువాఁక యనంగ పిన్వాక యనఁగ
వాలుమించులునాఁగ వాల్మించులన మేలుకని నన మేల్కని ననఁ దగు మఱి
యొక పేరఁగూర్చి పలుకుచో డుపురుతులఁగల యుత్వమట్టుల నిలుచుఁ బోవు
గాడుపు గాడ్పనఁ గడుపు కడ్పన నొప్పు నప్పు డప్పన నిట్టు లమరుచుండు
నేరుపు నాఁగను నేర్పనాఁ దనరు నెత్తురనంగ నెత్రునాఁ బరఁగు మఱియు
నులులపై నుత్వ మట్టుల నడుమఁ దగుఁగడనులుల యుత్వ మట్ల తగదెందు
కానుపు కాన్పనాఁ గనుము కన్మన నొప్పుఁ గలను చదలన నీగతిఁ దగునిఁకఁ
బరికింపఁ బూర్వప్రబంధప్రయోగము ల్వివరింతు నొకకొన్ని వినుఁడు తెలియ
నట్టంతములకు వ్యత్యయమా నిట్టంతముల కట్ల కూరిచి పలుకుతఱిని
అగడి తగ డ్త పొగడిత పొగడ్తనా గిలకి గ్లిలయనంగ మొలక మొల్క

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.*

(ప్రథమభాగము)

ప్రథమాశ్వాసము.

—౹ కృత్యాది, దేవతాస్తోత్రాదికము ౹—

శా. శ్రీమత్పర్వతనందనా[1]తనులతాశ్లిష్టాంగ మై బాహుశా
ఖామధ్యంబున నున్నపన్నగఫణాఘం బాను లై యొప్ప ను
ద్దామం బౌ శశికాంతి పుష్పరుచి నొందంగా జటాపల్లవ
స్తోమం బౌ హరపారిజాతము నుతింతు[2] న్వాక్ఫలావాప్తికిన్. ౧

చ. పులుఁగులపెద్ద వారువము, పోటరి బిడ్డఁడు, రాఁగరాతు౹, పా
ములగమికాఁకు సెజ్జ, నలుమోములవాఁ డిలుతీర్పుకట్టె, వే
ల్పులు బలుబంటు, లాకముల[3] పొల్తుక, తెల్లనితల్లి పెద్దకో
డలనుచు నెల్లవారుఁ బొగడం దగు నల్లనివేల్పుఁ గొల్చెదన్. ౨

ఉ. దక్షిణనేత్రకాంతి నుచితంబుగ నర్థవికాస మొంది వా
మాక్షిరుచిప్రసారమున నర్థము విప్పక యున్న పుండరీ
కాక్షుని నాభిపద్మనిలయంబునఁ దుమ్మెదభంగి లోలుఁడై
యక్షయవేదనాదమయుఁ డైన విరించిఁ దలంచి మ్రొక్కెదన్. 3

ఉ. కట్టినపుట్టముం దనువు గద్దియుతమ్మియు నక్షమాలయుం
బట్టినచిల్కయు న్నగవుఁ బాపటజల్లియు నొక్కవన్నెగాఁ
బుట్టుచుఁ బుట్టువిద్యలకుఁ బుట్టినయిల్లనఁ జెల్లి బ్రహ్మవా
కట్టొనరించి తన్ముఖవికాసినియౌ సతి మమ్ముఁ గావుతన్. ౪

ఉ. నిద్దము లైన భూషణమణిప్రకరద్యుతు లన్నిదిక్కులన్
దొద్దలువుచ్చి తల్లిచను దోయిసరిం[4] దలకట్టు మించఁగా
ముద్దులు సూపుచుం బసిఁడిముద్దగతిం దొడమీఁద నాడు నా
ముద్దుగణేశునిం దలఁచి మ్రొక్కెద నీకృతికార్యసిద్ధికిన్. ౫

క. రుణ్మదపరివృఢసురగణ, తృణ్మోచను సురశరణ్యు ధృతశక్తి ఫణి
ద్విణ్మయువాహను, [5]హరనిభు, షణ్ముఖు నభిముఖునిగాఁ[6] బ్రశంసింతుమదిన్.

---

*సింహాసనద్వాత్రింశతియనియుం గలదు 1. నందినీ. 2. భజింతున్. ౹రాగరాతు, రాగకాతు. 3. లాల్కలిమిపొల్తుక. 4. నడిం. 5. హరికిప్రియు, హరిప్రియు, హరిసఖుఁడు. 6. నతిసుముఖుంగా,

ప్రవిమలుఁ డని గ్రహరాజని, కవితాప్రియుఁ డని జగత్ప్రకాశకుఁడనియున్
భువివిక్రమార్క నృపసంభవ కారణుఁ డనియు[1] లోక బాంధవుఁ దలఁతున్.
పులుఁగునకై యెవ్వనిమది, నొలికిన శోకము లకారయుతమై కవితా
కలనకుఁ దెరువయ్యెఁ దలం, పుల నాతని గొల్తుఁ బుట్టఁ బుట్టిన సుకవిన్. ౮

శ్రీనిలయంబునాఁగ మురజిద్గుణరత్ననివాసమై యుపా
ఖ్యానతరంగిణీభరితమై కడగానఁగరాని భారతా
ఖ్యానపయోధిలోనఁ గలమై నిజయుక్తి భజింపఁ గర్ణధా
రానుకృతిం గృతార్థత మహాఘనుఁ డా మునిఁ బ్రస్తుతించెదన్. ౯

ఆ భారతపర్వత్రయ, మీ భారతివర్ష మెల్ల నెఱుఁగఁ దెనుఁగునన్
శ్రీ భారతిగతిఁ జెప్పిన, నాభావుకమును[2] దలంతు నన్నయభట్టున్. ౧౦

వేముల వాడక శుచియై, [3]వేములవాడం జరించు వేములవాడం
దా మెఱసిన భీముని నుత, భీముని బలభీము విమతభీమునిఁ దలఁతున్. ౧౧

అనఘు హుళక్కి భాస్కరు, మహామతిఁ బిల్లలమఱ్ఱి వీరరా
జును, ఘను నాగరాజుఁ, గవిసోమునిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ, గే
తనకవి, రంగనాథు, నుచితజ్ఞుని నెల్లన, నాచిరాజుసో
మన, పరమేశ్వరుం, దలఁతు మత్తులచంద్రుల సత్కవీంద్రులన్. ౧౨

అని యిట్లు సకలవరప్రదానకారణదేవతల ను జతురవాగ్విద్యానపద్యగద్య పద్యవిద్యావిద్యోతితు లయిన కవీశ్వరుల నుం బ్రశంసించి తెల్పి పాదానా దితిపవిజనసాహిత్యతరంగితాంతరంగుండనై సకలజనసాధారణం బగు నట్టి ట్లని విన్నవించెద.[4] ౧౩

ఆదరణంబు లేక చెడనాడిన బాణమయూరకాళిదా
సాదులకైనఁ దప్పు గల దన్యుల కేమని చెప్ప వినితో
నేదియుఁ గాదు పొమ్మనక యిందులచంద మెఱింగి తప్పినం
గా దని తీర్చి యొప్పు గని కైకొని పెద్దరు గాక సత్కవుల్. ౧౪

[5]మానుగఁ దప్పులున్న సనుమానము సేయక మోదమానస
స్థానసులైనవారు కలుమా ఋపరీక్ష [6]లోనచ్చి తీర్చినన్

1. కారణమనియు. 2. నాభిరతుఁడని, నాభావకుఁడని 3. వే, వే, యని రెండుప్రతుల నురీతులు (వేములవాడ, వేములవాడ). 4. విరచించెద, వినిపించెద. 5. మానము దప్పనీక. 6. లోనచ్చి తేరినయున్.

హీనకవిత్వ మైన మెఱుఁ గెక్కదె నేర్పరులైనవారిచే[1]
సానలఁబట్టి తీర్చినను సన్నపురత్నము వన్నెకెక్కదే. ౧౫

ఉ. భావరసానుకూలమృదుపాకపదార్థసమృద్ధి లోకసం
భావన నొప్పుకావ్యముల పద్దము[2] గావఁగ లేక మూర్ఖతుల్
కావనఁ గాని మొట్టికడఁ గట్టిడిఁ జెప్పఁగనేర, రల్లడం
ద్రోవన కాక కుక్కలకు దొంతులు వేర్వఁగ నేర్పు గల్గునే. ౧౬

చ. చులుకని పద్య మైనఁ గనుఁ జోద్యము చేయుదుఁ జిన్నవానిఁ బె
ద్దలు గొనియాడఁగాను విని తప్పులు పట్టఁదలంతు రజ్ఞులుల్
బిలిబిలి మాట లాడఁ దనుఁ బెంచినవానికి ముద్దుగాక యా
పలికెడు చిల్లపిల్లఁ గని బావురుఁబిల్లలు[3] సంతసిల్లునే. ౧౭

ఉ. భీమనభట్ట మన్నఁ గడు భీతి వహించుచు మేలుమేలు నా
నే మిది చెప్పినార మన నిక్కమె ప్రాపము కూర్చినాఁడ వౌ
నే మిది కాదు దీనిపడి కెక్కడి కర్థ మిదెట్టి దీగణం
బే మని పెట్టినాఁడ వని మొక్కలుపట్టఁగ బుద్ధి పెద్దలన్. ౧౮

క. వివరికి వివరించిన కృతి, చవిపాలా బాచదార సరి కూర్చుట[4] యా
యవివేకికి వినిపించిన, కవిత వఱుతెఁ జాతపంచు గలుపుట చుమ్మా. ౧౯

ఉ. పూనిపరీతి వానితలఁపు లప్పడిఁ బ్రానములుం జలంబునం
బూనగిలంగ సీడ్చి యొకపద్యముఁ గూర్చఁగవచ్చుఁగాక యా
ఖ్యానకథానుకూలముగఁ గావ్యముఁ జెప్ప వశంబె పన్నెగు
కానఁగ జల్లి నేయునది కట్టెకుప్పము నేయనేర్చునే. ౨౦

క. ఉర్విఁ గలశబ్దజాలము, నిర్వచనస్థితుల నెఱిఁగి నేర్చిన విద్యా
నిర్వాహకుఁ డనఁజెల్లును, సర్వజ్ఞుఁడు గానివాఁడు సత్కవి యగునే. ౨౧

క. ఎప్పటి కేయది ప్రస్తుత, మప్పటి కావిద్య మహిమ[5] మచ్చుపడంగాఁ
జెప్పక సర్వజ్ఞత్వము, దొప్పునె కావ్య మంత సులభమె ధాత్రిన్. ౨౨

క. దుర్వాదము గాకుండ న, పూర్వపుఁగృతిఁ జెప్పుకవిపుంగవునకుఁ దా
సర్వజ్ఞుఁడ నని మాటల, గర్వింపఁగనేల తొడవు గానంబడఁగన్. ౨౩

క. చనుఁ "గవివైభవవిద్యా" యని చదువుటఁ గావ్య మధిక మదియును నల్లి
ల్లును గుడియుఁ జెఱువునిధియును, వనము సుతుఁడు సంతతులుభవస్థితిగతికిన్

1. నేర్పరులైనవోజులై. 2. పద్ధతి. 3. బావురుఁబిల్లులు. 4. కూర్చుమనా. 5. మర్మము
చ్చ...జెప్పెడు.

ఎవ్వరు కృతు లొనరింపుదు, రెవ్వరు కృతిలోన వినుతి కెక్కుదు రారుచే
నవిద్యమల[1] కీర్తి సంతతు, లివ్వసుమతిఁ జెడక నిలుచు నవికల్పముగన్.

సుగుణులు "బాణోచ్ఛిష్టం, జగత్త్రయ" మ్మనఁగఁ గొంత చదువఁగఁ బ్రియమే
తగఁ దోఁడంటిన[2] పాలిం, పుగఁ బెరుఁగయియున్న నది యభోజ్యంబగునే.

సంబంధము లగు రసభా,వంబులు మునుకంటె నభినవంబులు గలవే
యంబుధి నెకాళ బహురత్నంబులు రత్నకుల కేమి లాఁ బండినవే. ౨౭

తల్లి యగు వాణికరుణం, దొల్లిటికవు లధికు లనఁగఁ దోఁచిరి పిదపన్
బల్లిదు లిప్పటిసుకవులు, తల్లికిఁ గడగొట్టు[3] కొడుకు దాఁ బ్రియమగుటన్.

ఏజనుల కైన సద్గుణ,యోజితులై భావ మెఱిఁగి యుచితార్థకళా
రాజితు లగు కవిరాజుల, రాజులు చేపట్టరేని రాజ్యము గాదే. ౨౯

సరసులు చేపట్టినచో, విరసం బగుకావ్య మైన వినిపించిన నా
దరణీయం బయి వెలయదె, ధరఁ బుష్పాలఁ దాల్చి తుంగ[4]తలకెక్కఁగదే.

అప్పరమేశ్వరు కరుణం, గుప్పలు గొను విక్రమార్కు గుణముల కొఱకై
చెప్పెద రసభావంబులు, ముప్పిరిగొనునట్లు కథలు ముప్పదిరెండున్.

తెనుఁగున దేటగాఁ గథలు దెల్పినఁ గావ్యము పొందు లేదు మె
త్తన వస చాల దంద్రు విశదంబుగ సంస్కృతశబ్దమూఁదఁ జె
ప్పిన నవి దర్భముండ్లనుచుఁ బెట్టరు వీనులఁ గావునన్ రుచుల్
దనరఁ దెనుంగుదేశియును దద్భవముం గలయంగఁ జెప్పెదన్. ౩౧

వదలముగ మృదులవచనా,స్పదపదసంపదల రసము వదలక మహా
పదముల నైనను జల్లులఁ, బోదుపెట్టిన దుడుకుఁగవిత[5] పొదలు నెసఫలన్.

తనవచోవిశేష మెనయక పూర్వక,ధామితోక్తిఁ జెప్పు టేమికడిఁది
యొకఁడు గోలపట్టి యొయ్యనఁ గొనిపోవ,నంధుఁ డెచటికైన నరుగుటరుదె.

ఈసరసోక్తికావ్య మొకఁ డిమ్ముల సంస్కృతభాష నచ్చుగాఁ
జేసిన నట్ల వీఁడు మఱి చేయుట యేటిది యంచుఁ జెప్పఁగాఁ
జేసి యనాదరం బురక చేయకుఁడీ విలుకాఁడు తూఁటుగా
నేసిన నందె పాఱ మఱి యేసినవానిద సూటిగావునన్. ౩౩

తెలుఁగున కెల్లఁ దల్లి యగుఁ దెల్లము సంస్కృతభాష యందులోఁ
బలుకు లెఱుంగుచోఁ బదవిభాగము సన్వయ మర్థమంచు నీ

1 నవ్యభుల. 2 తోడంటునఁటా. 3 గడపుట్టు 4 శంకరుంగ. 5 దుండుకవిత.

మలకలకంటె నందుల సమస్తము దేటతెనుంగ యొప్పు నా
కొలఁది ప్రియంబు గాదె చెఱకు ల్దినుకంటె ఘనంబు ప్రోలినన్. ౩౭

క. పురమథుజటాలీలాంబుధి, పరిణయనయవిప్రలంభపతిగుణపుశభా
స్కరచంద్రోదయరణగతి, గిరివనదూతస్తురతులఁ గృతి చెప్పఁదగున్.

క. కావునఁ బను నెనిమిది యగు, సీవర్ణన లచటనచట నించుక బెరయం
గావించెద నిటఁ బని కిఁక, రావనకుఁడు లక్షణాభిరామము లగుటన్[1].

వ. అని విన్నవించి కృతకృత్యుండ నై సింహాసనద్వాత్రింశతి కథాకథనమూల
కారణం బైన యంబికారమణుండు ను [2]ముక్తివితానసంపత్తి సంధాయకుం
డగు లక్ష్మీనాయకుండును గావ్యనాయకులుగా నియమించుటం జేసి. ౩౮

సీ. పాఁపపెండెముగాఁ గసిఁడియందియ మునునడుగుఁదామరలపై నమరువాఁడు
పెద్దమెకముతోలు నిద్దంపుఁబట్టను మొలదిండుగాఁ గట్టి మురియువాఁడు
ఎముకపూసలును ముత్యములుఁ జేరులు గాఁగ సక్కునఁ దాల్చి పెంపెక్కువాఁడు
పునుకయుం బెరుగుల్ల యును గేలందమ్ముల నంచలర్చాప్తిఁ బాటించువాఁడు
నగముపొడవునఁ దెల్పు నానగము నల్పు
నయ్యు నెడ న్యాకవన్నియ యగుచు మేను
లెనయ మ్ముక్కంటియును వెన్నుఁడును ననంగఁ
బొల్పు నావేల్పు కబ్బంబుఁ బ్రోచుఁగాత. ౪౦

—॥కవివంశావతారవర్ణనము॥—

క. తత్పదపద్మారాధన, తత్పరులను రాజమంత్రిధర్మజ్ఞుల మా
సత్పురుషుల వినిపించెద, మత్పారంపర్య మొక క్రమంబునఁ దెలియన్.

సీ. కలువమండలికభేకఫణీంద్రుఁ డన రాయగజగంధవారణఖ్యాతి మెఱసి
వీరఘోట్టవిభాళుఁ డాహూఢబిరుదవిరోధి కళింగవిరోధి యనఁగ
వెలసి నానాఁటికి వెలనాఁటి పృథివీశ్వరుని రాజ్యభారధుర్యుం డనంగ
నారెలు గన్నడీ లఱవలుఁ దెలుఁగులుఁ దనబిరుదందియఁ దగిలికొలువ
నెగడి ననదప్రోలు[3] నెలవుగా భూసుర,వంశసాగరామృతాంశుమూర్తి
చక్రవర్తిమాన్యసౌజన్యధన్యుండు, విక్రమార్కవిభుఁడు వెన్నవిభుఁడు.

ఉ. సాంద్రజవంబున,[4] న్నతి, నిజస్థితి, నేర్పునఁ, బేర్మి, సత్యవృ
త్తిం, ద్రుతబాణ[5]పాతనిరతిం, గళల, న్నరివత్తు రెల్లు వ

---

1. పెంపరయన్, మెరయన్. 2. ముక్తివితానసంపద్విధాయకుండు. 3. నందప్రోలు, 4. సాంద్రబలంబున. 5. దృఢబాణ.

శ్రీంద్రుఁడుఁ బన్నగేంద్రుఁడు నగేంద్రుఁ డుపేంద్రుఁడు నింద్రుఁడున్ హరి
శ్చంద్రుఁడు రామచంద్రుఁడును జంద్రుఁడు వెన్నయ మంత్రిచంద్రుతోఁ[1]

క. అమరంగ వెన్నయమంత్రికి, సమితకళాకీర్తిపాత్రుఁ డగుపుత్రుం డై
యమరేశ్వరమంత్రివిభుం, డమరేశ్వరమంత్రి వెలసె నార్యులు వొగడన్.

క. [2]సంగతి నమరేశ్వరునకు, గంగాంబకుఁ బుట్టి రట్టి ఘనులన్నయయున్
సింగయమంత్రియుఁ దమలో, నంగీకృతరామలక్ష్మణాకారములన్. ౪౬

ఉ. అన్నయనామధేయసచివాగ్రణి పుత్రుఁడు పెద్దిరాజు సం
పన్నిధి [3]పల్లికొండజనపాలుఁడు మల్లనదేవరాజుచే
నెన్నఁగఁ గుంచె లందలము నెల్లియుఁ గైకొని మంత్రియై ప్రతా
పోన్నతి శక్తి ధర్మముల నొప్పెను బ్రహ్మసమప్రతిష్ఠలన్. ౪౭

చ. అనఘులు సింగనార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి సత్తినా
రన యనఁ గల్గి రాత్మజులు రాములు మువ్వురు దోఁచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సనయును బాచిరాజు గుణసాంద్రుఁడు సింగనయుం గ్రమంబునన్. ౪౮

క. ఘను లగ్రజులకు నీడై, వనములుఁ గ్రతువులును గృతులు వడి నిల్పిరి బా
చనయును సింగనయును దగి, రనపోతకుమారసింగయకు మంత్రులనన్.

క. రామాయణకృతికృతియై[4], తా మెఱయుచు సంధ్రకవిపితామహుఁ డనఁగా
భూమిని మించినభీమన, నామంబునఁ బరఁగె సత్యనారన ఘనుఁడై.[5] ౪౯

ఉ. నారన కగ్రజుండు సుగుణజ్ఞుఁడు గంగనసింగమంత్రి కిం
గూరిమిపట్టి నాఁ బరఁగు గోపయమంత్రి నిజానువృత్తిఁ బెం
పారెను నెల్లమాంబిక కులాంగనగా నతిశక్తిఁ దారతా
రారుచికీర్తి యాకసవరాజుతనూజుఁడు దాఁ బ్రసిద్ధుఁడై. ౫౦

వ. ఇట్లు గోపరాజతనూజుండైన కసవరాజు దానగుణ రాధేయుం డగు రాణా
మల్లనరేంద్రునకుఁ బరమగురుండై శైవాచారప్రథమసింహాసనాధీశ్వరులైన
[6]బ్రహ్మదేవరయొడయుల కూఁతు కామాంబిక యను కామినీరత్నంబుఁ బరి
గ్రహించి సుగుణగణగణ్యుం డై నెగడె. ౫౧

ఉ. స్థేయుఁడు మంత్రిలక్షణవిధేయుఁడు లాలితదానకేళి రా
ధేయుఁడు సర్వసజ్జనవిధేయుఁడు సంతతసత్యవాక్యకాం

---

1. చంద్రునకున్, 2. గంగాంబకుఁ బుట్టిరి భువి, నంగజసన్నిభులు ఘనులు అన్నయయు సింగయ మంత్రియు, 3. పల్లకొండ గుణసంగుఁడు సింగనయుం బ్రియంబునన్. 4. రామాయణకృతిపతియై, 5. కవియై, 6. బ్రహ్మదేవవడియలు.

తేయుఁడు నిత్యకీర్తి సుదతీపతిఁ జేయుఁడు భావశుద్ధి గాం
గేయుఁడు గాయకప్రకరగేయుఁ డమేయుఁ డజేయుఁ డున్నతిన్. ౫౪

సీ. ప్రకటితసరసవాక్ప్రతి యనఁగాఁ జెల్లి చతురాస్యుఁడై పద్మజన్ముఁ డనఁగ
నార్యానుకూలహితాకార్యంబు దీర్చుచు సర్వజ్ఞుఁడై మహేశ్వరుఁ డనంగఁ
గామాంబఁ దనపత్నిగా గారవించుచుఁ బురుషోత్తముండయి హరి యనంగ
గోపకుమారుండు కొడుకుగా నక్రూరదృఢమిత్రుఁడై వాసుదేవుఁ డనఁగ
వేముగల్లు జన్మభూమిగాఁ జెలఁగియు, [1]దీవులెల్ల మాటఁ దేటపఱిచి
హరిపదైకబుద్ధి హరితగోత్రాంబుధి, రాజసింగఁ గసవరాజు మించె

క. తంత్రముచేఁ గార్యము పర, తంత్రము గాకుండఁ బతిహితము చేయుమహా
మాత్యులలోపలఁ గసవయ, మంత్రి విచారమున దిగ్జయమంత్రియుఁ బోలెన్.

వ. ఇట్టి మంత్రిశిరోమణికి నుసికిపట్టగునట్టి పట్టణం బెట్టిదనిన. ౫౫

శా. రాణామల్లనకీర్తిచంద్రికలు పర్వం బొంగి మధ్యాశ్రిత
క్షోణీభృద్వనదుర్గమై గుణమణిస్తోమంబుల న్నిండి య[2]
క్షీణశ్రీపురుషోత్తమాశ్రయము నై చెల్వారి దానామృత
శ్రేణిం ద్యాగసముద్రనామము వహించె న్వేముగ ల్లిమహిన్. ౫౬

వ. అట్టి పురంబునందు. ౫౭

క. పూజితులగు కవులకృపన్, భ్రాజిష్ణుఁడఁ గొంత [3]యాంధ్రభాషావిదుఁడన్
రాజనుతుఁ డైన కసవయ, రాజతనూభవుఁడ గోపరాజను వాఁడన్. ౫౮

శా. చిత్రఖ్యాతి [4]వితీర్ణవిక్రమనిధి శ్రీవిక్రమాదిత్య చా
రిత్రఖ్యాపనశాసనంబులకు భూరిస్తంభసంభారమై
ధాత్రీపాలురఁ గావ్యవేదులను మోదం బంద సింహాసన
ద్వాత్రింశత్కథల న్గుణంబులుగఁ గావ్యం బొప్పఁగాఁ జెప్పెదన్. ౫౯

వ. అది యెట్టిదనిన. ౬౦

—॥ కథాప్రారంభము ॥—

ఉ. సారబలప్రతాపపరిశంసితవింశతిబాహుబాహుకే
యూరచిరత్నరత్ననికరోపలమా రజతాద్రి పై మనో
హారవిహారము ల్సలిపి యచ్చట నచ్చట విశ్రమించుచుం
జారువిచారుఁ గింకరవశంకరు శంకరుఁ గౌరి యిట్లనున్. ౬౧

---

1. మేటిన్పవులమాటగీటుపఱచి 2. యీ క్షోణిక శ్రీపుర...శోభిల్లి. 3. యష్టభాషావిదుఁడన్ 4. వికీర్ణవిక్రమ.

క. చిత్తజహర యీవలనం, బ్రొత్తకథ ల్గలిగెనేని గోరి వినంగాఁ
జిత్తం బుత్తలపడియెడి, నిత్తఱిఁ బ్రొద్దుపుత్త మెఱిఁగింపఁగదే. ౬౨
క. నావుడు దేవుం డిట్లను, దేవి కల వెల్ల నీకుఁ దెలిపితి మొదలన్
దేవాసురమానవముల, నీవెఱుఁగనియట్టికథలు నేఁ డిఁక నేవీ! ౬౩
క. ఇప్పటికి భోజునకుఁ గడు, నొప్పిద మగు మణిమయాసనోపాంతములన్
ముప్పదియు రెండుబొమ్మలు, చెప్పిన యాకథలు గలవు చెప్పెద వినుమా.
క. అనవుడు నామణిసింహా,సన మెవ్వరిసొమ్ము భోజజనపతి కేలా
గునఁ జేరె నేమికారణ, మున నతనికి నిన్నికథలు బొమ్మలు సెప్పెన్ ౬౫
క. నాకుం జెప్పఁడు నావుడు, నాకైలాసంబుపై సుఖాసీనుం డై
యేకతమునఁ గథ లన్నియు, శ్రీకంఠుఁడు గౌరి కిట్లు చెప్పఁదొడఁగెన్.
సీ. కాంచనకుంభసంగతశృంగములు గలమేడలు గడకట్టు మేరు వనఁగ
రామణీయకగుణారామంబులైన మందిరములు తిరములౌ పురము లనఁగఁ
గట్టాయితం బైన కట్టడ గలకోటపుట్ట యాచెలియలికట్ట యనఁగఁ
గడ గాన రాక భీకరమకరాలయం బైనయగడ్త మహాబ్ధి యనఁగ
మించి భూమండలంబు నిర్మించువేళఁ, దెలివిపడ బ్రహ్మపడియచ్చు దెచ్చుకొన్న
ద్వీప మనఁ జెల్లు బహురత్నదీవ్యమాన, గోపురంబుల నుజ్జయినీపురంబు.
క. ఏకడఁ జూచిన రత్నా,వ్యాకీర్ణము లై వెలుంగు నవ్వీటి గృహ
ప్రాకారంబుల మహిమను, జీఁకటియును జొరకులమఁ జేరఁగనోడున్.
క. కోట నొకచోట మరకత,కూటముఁ దృణ మనుచు సిలిచి కోమటియిండ్లం
గోటికి నెత్తినపడగల, యాటునకై యుళికి పాఱు నర్కుని హయముల్.
ఉ. ఖంబినగాలిచేరుల నభఃస్థలి త్రొక్కడదండెసేసి నా
కంబు మహీతలంబుఁ గుడుక బ్రచియించి విరించి తొలి తు
ల్యంబుగ నెత్తుచోఁ జులుకనై యమరావతి మీఁది కేగె న
త్త్యంబున నెక్కుడై యట నవంతిపురం బది వ్రాలెఁ గ్రిందికిన్. ౭౦
క. క్రిందయ్యును నమరావతిఁ, గ్రిందుపఱుచు ననుచుఁ గవులు కీర్తింప మహీ
బృందారకవరులకు నా, నందంబుగ నయ్యవంతినగరం బొప్పున్. ౭౧
ఉ. జాగులు లేక యిచ్చు నెఱచాగులుఁ, నంచితకీర్తి సంచయో
ద్యోగులుఁ, శాశ్వతసదభియోగులుఁ, గల్పితయాగులు, న్సుగా
రాగులు, వీతరాగులు, నిరస్తవిరోధి కృతానురాగులున్
భోగులు, సర్వభాగులును, బుణ్యనియోగులుఁ దత్పురీజనుల్. ౭౨

వ. ఇట్లు విధంబున సత్తాపసోత్తములం బూజించి యద్దశరథేశ్వరుండు కృతాంజలియై తత్ప్రసాదంబు గోరి యున్నయెడ ౧౨౭

సీ. శ్రీరస్తు జయోస్తు చిరకీర్తిరస్తు తే శత్రుక్షయోస్తు సతౌఖ్య మస్తు
మందిరం తవ రమాసుందరం భవతు భద్రాణి భవంతు సుధర్మ మస్తు
పద్మగర్భస్యైవ పరమాయురస్తు దేవబ్రాహ్మణే వ్వతిభక్తి రస్తు
భగవత్ప్రసాదోస్తు బహుధన మస్తు మాతంగతురంగశతాంగమస్తు
సపది పూర్ణమనోరథాస్సన్తు సత్య, మస్తు చతురాత్మజావాప్తి రస్తటంచు
మునులు దీవించి సేస లమ్మనుజపతికి, నెలమితో నిడ నాతఁ డొందలధరించె.

వ. అసమయంబున నమ్మునీంద్రు లన్నరేంద్రుం జూచి. ౧౨౮

క. జననాయక మము రప్పిం, చినకార్యముఁ జెప్పు మన్నఁ జెలఁగుచు వారిం
గని యిట్లను మునులారా, ఘనకృప నను జూచి మనవి గైకొనుఁడింక.

క. నిస్తులనిగమఘనాగమ, పుస్తకములు చదువు బుధు "లపుత్రస్యగతి
ర్నాస్తి" యని వచింపుదు రది, వాస్తవ మగుఁ గాదె శిష్యవత్సలులారా!

వ. కావున. ౧౩౦

గీ. అశ్వమేధంబుగావించియనఘులైన, యాత్మజులనొందఁగోరిమీయనుమతంబు
వలన నది సేయఁదగునని తలఁచిమిమ్ముఁ, బిలువనంపితి నేనతి ప్రియముతోడ.

మ. అనిన న్వారలు సంతసిల్లి విన నీ యాగంబు గావింపు మో
మనుజాధీశ్వర భూరితేజులు సుధీమాన్యు లునతు ల్నీకుఁ జ
య్యన జన్మింతురు మా సరస్వతు లమోఘార్థంబు లింతైన నీ
వనుమానింపకు మాకు సత్యవచనవ్యాఖ్యానము ల్బ్రొంకుశే. ౧౩౨

క. అనుచు వసిష్ఠాదులు ప్రియ, మునఁ బలికినసుడులు వినుచు భూవరుఁ డపుడే
తనయులఁ గన్నవిధంబున, మనమున హర్షించి పలికె మంత్రులతోడన్ ౧౩౩

గీ. సచివవరులార! నేఁడు నిశ్చయముగావ, సిష్ఠుఁ డాదిగఁ గలమునిశ్రేష్ఠు లెల్ల
బహుళకరుణాంతరంగులై పలికినట్టి, వచనములు మీరలునువిన్న వారుగాదె.

సీ. కావున మీరు వేగంబ నేఁ జేయుతురంగమేధాఖ్యాధ్వరంబునకును
వలయు యూపాదిసద్వస్తువు లమకూర్చి సరియూత్తిరస్థలి సవనవాట
మొనరింపుఁ డని వారి మునులను పిల్పొల్పి సరగ నాతం డంతిపురమునకును
జని యందు విలసిల్లు జాయామణులఁజూచి తనయభిప్రాయ మంతయును జెప్పి
ఘనవసిష్ఠాదిమునివాక్యగరిమఁ దెల్పి, వాజిమేధంబుఁ జేయఁగ వనితలార!
దీక్షగైకొనుఁడన వారిజాక్షులధిక, హర్షమునుబొందుచుండిరయ్యవసరమున,

కం. భూకాంతునిఁ గనుఁగొని తా, నేకాంతమునందు సూతుఁ డిట్లను జనలో
కైకశరణ్యా రిపుగణ,భీకర యొకగాథ విన్నవించెద నీకున్. ౧౩౬

చ. అనఘుఁడు కశ్యపుం డనుమహాత్ముఁడు మౌనివరుండు గల్గు నా
యనకు విభాండకుం డనఁగ నాత్మభవుండు జనించెఁ బూజ్యుఁ డా
తనికిని ఋశ్యశృంగుఁ డను ధన్యుఁడు పుట్టెను భానుతేజుఁ డ
మ్మునిపతి రోమపాదుకడ మోదముతో నివసించె భూవరా. ౧౩౭

కం. ఆతని నీవు కళత్రస,మేతునిగాఁ దోడి తెచ్చి మృదువచనములం
బ్రీతునిఁ జేయుచు నధ్వర, మీతఁడె నొనరింపవలయు హితమతితోడన్.

వ. మఱియును. ౧౩౮

సీ. ఋశ్యశృంగుండు పుత్రకామేష్టి నీకుఁ
గరుణఁ జేయింప నలుగురు ఘనులు సుతులు
పుట్టెదరు సందియము లేదు భూరితేజుఁ
డగు సనత్కుమారుఁడు సెప్పె నమర నిట్లు. ౧౪౦

కం. అనవిని సూతుఁడ నేనా, ఘనమునికృప నధ్వరంబు గావింపంగాఁ
దనయులు గలుగుదురుగదా, యనఘుం బమ్ముని చరిత్ర మంతయుఁ జెపుమా.

— ఋశ్యశృంగచరిత్రము —

వ. అని యిట్లు దశరథేశ్వరుండు ఋశ్యశృంగముని ప్రభావంబు వినం గోరిన మున్ను సనత్కుమారుండు మహామునులసభలోనం దచ్చరిత్రంబుఁ జెప్పన్వింటిఁ గావున నది యెల్ల నీకెఱింగించెద సావధానుండవై యాకర్ణింపుమని సూతుం డిట్లనియె. ౧౪౧

సీ. పార్థివోత్తమ రోమపాదుం డనఁగ నొప్పు నంగదేశాధీశుఁ డధికకీర్తి
యతనిదేశంబునం దద్భుతంబుగ మున్ను వర్ష మింతయుఁ గొన్నివత్సరములు
గురియకున్ననుఁ బ్రజ లురుపీడఁ బొందిరి మృగఖగాదులకును మేఁతలుడిగె
నది యంతఁ గన్గొని యారాజపుంగవుం డతిబుద్ధిమంతు లైనట్టి మంత్రి
వరులఁ గన్గొని ధరణిని వాన లొదవఁ, బ్రాకటంబుగ రుద్రాభిషేకములను
ఘననవగ్రహశాంతులుఁ గడక విప్ర,వరులచేతను జేయింపవలయు ననుడు.

కం. మీయానతి సకలంబును, జేయించెద మధిప యొకవిశేషము గలుగున్
మాయెడఁ గృపతో విను భూ, నాయక యెఱిఁగింతు మీపు దనంత ప్రీతిన్.

చ. ఘనమతి ఋశ్యశృంగుఁ డనఁ గల్గును గశ్యపపౌత్రుఁ డాతపో
ధనమణి వేదశాస్త్రనిధి ధన్యగుణుండు విభాండకాత్మజుం
డనఘుఁడు బ్రహ్మచారి యమలాత్ముఁడు గావున నమ్మునీంద్రునిం
బనివడి తోడితెచ్చిన శుభం బగు ధాత్రిని వృష్టి గల్గెడున్. ౧౮౫

క. అన విని యా రాతనిఁ దో, డ్కొని రం డని పలుక నతనిఁ గొనిరాఁగా మా
కును వశము గాదు పణ్యాం, గనలం బనుపంగవలయు ఘనమునికడకున్.

క. వారాంగన లరిగిన న, వ్వారిజహితతేజుఁ డెన్నివరుసల నైన
న్వారలు మాయలఁ బెట్టుచు, వారక తోడ్తెత్తు రిటకు వసుధాధీశా. ౧౮౬

క. అని తెల్పఁగ భూకాంతుఁడు, ఘనముదమున నపుడె వారకాంతలఁ బిలిపిం
చి నితాంతాదరమునఁ గని, వనితామణులార! మీరు వారని వేడ్కన్. ౧౮౭

గీ. ఋశ్యశృంగాశ్రమంబున కేగి యతని, నెన్నివిధముల నైనఁ బ్రసన్నుఁ జేసి
తోడుకొని రావలయు నేఁడు చూడఁ బనుప, మీ చతురతావిశేషము ల్మెరలనియె.

మ. జననాథాగ్రణి యిట్లు పల్క మకురాస్యల్ దేవ నీయానతిం
జని యమ్ముగ్ధతపోనిధిం గనుచు నేచందంబు గావించి యై
నను దోడ్తెత్తు మటంచుఁ బల్కి మది నానందంబుతో మ్రొక్కి చ
య్యన వీడ్కొంచు మునీంద్రుఁ గానఁ బరువం బై మొత్తమై యత్తఱిన్.

సీ. అడిని మిత్రత్వ మందఱ మంది యాస్యంబుల నబ్జప్రసాద మొంది
ఘనగుణంబులను మంగళలక్షణముఁ బొంది మతినిసర్వజ్ఞతామహిమఁ దాల్చి
కుచకందుకంబుల గురుత ప్రాపించియుఁ గచపాళి కవ్వళిఖ్యల ధరించి
చరణాబ్జముల శనైశ్చరత సంపాదించి రోమరాజిని దమోమహిమఁ బూని
నుతులఁ గాంచిన నవగ్రహానుగ్రహమున, వెలయు మనకీ ప్రయత్నంబు వెసలభించు
ధర నవగ్రహదోషంబు దరలిపోవు, ననుచు సంతోషపూరితస్వాంత లగుచు.

క. పల్లవకర లై తగున, ప్పల్లవకరలుఁ దరహాస భాసురముఖు లై
తెల్లని సన్నపు వలువల, నల్లన లలరారఁ గట్టి యురుతర లీలన్. ౧౯౧

క. మంచికుసుంభారుణనవ, కంచుకములు దొడిగి రెలమి గదియఁగ దిగువం
గొంచెమురోజంబులు గను, పించఁగఁ గుచమధ్యములను బిగి ముడులలరన్.

సీ. తన్ముల మించు పాదమ్ముల బంగారు పావడాలందియ ల్పాదుకొల్పి
చిగురుటాకుల నెన్ను చేతుల రతనంపుఁ గంకణంబులు హస్తకములుఁ దొడిగి
మృగరాజు నోడింపఁ దగు నెన్నడుములందు గంటలొడ్డాణము ల్గట్టి బిగించి
కంబుబిబ్బోకంబు గల గలసీమల ముక్తికావళులను మట్టుకొలిపి

దండలను బాజుబందులుఁ దనరఁ జేసి, పరగఁ బాపటబిందీ ల్నొసళ్ళఁ గూర్చి
శిఖల నెలవంకరాగిడు ల్చేర్చి మఱియుఁ, దగినతొడవులు దాల్చి యత్తరుణు లపుడు.

గీ. మేను లలరంగ మృగమదమిళితభూరి, గంధచందన మలఁదిమఁ గన్నులందు
నంజనము దిద్ది కర్పూరరంజితము గు, విడెము గావించి నగరము వెడలి రంత.

వ. ఇట్లు వెడలి యప్పడఁతు లెడనెడ గజగజ గొణ్ణుచుండి వడివడి నడువ
నడుగులు దడఁబడ నడుగక విడివిడి నడచుచు నత్యాశపో త్రముచిత్రం బిత్త
ఱి మెత్తనచేసి తెత్తు మని తత్తఱపడి మొత్తం బైన బిత్తరులము గావున
మనవృత్తాంతంబు క్రొత్తగ విన్న వియత్తలచరులైన మెత్తురు గదా యని
పలుకుచుఁ జని చని యమ్మునితనయుం డున్న వనంబుఁ బ్రవేశించి రంత

క. అమ్మునిఁ వినుటకుఁ జిత్రక, రమ్మగుసంగీత మచట రమణులు కలనా
దమ్ముగఁ బాడిరి రాగర, సమ్ములచే ముదము మదిని జనియింపంగన్. ౧౫౮

క. ఆనాదము వినఁబడిన, గ్గానస్వన మని యెఱుఁగక ఘనతర వేద
ప్వాన మని యెంచి యమ్ముని, నూనం దరిఁజేరి వారిఁ జూచెం బ్రీతిన్.

వ. చూచి స్త్రీపుంసభేదం బెఱుఁగని ముగ్ధుండు గావున నమ్మగువల మును లని
తలంచి యర్ఘ్యపాద్యాదులం బూజించి యిట్లనియె ౧౫౯

సీ. ఓ మునీశ్వరులార మామీఁదఁ గృపచేసి వచ్చినవారు మీ వరుసఁ జూడ
దివినుండి భువికి నేతెంచినట్లులు దోఁచె మీరు గట్టిననారచీర లరయఁ
గడు నుంజుళంబులు గళముల మీరు ధరించినమాలిక లెంచఁ దరమె
ధగధగ మెఱయును దనువులు మీరుపూసినభూతి మంచివాసనల నీను
మీరు నేర్చినవేదము ల్మెచ్చఁదగ, మిమ్ము మీదర్శనమున మా కిట్టిభాగ్య
మబ్బెనని చెప్పవశమా నయహహ మీకుఁ, బూని శుశ్రూష చేయఁగా బుద్ధిపొడమె

వ. ఇట్లనేకవిధంబుల ముగ్ధాలాపంబులు పలుకుచున్న మునిం జూచి సంతుష్ట
లై తము తెచ్చిన యపూపాదిభక్ష్యంబు లతని కొసంగి తద్భక్షణంబునఁ
బ్రీతుం జేసి. ౧౬౧

క. వనితలు తమలో నిట్లను, మనభాగ్యవశంబువలన మహితాత్ముం డీ
మునివరు లని నిశ్చయించి, యనుమతి భాషించుకొనిరి హాళిదలిర్పన్.

ఉ. మక్కువ మీఱ నాతని నమస్తవిధంబుల సన్నుతించుచుం
జెక్కులు ముద్దుగొంచు నగుఁజెందఁగఁ జెన్నలిగింత వెట్టుచుం

దక్కుచు వీక్కుచుఁ దృణము తాళుచుఁ బాడుచుఁ గాఁగిలించుచుం
బక్కున నవ్వుచు న్స్తాగముపై మొగముం గదియించి పల్కుచుఁ. ౧౬౩
గీ. సరసిజేక్షణలా బ్రహ్మచారినిట్లు, పెక్కుభంగులఁ దముఁబాసి యొక్కగడియ
తాళలేకుండ మచ్చిక లగ్గ నొనర్చి, యతని వీడ్కొని తమపురికరుగుదెంచి.
వ. అమ్మఱునాఁడు పూర్వప్రకారంబునం జని తమరాక కెదురుచూచుచున్న
మునికుమారుం గని సరసమృదుమధురవచనంబులం బ్రీతుం జేసి. ౧౬౫
క. మాకోనకు విచ్చేయు ప్ర, భాకరసమతేజ యనినఁ బ్రమదముతో మీ
రాక మదిఁ గోరి యుంటిని, మీకడను మెలంగుచున్న మేలగువారుఁ.
క. అని పలుకు బుశ్యశృంగుని, వినయంబునఁ దోడుకొనుచు వేశ్యలు దమకం
బునఁ దమనగరంబునకును, జని ఘనుఁడగు రోమపాదు సన్నిధి నిడిరి.
వ. తత్క్షణంబున. ౧౬౮
క. ధరణీతలమున వర్షము, గురిసెను బ్రజపీక దొలఁగెఁ గుతుకముతో న
న్నరవరుఁడు మునికిఁబూజలు, సరగున నొనరించె సచివసహితుండగుచుఁ.
వ. అప్పుడన్నరేంద్రుం డావారాంగనలం జూచి. ౧౭౦
క. రంభోరువిలాసలు మీ, రంభోరుహచారునేత్ర లబ్జారిముఖుల్
రంభోరులు మత్తార్యా, రంభోరుతర ప్రమోదరాజితమతులుఁ. ౧౭౧
ఉ. కావునఁ దోడి తెచ్చితిరి కళ్యకపౌత్రుని నాదుచెంతకు
స్త్రీవరచాతురీమహిమ మెచ్చఁగ నేరికి శక్య మౌనె రా
జీవనిభాస్యలార! యని శీఘ్రము వీరికిఁ బారితోషికం
బీవలె నిండటంచుఁ దనయిష్టులతో నెఱిఁగింపఁ గ్రక్కునన్. ౧౭౨
క. వారటు సేయఁగ రహిన, వ్వారవిలాసినులు మనుజవల్లభుదండం
జేరి తదాజ్ఞం గైకొని, వారక నెలవులకుఁ జనిరి వైభవ మొప్పన్. ౧౭౩
వ. తదనంతరంబ. ౧౭౪
చ. వరుఁడగురోమపాదజనవల్లభుఁ డమ్మునికిచ్చెఁ గూఁతు భా
సురగుణకాంత శాంత నతిశుద్ధవసాంబరభూరిభూషణా
దరను దరోల్లసద్గళ నుదారచరిత్రను గుందదంతఁ దా
మరసముఖి న్మృగేంద్రతనుమధ్య విసారనిభాక్షి సద్విధిన్. ౧౭౫
క. మహిమాన్వితుఁడై తగున, మ్మహిపతి తనయింట మునిచె మన్ననతో న
ద్దుహితను జామాతను దన, దుహితముకై లోకసన్నుతులు దాఁగన్గుచుఁ

క. ఆరాజు దత్త్వపాదం, బాహూఢికఁ గాంచి కాంచనాచలధీరుల్
శూరు లుదారులు నైనను, మారులఁగని యున్న వాఁడు మహితోత్సవుఁడై.
లోదకవృత్తము. కావున వేగముగాఁజని నీవ,బ్బావరునింగనిపొందుగ నా కాం
తావరుఁ దెచ్చి ముదంబున యాగం, బావరమానిదయుం దగుఁ జేయున్.

సీ. అవనీశ ఋశ్యశృంగాభిధానమునీంద్రుఁ డధ్వర్యుఁడుగ యాగ మాచరింపఁ
గొడుకుల నీ విఁకఁ బడసెద వనుచు సూతుండు సనత్కుమారుండు సెప్పి
నట్టి రహస్యంబు గట్టిగాఁ జెప్పిన దశరథుం డాశ్రోఁ దవరి తనదు
గురు వసిష్ఠుని దోడుకొని వచ్చి పూజించి యతని కీవృత్తాంత మంత దెల్పి
తదనుమతి గొని రోమపాద ప్రజాధి,పతిపురంబున కరుగంగఁ బయనమగుచు
మంత్రి ముఖ్యుల కెఱిఁగించి మాన్యలీలఁ, జెలఁగి ప్రస్థానభేరి ఘోషింపఁజేసి.

వ. మఱియు మాతంగ తురంగ శతాంగ పదాతి ప్రముఖబలసమేతుం డై పాం
డురచ్ఛత్రచామరాది చిహ్నంబులు మెఱయఁ బురంబు నిర్గమించి యెడనెడ
గ్రామంబులు వనంబులు మహానదు లాదిగాఁ గలుగువని యెల్ల నతిక్రమించి
కతిపయదినంబులకు నంగదేశంబు సొచ్చి తద్రాజధానిం బ్రవేశించి యచ్చట
ఋశ్యశృంగమునిదర్శనపూర్వకంబుగా రోమపాదుం జూచి యిట్లనియె.

క. భూనాయక నీచెంగటి, కే నొక కార్యంబుగలిగి యేతెంచితి న
న్నానమున నన్నుఁ గని నా, పూనిక నెఱవంగవలయు బుధు లగ్గింపన్.

గీ. అనిన దశరథువచనమ్ము లాలకించి, రోమపాదుండు సంతతసాధుకీర్తి
యానతిండనఁ దనమదియందునున్న, కోర్కి దెలుపంగ నారాజకుంజరుండు.

వ. అట్లగుంగాక యని యద్దశరథేశ్వరు నతివినయసంభాషణంబుల సంతుష్టుం
జేసిన నతం డమ్మునిం జూచి. ౧౮౩

క. నీదర్శనమున నా కతి,మోదము వాటిల్లె సకలమునినుత నిలవ
ద్వేదాధ్యయనరతా సుజ,నాదర శాంతావరా కృతార్థుఁడ నైతిన్. ౧౮౪

వ. ఇట్లనేకప్రకారంబుల స్తుతియించి సాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించి
యమ్ముని ప్రసాదంబు వడసి యచ్చోటఁ గొన్నిదినంబు లుండి యొక్కనాఁడు
రోమపాదుం జూచి. ౧౮౫

క. జననాయక మానగరికిఁ, బనివినియెడఁ గాక నీదుపట్టిని శాంతన్
ఘనుఋశ్యశృంగు నాతోఁ, బనుపంగావలయు ఘనకృపామతి వగుచున్.

చ. అన విని రోమపాదవసుధాధిపుఁ డల్లునిఁ గూఁతుఁ జూచి మీ
రనువుగ నిమ్మహారథుని యందుఁ గృపామతిఁ జేసి యివ్వ డి

తనిపురి కేఁగఁగావలె హితం బిది నా కని తెల్ప నట్టులే
చనియెద మంచు వారు గను సమ్మదవృత్తిఁ జెలంగి రయ్యెడన్. ౧౮౭

క. ఆదశరథభూనాథుం, డాదంపతులకు సువాహనారూఢత సం
పాదించి నెమ్మదిని గడు, నాదరమున రోమపాదు ననుమతి గొనుచున్.

ఉ. ఆపురి నిర్గమించి సుబలాన్వితుఁ డై సకళత్రుఁ డైన య
త్తాపసు వెంటఁ బెట్టుకొని తామరసప్రియవంశసంభవుం
డాపగలు న్వనంబులు నహార్యములుం గఁత్రోవ దాఁటి తా
నోపికతోడుతం దన యయోధ్యసమీపముఁ జేరి యంతటన్. ౧౮౯

క. తనరాక పౌరజనులకుఁ, బనివడి చెప్పుమని యొక్క పరిచారకునిం
బనిచిన వాఁ డటు సేయఁగ, విని పౌరులు మనము లలర వీథులయందున్.

గీ. అమితచూతపల్లవతోరణములు గట్టి, కలితచందనహిమజలంబులను జల్లి
ముత్తియంబులు మ్రుగ్గిడి లత్తరమున, బురము గైసేసి రంత సద్ధరణివిభుఁడు.

శా. భేరీశంఖమృదంగకాహళల గంభీరధ్వను ల్భాసురా
శీరాళిస్ఫుటనాదముల్ చెలఁగఁగా సీమంతిను ల్వక్ష సిం
గారం బొప్ప నివాళు లీయ గణిక ల్గానంబు గావించి కై
వారంబుల్ దగఁ జేయఁ బట్టణము తేవం జొచ్చె నింద్రుండనన్. ౧౯౨

వ. ఇట్లు పురంబు ప్రవేశించి. ౧౯౩

క. తనగృహము సొచ్చి జనపతి, వనితాయుతుఁ డైనమునియువలనుగఁ దనతోఁ
జనుదేర జనము లందఱు, మనముల హర్షించి మిగుల మన్నింపంగన్. ౧౯౪

గీ. పిదప నమ్మునిఁ బూజించి ప్రియముతోడ, దశరథక్షితినాథుఁ డుదారకీర్తి
తదనుమతి గొనియాలతని ధర్మపత్ని, శాంత నంతటఁ బనిచె శుద్ధాంతమునకు.

క. అశాంత వినుతగుణ యగు, నాశాంతాహ్వయ సుదంత యతిరమణీయా
కాధునీకాశవసీ,కాశలసత్కీర్తి మందగమనముతోడన్. ౧౯౬

క. ఇంతులు దన చెంతలఁ గడు, సంతసమున వచ్చుచుండ సవినయముగ శు
ద్ధాంతమున కేఁగఁగా న,క్కాంతకు నెదు రరిగి రాజకాంతలు ప్రీతిన్. ౧౯౭

క. కొమ్మా రమ్మా యమ్మా, సమ్మానితచరిత పరమసంయమిముద్దుం
గుమ్మా నుతిగ్రకొమ్మా, యిమ్మా భద్రములు మాకు నింపు దలిర్పన్.

క. అని తోడి తెచ్చి కనకా, సనమునఁ గూర్చుండఁ జేసి సరసిజనేత్రల్
వినయమునఁ బూజసేయుచు, వినతింపఁగ మనమునందు వేడుకపొడమన్.

లయగ్రాహి.

శాంత ఘనదాంత వరకాంత నిగమాంత విద
  నంత నిధసంతతసుచింతమునికాంతా
కాంతతను కాంతియుతచింతితనితాంతశుభ
  దంతిగతిసంతమసకుంతలసుదంతా
యింతి యిది యింత పతిపొంతగదకింత గజ
  రింతువు నిరంతరదిగంతసదుదంతా
యెంతని వచింతుము వలంతులను కొంతయు గ
  జెంత నినుఁ జింతుమని యొంతుము నెలంతా. ౧౦౦

క. ఇటు సన్నుతించుచును మౌని, కుటిలాలక కెదను మోదము గూర్పఁగఁ దమయం
తటఁ గావలసిన పనులను, ఘటియించిరి సమ్రభావగతమతియుతలై.

వ. ఇట్లు దినదినం బమ్ముని దంపతులకు దశరథుండు భార్యలుం దానును భవిశేష కల్పిత పరిచర్యలు సలుపుచుండఁ గొంతకాలంబునకు సతనిపాలిభాగ్యదేవతచందంబున వసంతసమయుం బరుదెంచిన. ౧౦౧

—। వసంతర్తువర్ణనము ।—

సీ. పండుటాకులు క్రిందఁ బడవైచి మామిళ్లు గుజ్జుకెంజాయచిగుళ్లు దొడిగెఁ
జిగురాకులను మెక్కి చెలఁగి కొమ్మలనెక్కి కోయిలదండము ల్గాయఁదొడఁగెఁ
బుష్పఁదేనియలాని పొలుపరు తుమ్మెదల్ హాయిగా గానము ల్సేయసాగె
మమ్మఁజూడఁగావచ్చు మదనుఁడిచ్చటికన్న చెలువునఁ జిలుకలు పలుకఁజొచ్చె
నించువిల్కాని బలములో నెంచ మమ్ము, మించువారేరియని మెచ్చుకొంచునున్న
కరణిఘనబర్హిణములు కేకలను మించె, నవ్వసంతాగమంబున నఖిలవనుల.

గీ. ధరణిఁ గొందఱు సుజనులు దారలీల, సుందరులఁ గూడి మనములానందమొంద
బహుళకల్పవకుసుమితఫలితవనుల, యందు విహరించుచుండిరయ్యవసరమున.

క. నిండు కొనపండు వెన్నెల, యుండఁగఁ జకములు కుహూకుహూయించు రోదల్
దండిగఁ జేయఁగఁ బాంథులు, గుండియలదరంగ మూర్ఛ గొని రారేలన్.

వ. అట్టి నిశాసమయంబులందు. ౧౦౪

చ. వఱలు వసీవసంతులు వివాహమహోత్సవమందుచుండ న
త్రలిజయనుబాణకారి ప్రమదంబునఁ గాల్చిన చిచ్చుబుడ్ల బల్
మెఱపుల పిండులో యనఁగ మించెఁ దలిర్చిన మావులందు పై
నొఱఁగు పికాళులు కోకిలాళులు సమున్నతధూమములో యనం దగెన్. ౧౦౫

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజా
వారు. పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారు. (కోశాధ్యక్షులు.)

పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ. ,,

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గోడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

దర్భా వేంకటశివరామరాజుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

ఆకెళ్ల వేంకటాప్రమయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయఁడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిళ్ళారిసెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయఁడుగారు.

కాకినాడ—ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

		రు	
1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయ్యకవి	0	8
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	0	10
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి ...	1	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తార్కిక పెదతిరుమలార్యుఁడు	0	2
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు ...	8	0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టుసర్వశాస్త్రికవి	0	2
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	0	2
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము- జ. రామయ్యపంతులుగారు ...	0	8
9	కావ్యాలంకారచూడామణి- విన్నకోట పెద్దయకవి	0	8
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి	1	0
11	అకారాద్యముద్రిత గ్రంథసూచిక	0	8
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ...	0	12
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు	0	12
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	0	8
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	0	12
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ...	0	8
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	0	4
18	ప్రాస్వరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు	0	8
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	1	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ	0	8
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయఁడుఁడు ...	0	12
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి ...	1	4
23	రెడ్డినాఁటి రెండుశాసనములు	0	4
24	ఆంధ్రధాతుమాల—చిన్నయసూరి	0	12
25	శాసనపద్యమంజరి	0	12
26	శతకసముచ్చయము (1-2 భాగములు)	1	6
27	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము)	0	8
28	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయసూరి	0	8
29	రసాభరణము—అనంతకవి.	0	8
30	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము)	0	8
31	ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	1	0
32	షోడశకుమారచరిత్రము-వెన్నెలకంటి అన్నయ	0	8
33	అమరుకము-సాంధ్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ...	1	0
34	సాంబోపాఖ్యానము-రామరాజురంగప్పరాజు	1	0
35	హంససందేశము-కిల్లారి వేంకటరామశాస్త్రిగారు	0	2
36	సింహాసనద్వాత్రింశిక-ద్వితీయభాగము-గోపరాజకవి	0	10
37	రాజవాచకము	0	8
38	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతికృతాంధ్రటీకాసహితము ...	0	8

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada.